

STRATEGIA TERYTORIALNA OTULINY ROZTOCZA NA LATA 2025-2030

Projekt – 02 lipca 2025 r.

Strategia terytorialna Otuliny Roztocza na lata 2025 - 2030 została opracowana w formule ekspercko – partycypacyjnej we współpracy z Gminą Bychawa, Gminą Chrzanów, Gminą Goraj, Gminą Jabłonna, Gminą Szastarka, Gminą Turobin, Gminą Wysokie oraz Gminą Zakrzówek, jednostkami administracji samorządowej oraz partnerami publicznymi, społecznymi i gospodarczymi.

Gmina Bychawa

Gmina Chrzanów

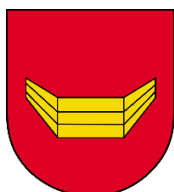
Gmina Goraj

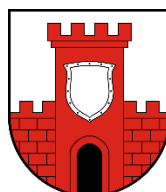
Gmina Jabłonna

Gmina Szastarka

Gmina Turobin

Gmina Wysokie

Gmina Zakrzówek

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE	4
2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ	6
2.1. POŁOŻENIE, PRZESTRZEŃ I ŚRODOWISKO	6
2.2. SPOŁECZEŃSTWO	21
2.3. RYNEK PRACY	28
2.4. GOSPODARKA	33
2.5. INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA I TECHNICZNA	42
2.6. INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA	53
3. POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARU OTULINY ROZTOCZA	67
3.1. ANALIZA POWIĄZAŃ FUNKCJONALNYCH W UJĘCIU STRATEGICZNYM	67
3.2. ANALIZA POWIĄZAŃ FUNKCJONALNYCH PARTNERSTWA OTULINY ROZTOCZA	71
3.3. ANALIZA PROBLEMÓW, POTRZEB I POTENCJAŁÓW ROZWOJOWYCH PARTNERSTWA OTULINY ROZTOCZA	73
3.4. NAJWAŻNIEJSZE KIERUNKI WSPÓŁPRACY SAMORZĄDÓW OBSZARU PARTNERSTWA OTULINY ROZTOCZA	76
4. PRZESŁANKI OPRACOWANIA STRATEGII	78
4.1. SAMORZĄDY WOBEC NOWYCH WYZWAŃ SPOŁECZNYCH I GOSPODARCZYCH	78
4.2. TERYTORIALNY WYMIAR WSPARCIA I PODEJŚCIE ZINTEGROWANE	79
5. ZAKRES, TRYB I METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII	80
6. ANALIZA SWOT	86
7. MISJA I WIZJA OBSZARU OTULINY ROZTOCZA	91
8. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	92
9. REALIZACJA CELÓW STRATEGII ZE WSKAZANIEM PODEJŚCIA ZINTEGROWANEGO	94
9.1. CEL STRATEGICZNY 1: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ	94
9.2. CEL STRATEGICZNY 2: OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU	95
9.3. CEL STRATEGICZNY 3: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ	96
10. OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA	98
11. OPIS ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA SŁUŻĄCEGO ZASPOKOJENIU ZIDENTYFIKOWANYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH I WYKORZYSTANIU POTENCJAŁU OBSZARU PARTNERSTWA OTULINY ROZTOCZA	107
11.1. INTEGRACJA KONTEKSTOWA W ZAKRESIE PRIORYTETÓW SRWL 2030 ORAZ CELÓW POLITYKI SPÓJNOŚCI	107
11.2. INTEGRACJA STRATEGICZNA NA POZIOMIE CELÓW STRATEGICZNYCH I KIERUNKÓW DZIAŁAŃ STRATEGII	111
11.3. INTEGRACJA NA POZIOMIE CELÓW SZCZEGÓŁOWYCH (KIERUNKÓW DZIAŁAŃ)	112
11.4. INTEGRACJA NA POZIOMIE PROJEKTÓW	114
11.5. INTEGRACJA FUNKCJONALNA W ZARZĄDZANIU STRATEGIĄ	115
12. PLANOWANE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	117
13. ZASADY I STRUKTURA ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ	119
13.1. ZASADY WSPÓŁPRACY PARTNERÓW	119
13.2. STRUKTURA I SYSTEM ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ	122
14. MONITORING I EWALUACJA STRATEGII	126
15. LISTA PROJEKTÓW ZINTEGROWANYCH PRZEWIDZIANYCH DO REALIZACJI W RAMACH STRATEGII	128
16. OPIS PROCESU ZAANGAŻOWANIA LOKALNYCH INTERESARIUSZY- PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA I WDRAŻANIA STRATEGII ORAZ SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH	134

16.1. UDZIAŁ PARTNERÓW W OPRACOWANIU STRATEGII	134
16.2. UDZIAŁ PARTNERÓW WE WDRAŻANIU, MONITOROWANIU I EWALUACJI STRATEGII	136
16.3. SPRAWOZDANIE Z PRZEBIEGU I WYNIKÓW KONSULTACJI SPOŁECZNYCH PROJEKTU STRATEGII TERYTORIALNEJ OTULINY ROZTOCZA NA LATA 2025-2030.....	137
17. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO DLA PROJEKTU STRATEGII	138
18. DEKLARACJA ODRĘBNOŚCI STRATEGII TERYTORIALNEJ	139

1. WPROWADZENIE

Strategia terytorialna Otuliny Rostocza na lata 2025 - 2030 (dalej: Strategia), została opracowana na podstawie art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 (Dz. U. z 2022 r., poz. 1079), (dalej: ustawa wdrożeniowa). W rozumieniu ustawy wdrożeniowej jest to strategia Innych Instrumentów Terytorialnych (dalej: Strategia IIT), będąca strategią terytorialną, o której mowa w art. 29 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (dalej: rozporządzenie ogólne).

Zakres terytorialny Strategii obejmuje: Gminę Bychawa, Gminę Chrzanów, Gminę Goraj, Gminę Jabłonna, Gminę Szastarka, Gminę Turobin, Gminę Wysokie oraz Gminę Zakrzówek.

Niniejsza Strategia nie jest identyfikowana jako strategia rozwoju ponadlokalnego zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465).

Inny Instrument Terytorialny (dalej: IIT) ujęty w programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 (dalej: FEL 2021-2027) służy przede wszystkim wspieraniu rozwoju terytorialnego i relacji funkcjonalnych pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego zaliczanymi do krajowych obszarów strategicznej interwencji: gmin zagrożonych trwałą marginalizacją oraz miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, przy wykorzystaniu możliwości finansowania inwestycji ze środków Unii Europejskiej. Formuła IIT zwiększa oddziaływanie realizowanych wspólnie przedsięwzięć zintegrowanych oraz wpływa na szybsze i bardziej kompleksowe rozwiązywanie wspólnych problemów obszaru objętego Strategią.

Dokument Strategii uwzględnia perspektywę i kierunki współpracy między samorządami obszaru partnerstwa Otuliny Rostocza, zarówno w oparciu o dotychczasowe doświadczenia, jak też możliwości wynikające z celów krajowej i europejskiej polityki regionalnej w latach 2021 - 2027. Partnerska współpraca samorządów, stwarza możliwość wymiany doświadczeń i podjęcia bardziej efektywnych działań na rzecz pełniejszego wykorzystania istniejących zasobów i potencjałów obszaru. Zasoby te, będące w dyspozycji samorządów lokalnych, są wykorzystywane indywidualnie zgodnie z możliwościami i specyfiką uwarunkowań społecznych oraz gospodarczych poszczególnych gmin. Jednocześnie uwzględnienie wzajemnych powiązań funkcjonalnych oraz identyfikacja podobnych problemów i potencjałów daje możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych celów i zwiększenia przewag konkurencyjnych – nie tylko jednej gminy, ale całego obszaru Otuliny Rostocza.

Ważnym aspektem decydującym o opracowaniu Strategii stały się uwarunkowania wynikające z celów i kierunków polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju – tzw. terytorialny wymiar wsparcia oraz cele polityki spójności w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027. Kluczową kwestią jest tu zmiana paradygmatu zarządzania rozwojem wyrażona w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (dalej: KSRR 2030), Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (dalej: SRWL 2030) oraz Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce (dalej: Umowa Partnerstwa 2021-2027). W dokumentach tych określono systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej, których celem jest m.in.

zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo (tzw. obszarów strategicznej interwencji).

Istotne dla przyszłego funkcjonowania obszaru Otuliny Roztocza jest zachowanie spójności z celami i kierunkami działań poszczególnych gmin oraz aktywna współpraca samorządów na rzecz realizacji wspólnych, partnerskich i zintegrowanych projektów na obszarze partnerstwa.

Opracowanie i wdrażanie Strategii wymaga od władz i interesariuszy konsekwencji w działaniu oraz poszukiwania nowych rozwiązań i możliwości. Dlatego też dokument nie skupia się na ewidencji potrzeb społeczności lokalnych poszczególnych gmin, ale koncentruje się na tych przedsięwzięciach, które zapewniają realizację wspólnych celów, rozwój wspólnych potencjałów i rozwiązywanie wspólnych problemów całego obszaru funkcjonalnego. Założeniem przyjętym w Strategii jest identyfikacja powiązań funkcjonalnych samorządów oraz zasobów (materialnych i niematerialnych), które mogą stać się źródłem przewagi konkurencyjnej całego obszaru. W praktyce proces opracowania i realizacji Strategii tworzy forum współpracy samorządów, które koncentruje wysiłki na uzyskiwaniu korzyści synergicznych m.in. poprzez identyfikację i realizację wspólnych celów i przedsięwzięć. Zarówno oddziaływania zewnętrzne, wynikające ze specyfiki otoczenia społeczno - gospodarczego oraz uwarunkowań niezależnych od samorządów, jak też uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zasobów, zjawisk, zdarzeń, mechanizmów i procesów umiejscowionych na obszarze gmin Otuliny Roztocza, posłużyły ustaleniu celów strategicznych, kierunków działań, rezultatów oraz propozycji przedsięwzięć do realizacji.

Część diagnostyczna Strategii obejmuje raport stanu, analizę i diagnozę strategiczną kluczowych uwarunkowań społecznych, gospodarczych i przestrzennych obszaru partnerstwa. Analizę oparto na danych dostępnych w statystyce publicznej oraz informacjach przekazanych przez samorządy, opisujących zachodzące trendy i zjawiska w wymiarze terytorialnym. Takie podejście pozwoliło na wskazanie konkurencyjnej pozycji gmin partnerskich i będzie przydatne w procesie opracowania towarzyszących dokumentów planistycznych oraz monitorowania rozwoju obszaru.

Strategia jest planem realistycznym, dlatego też system wdrażania i zasady współpracy interesariuszy dostosowane zostały opracowane przy uwzględnieniu celów i kierunków działań, dedykowanych do wsparcia w ramach projektów zintegrowanych w formule IIT lub w których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych. Te zaś realizowane będą w oparciu o możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów z uwzględnieniem specyfiki, uwarunkowań i zasobów finansowych gmin. Istotną kwestią w procesie opracowania Strategii było również zachowanie zgodności z Zasadami realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027¹ oraz Procedurą opiniowania strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027².

---

¹ Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, dostęp: maj 2025 r.:

<https://funduszeue.lubelskie.pl/zpr/aktualnosci/aktualizacja-zasad-realizacji-instrumentow-terytorialnych-w-polsce-w-perspektywie-finansowej-ue-na-lata-2021-2027/>

² Procedura opiniowania strategii IIT dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, IZ FEL 2021-2027, dostęp: maj 2025 r.:

<https://funduszeue.lubelskie.pl/zpr/dokumenty/procedura-opiniowania-strategii-innego-instrumentu-terytorialnego-dla-partnerstw-jst-z-osi-krajowych-w-wojewodztwie-lubelskim-1/>

2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ

Wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej stanowią podstawę do opracowania **Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030**, obejmującej swym zasięgiem gminy: Bychawa, Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Szastarka, Turobin, Wysokie, Zakrzówek.

Diagnoza jest syntetycznym ujęciem sytuacji przestrzennej i społeczno-gospodarczej obszaru oraz poszczególnych gmin partnerskich na tle województwa lubelskiego wraz ze wskazaniem trendów, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat. Dane zawarte w diagnozie służą określeniu mocnych i słabych stron partnerstwa, jego potencjałów rozwojowych, jak również obszarów problemowych. Niezbędne do przeprowadzenia diagnozy dane statystyczne uzyskane zostały z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Do przygotowania diagnozy wykorzystano także dane wewnętrzne udostępnione przez poszczególne samorządy oraz ich jednostki organizacyjne, a także dane pochodzące z zasobów instytucji zewnętrznych.

Wnioski podzielone zostały na podrozdziały, z których każdy dotyczy innego aspektu funkcjonowania obszaru partnerstwa. Przedstawione są w ujęciu obiektywnym; opierają się na faktach i niezbędnych komentarzach ustrukturalizowanych w sześciu zasadniczych działach: (i) położenie, przestrzeń i środowisko; (ii) społeczeństwo; (iii) rynek pracy; (iv) gospodarka; (v) infrastruktura komunikacyjna i techniczna oraz (vi) infrastruktura społeczna.

2.1. Położenie, przestrzeń i środowisko

Położenie

Partnerstwo **Otuliny Roztocza** obejmuje obszar ośmiu jednostek samorządu terytorialnego z województwa lubelskiego. Gminy partnerskie położone są w południowo-zachodniej części województwa lubelskiego na terenie czterech powiatów: lubelskiego, kraśnickiego, biłgorajskiego i janowskiego. W skład partnerstwa Otuliny Roztocza wchodzi trzy gminy miejsko-wiejskie: Gmina Bychawa, Gmina Goraj oraz Gmina Turobin oraz pięć gmin wiejskich: Gmina Chrzanów, Gmina Jabłonna, Gmina Szastarka, Gmina Wysokie oraz Gmina Zakrzówek.

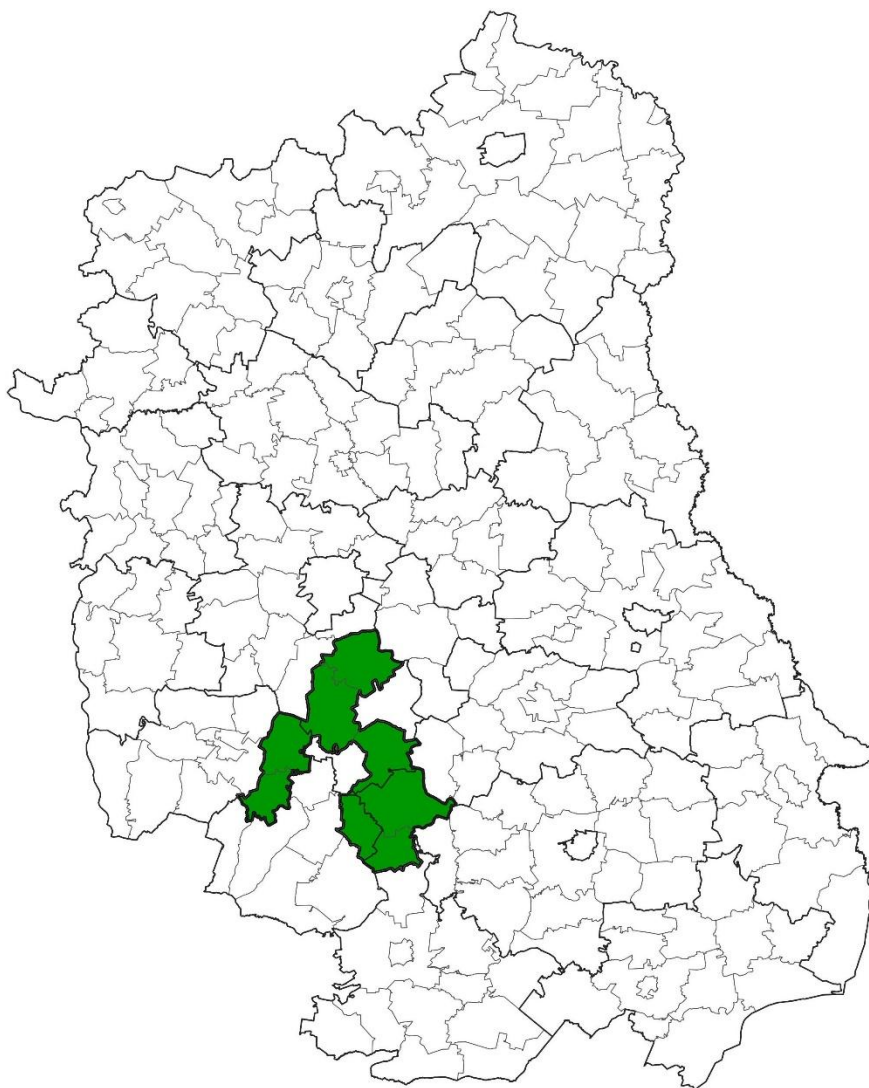
Gminy partnerskie sąsiadują ze sobą, tworząc zwarte terytorium o łącznej powierzchni 86 587 ha, co stanowi 3,4% powierzchni województwa lubelskiego. Pod względem zajmowanej powierzchni największymi gminami obszaru są: Gmina Turobin (16 218 ha), Gmina Bychawa (14 643 ha) oraz Gmina Jabłonna (13 119 ha). Najmniejszą jednostką jest Gmina Goraj (6 787 ha).

Tabela 1. Obszar partnerstwa Otuliny Roztocza

Gmina	Status	Powiat	Powierzchnia
Gmina Bychawa	gmina miejsko-wiejska	lubelski	14 643 ha
Gmina Chrzanów	gmina wiejska	janowski	7 182 ha
Gmina Goraj	gmina miejsko-wiejska	biłgorajski	6 787 ha
Gmina Jabłonna	gmina wiejska	lubelski	13 119 ha
Gmina Szastarka	gmina wiejska	kraśnicki	7 331 ha
Gmina Turobin	gmina miejsko-wiejska	biłgorajski	16 218 ha
Gmina Wysokie	gmina wiejska	lubelski	11 390 ha
Gmina Zakrzówek	gmina wiejska	kraśnicki	9 917 ha
RAZEM:			86 587 ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ryc. 1. Położenie partnerstwa Otuliny Roztocza w województwie lubelskim

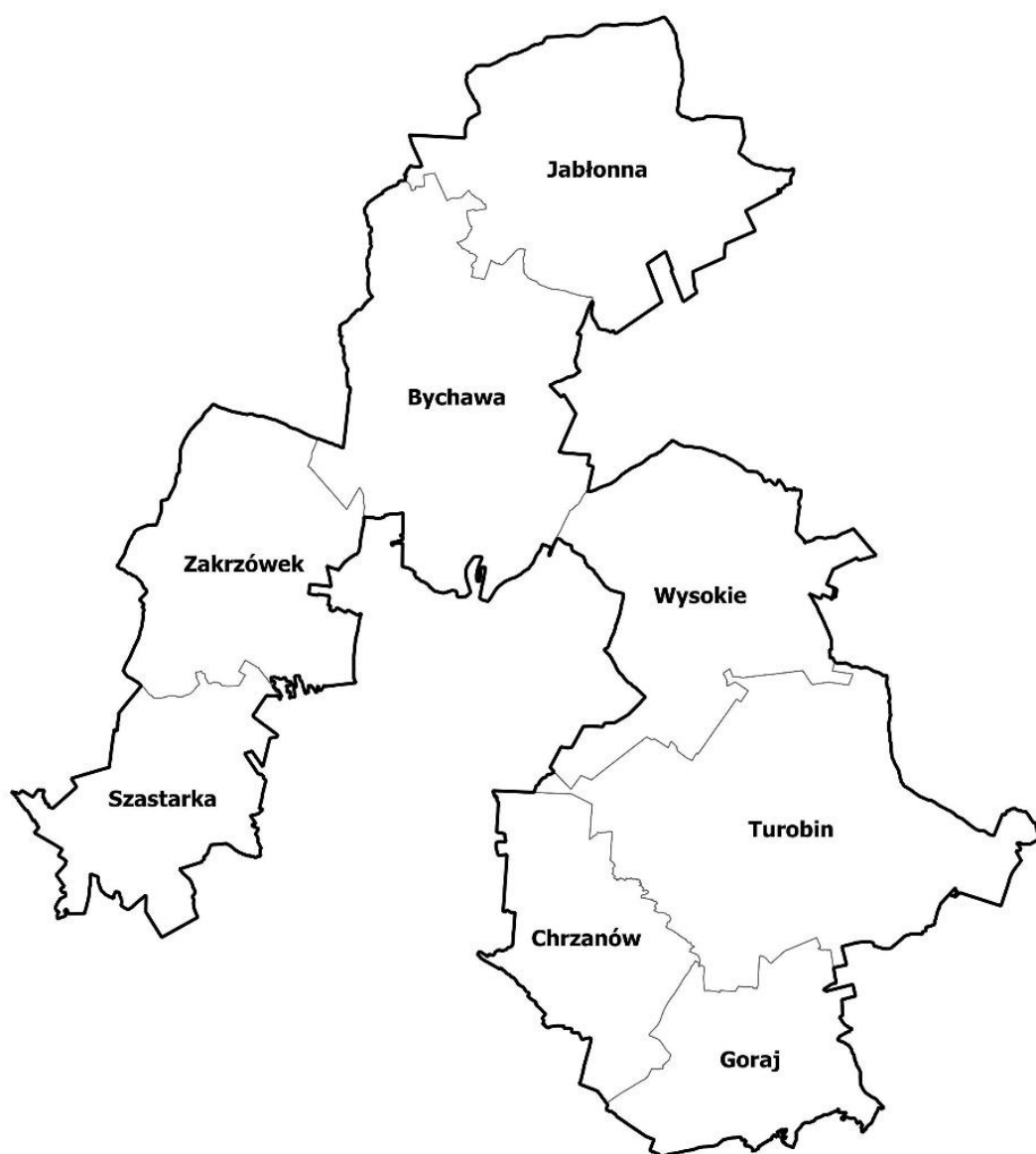
Źródło: Opracowanie własne.

Obszar partnerstwa Otuliny Roztocza graniczy z następującymi jednostkami samorządu terytorialnego:

- od północy z: Gminą Głusk, Gminą Piaski i Gminą Strzyżewice;
- od zachodu z: Gminą Kraśnik, Gminą Potok Wielki, Gminą Trzydnik Duży i Gminą Wilkołaz;
- od południa z: Gminą Batorz, Gminą Dzwola, Gminą Frampol, Gminą Godziszów, Gminą Modliborzyce, Gminą Radecznica i Gminą Zakrzew;
- od wschodu z Gminą Krzczonów, Gminą Rudnik, Gminą Sułów i Gminą Żółkiewka.

Ryc. 2. Obszar partnerstwa Otuliny Rostocza

Źródło: Opracowanie własne.

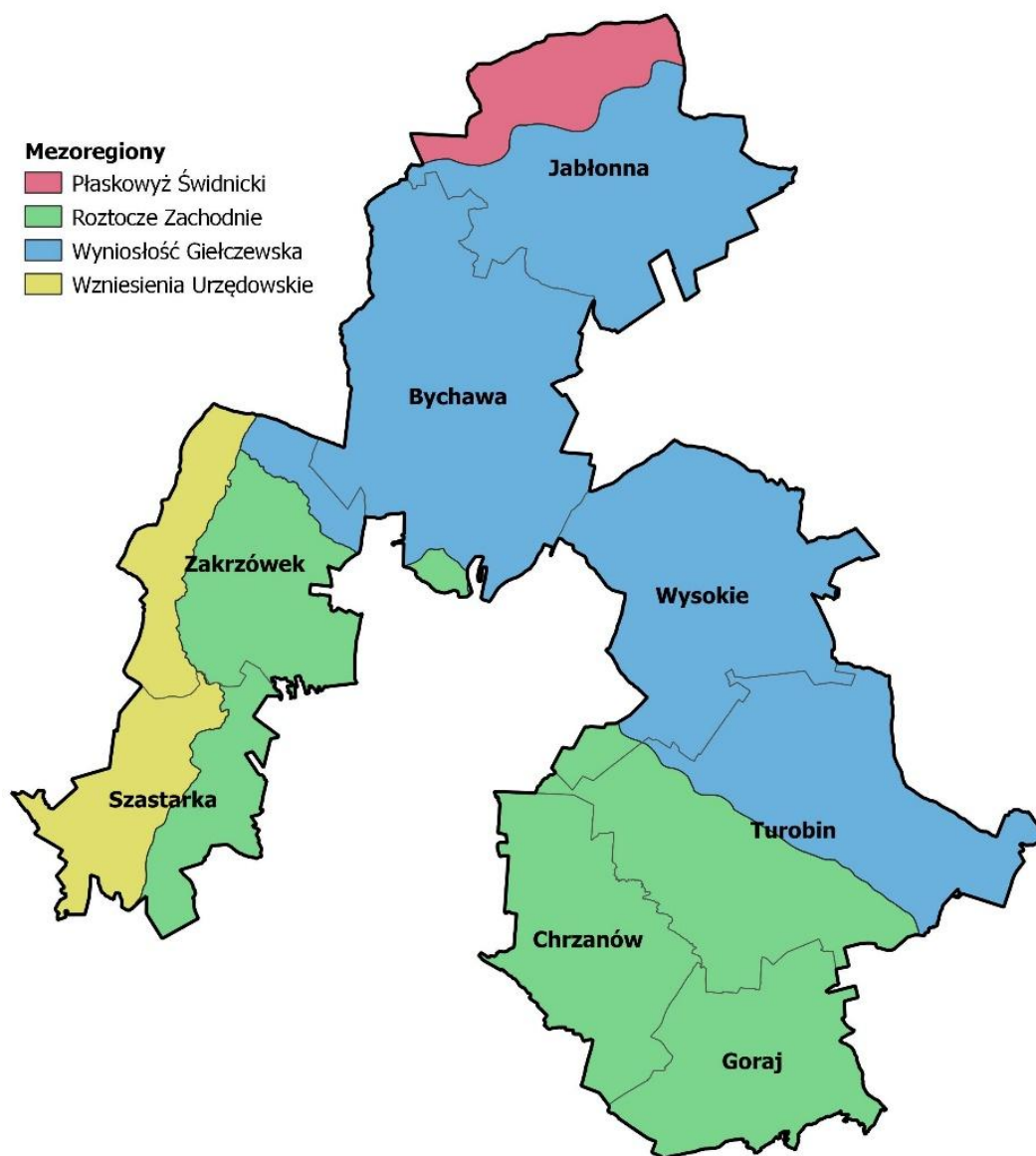
Rzeźba terenu

Uwzględniając regionalizację fizycznogeograficzną Polski, obszar partnerstwa Otuliny Rostocza znajduje się na terenie **czterech mezoregionów**: Wzniesień Urzędowskich, Wyniosłości Gietczewskiej oraz Płaskowyżu Świdnickiego, wchodzących w skład Wyżyny Lubelskiej oraz Rostocza Zachodniego, będącego częścią mezoregionu Rostocze.

Rostocze Zachodnie to jeden z trzech mezoregionów Rostocza. Wcina się niczym klin w Wyżynę Lubelską, granicząc od północno-zachodu ze Wzniesieniami Urzędowskimi, od północy z Padołem Zamojskim, od wschodu z Rostoczem Środkowym, a od południa z Równiną Biłgorajską. Rostocze Zachodnie zbudowane jest ze skał górnokredowych, szczególnie z opoki. Wzniesienia są pokryte lessem i porożcinane wąwozami. Bezwzględne wysokości ich szczytów sięgają od 300 do 344 m n.p.m. **Wzniesienia Urzędowskie** położone są w zachodniej części Wyżyny Lubelskiej. Jest to obszar o urozmaiconej rzeźbie, z charakterystycznymi wąwozami lessowymi. Obszar ten zbudowany jest z wapieni jurajskich i piaskowców kredowych przykrytych utworami mioceńskimi i lessem. **Wyniosłość Gietczewska** to falista równina o wzniesieniach

przekraczających 300 m n.p.m., zbudowanych z ostańcowych piaskowców górnioceńskich. Przez Wyniosłość Giełczewską przepływają aż trzy ważne rzeki Lubelszczyzny: Wieprz, Bystrzyca i Por. Jest to mezoregion, który ma dobrej klasy ziemie (przeważają żyzne gleby brunatne i rędziny rozwinięte na podłożu lessowym) i ma charakter typowo rolniczy. **Płaskowyż Świdnicki** stanowi północno-wschodnią część Wyżyny Lubelskiej. Położony jest w widłach Wieprza i Bystrzycy. Jego tereny stanowi dość płaska równina denudacyjna wymodelowana w marglach kredowych i pozbawiona pokrywy lessowej. Występuje mozaika lasów i pól uprawnych.

Ryc. 3. Regionalizacja fizycznogeograficzna partnerstwa Otuliny Roztocza

Źródło: Opracowanie własne.

Zasoby wodne

Szczególną cechą hydrograficzną tegoż fragmentu Roztocza Zachodniego i Wyżyny Lubelskiej jest bardzo uboga sieć rzeczna i głęboko zalegające wody podziemne. Pod względem hydrograficznym obszar partnerstwa w przeważającej części zlokalizowany jest w dorzeczu Wisły, w zlewni drugiego rzędu rzeki Wieprz. Głównymi **rzekami** obszaru są: Bystrzyca, Biała Łada, Czarniejówka, Giełczewska, Kosarzewska i Pór. Na terenie partnerstwa właściwie nie ma naturalnych zbiorników wód stojących. Sztuczne zbiorniki wodne znajdują się w gminach:

Bychawa (zalew „Podzamcze”), Jabłonna (stawy w miejscowości Jabłonna-Majątek) oraz Zakrzówek (zbiorniki w Zakrzówku, Sulowie i Studziankach).

Obszar partnerstwa zlokalizowany jest w zlewni trzynastu **Jednolitych Części Wód Powierzchniowych**: Branew, Bukowa do Rakowej, Bystrzyca do zbiornika Zemborzyckiego, Czerniejówka, Giełczewka, Łada do Osy, Łętownia, Karasiówka, Pór, Sanna do Stanianki, Stoki, Wyżnica, Żółkiewka.

Wody podziemne na obszarze partnerstwa występują w utworach czwartorzędowych, trzeciorzędowych i kredowych. Wody piętra czwartorzędowego, w związku z przypowierzchniowym występowaniem, reagują bezpośrednio na zmieniające się warunki hydrologiczne (wahania wody w rzekach oraz wielkość opadu atmosferycznego). Są także bardzo narażone na zanieczyszczenia, pochodzące z powierzchni. Główny poziom użytkowy stanowią wody piętra kredowego. Wody te posiadają swobodne lub lokalnie napięte zwierciadło. Jakościowo wody kredowe charakteryzują się bardzo dobrą jakością, spełniają wymagania dla wody pitnej. Obszar partnerstwa znajduje się w całości w obrębie głównego zbiornika wód podziemnych (GZWP) nr 406 Zbiornik Niecka Lubelska (Lublin). Jest to zbiornik szczelinowo-porowy, w którym jako główny poziom użytkowy występuje poziom kredowy. Stanowi on jeden z największych zbiorników wód podziemnych w Polsce, który z uwagi na swój zasięg ma zasadnicze znaczenie w zaspokajaniu potrzeb wodnych regionu lubelskiego.

Otulina Rostocza położona jest w ramach sześciu wyznaczonych **Jednolitych Części Wód Podziemnych**: GW200089, GW200090, GW2000120, GW2000119, GW2000118, GW200088.

Warunki klimatyczne

Obszar partnerstwa Otuliny Rostocza leży w obrębie lubelskiego wyżynnego regionu klimatycznego. Klimat obszaru kształtowany jest przede wszystkim przez masy powietrza polarnego pochodzenia morskiego oraz przez masy powietrza polarnego pochodzenia kontynentalnego. Niewielką rolę odgrywają natomiast masy powietrza arktycznego i tropikalnego. Średnia roczna temperatura przedstawianego terenu wynosi 7,4°C. Najcieplejszym miesiącem w roku jest lipiec, ze średnią temperaturą 17,8°C, a najzimniejszym styczeń, z temperaturą wynoszącą -4°C. Wartość średnioroczna opadu atmosferycznego wynosi 550-600 mm. Wyrażna jest przewaga opadów letnich nad zimowymi. Średni opad w lecie wynosi 220-230 mm, zaś na wiosnę i na jesieni około 130 mm. Dla miesięcy zimowych (XII-II) charakterystyczne są najniższe sumy opadów, rzędu 100 mm. Czas zalegania pokrywy śnieżnej wynosi średnio 80 dni w roku. Okres wegetacyjny (ze średnią dobową temperaturą powyżej 5°C) trwa od 210 do 260 dni w roku. Bardzo niekorzystną cechą klimatu dla roślin są przymrozki wiosenne i jesienne. Nasilenie ich przypada na koniec kwietnia i początek maja.

Klimat obszaru odznacza się wysokim średnim rocznym uśrednieniem. Stanowi to kluczowy potencjał do wytwarzania energii w oparciu o **odnawialne źródła energii**, który powinien być wykorzystany w procesie budowania samowystarczalności energetycznej gmin partnerskich. Z drugiej strony obserwowane zmiany klimatu stanowią bardzo poważne zagrożenie i wpływają na wiele aspektów gospodarczych, społecznych i przestrzennych. Zgodnie z danymi Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, do 2100 roku na obszarze partnerstwa przewiduje się **wzrost częstości i intensywności występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych**, takich jak fale upałów, opady nawalne, wichury czy okresy długotrwałej suszy. Wzrost temperatur dodatnich może prowadzić do szybszego topnienia pokrywy śnieżnej zimą oraz wydłużenia okresów bezopadowych latem, co w połączeniu z gwałtownymi i intensywnymi opadami prowadzi do szybkiego i nieprzewidywalnego wzrostu poziomu wód w rzekach. Tego rodzaju zmienność

klimatyczna, charakteryzująca się dużą amplitudą i częstotliwością skrajnych zjawisk atmosferycznych, stwarza nowe **wyzwania w zakresie zarządzania gospodarką wodną**. Może to skutkować zarówno lokalnymi powodziami błyskawicznymi, jak i rozległymi wezbrzeniami rzek, zwłaszcza na terenach nisko położonych i już dziś klasyfikowanych jako zagrożone. Zmiany poziomu wód w rzekach będą zatem coraz częstsze i trudniejsze do przewidzenia, co wymaga intensyfikacji **działań adaptacyjnych**, m.in. modernizacji infrastruktury hydrotechnicznej, budowy systemów retencyjnych, a także podnoszenia świadomości społecznej i opracowania scenariuszy reagowania kryzysowego.

Obszar partnerstwa charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem opadów w okresie letnim, co w połączeniu z rosnącymi temperaturami i długotrwałymi okresami bezdeszczowymi zwiększa ryzyko występowania suszy. **Susza** to jedno z najbardziej dotkliwych, a zarazem ekstremalnych zjawisk naturalnych oddziałujących na społeczeństwo, środowisko oraz gospodarkę. Susza to zjawisko naturalne, wywołane przez długie okresy bez opadów deszczu lub śniegu. Można ją zaobserwować w rzekach, zbiornikach czy jeziorach w postaci obniżonego lustra wody, a w studniach jako obniżenie poziomu wód podziemnych. Zjawisko suszy może skutkować ograniczeniami w dostępie do wody, czyli problemami w zaopatrzeniu ludności w wodę do picia, w produkcji przemysłowej, a także przyczyniać się do strat w produkcji rolnej lub leśnej, a także strat w produkcji sektora rybackiego. Rozróżniamy następujące typy suszy: atmosferyczną, rolniczą, hydrologiczną oraz hydrogeologiczną. Wspólnym elementem skutków suszy jest zmniejszona ilość dostępnych zasobów wodnych możliwych do użytkowania.

Na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza obserwujemy tendencje do ocieplania się klimatu: nieznacznie wzrasta średnia temperatura, podobnie suma opadów, wzrasta suma nasłonecznienia, a także wzrastają temperatury ekstremalne (najwyższa i najniższa). W konsekwencji znaczny obszar partnerstw znajduje się w zasięgu ekstremalnego i poważnego zagrożenia suszą rolniczą (niedostatecznej ilości wody w glebie potrzebnej do prawidłowego rozwoju roślin) oraz poważnego zagrożenia suszą hydrogeologiczną (obniżeniem poziomu wód gruntowych). Susza hydrogeologiczna nasila się poprzez procesy urbanizacyjne, takie jak rozwój infrastruktury miejskiej i zmniejszanie się powierzchni naturalnie retencyjnych, które ograniczają zdolność krajobrazu do zatrzymywania wody opadowej. W perspektywie czasu zmiany klimatyczne wpływają na wszystkie inne sfery funkcjonowania (np. równowaga ekologiczna, gospodarowanie wodą, turystyka, rolnictwo, jakość życia), dlatego kluczowe jest ich uwzględnianie przy planowaniu długofalowych inwestycji. Konieczne jest podjęcie działań mających na celu **wzmocnienie odporności obszaru poprzez inwestycje w kształtowanie zasobów wodnych**, obejmujące **rozwój retencji** – zarówno sztucznej, jak i naturalnej – oraz **poprawę dostępności wody** przeznaczonej do spożycia i nawodnień. Kluczową rolę stanowiąc będą również działania mające na celu **zachowanie i zwiększanie udziału powierzchni wodoprzepuszczalnych w przestrzeni zurbanizowanej** oraz **projekty dotyczące zielono-niebieskiej infrastruktury**.

Ze względu na nasilający się w całym kraju, jak i na terenie partnerstwa problem suszy i ekstremalnych zjawisk pogodowych (w tym w szczególności deszczy nawałnych i burz) pożądane jest wprowadzenie do realizacji **działań służących adaptacji do zmian klimatu**, w szczególności zapobieganiu suszy poprzez retencjonowanie wody oraz zapobieganiu skutkom powodzi i podtopień. Działania te powinny obejmować zagospodarowanie wód opadowych i małą retencję o lokalnej skali oddziaływania. Kluczowym elementem w strategii adaptacji do zmian klimatycznych jest również **wsparcie jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych**, które często pierwsze pojawiają się na miejscu takich zdarzeń i odgrywają ważną rolę w opanowaniu ich

negatywnych skutków. Wyposażenie jednostek w nowoczesny sprzęt zwiększy efektywność działań ratowniczych.

Surowce mineralne

Na terenie partnerstwa stwierdzono występowanie piasków i żwirów, surowców ilastych ceramiki budowlanej, wapieni i margli przemysłu cementowego oraz torfów.

Obszary chronione

Obszar Otuliny Roztocza charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią obszarów chronionych – na jego terenie znajdują się liczne formy ochrony przyrody.

Teren partnerstwa znajduje się w granicach trzech obszarów chronionego krajobrazu: Roztoczańskiego, Czerniejowskiego oraz Kraśnickiego. **Roztoczański Obszar Chronionego Krajobrazu** obejmuje wyróżniające się krajobrazowo tereny o różnych typach ekosystemów, zlokalizowanych w północnej części powiatu janowskiego. Do najważniejszych walorów obszaru należy obecność źródeł szczelinowych, wchodzących w skład jednego z najwartościowszych obszarów źródliskowych na terenie Polski. Szczególnymi walorami tego obszaru jest bardzo bogata rzeźba terenu z dużymi różnicami wysokości względnej, pięknymi punktami widokowymi i obecnością sieci malowniczych jarów z zachowanymi fragmentami rzadkich zbiorowisk roślinnych oraz gatunków roślin i zwierząt o charakterze reliktowym i na granicy zasięgów. **Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu** został utworzony ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowy ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem, a także pełnioną funkcją korytarza ekologicznego. Czerniejowski Obszar Chronionego Krajobrazu posiada duże walory botaniczne i zróżnicowane typy ekosystemów. Rośliny rzadkie i chronione reprezentują różne grupy siedliskowe: leśne, kserotermiczne, torfowiskowe, wodne i synantropijne. Obszar charakteryzuje się krajobrazem rolniczym, a także dość dużymi kompleksami leśnymi, w których występują: lipa drobnolistna, grab, dąb szypułkowy, brzoza brodawkowata, sosna zwyczajna. **Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu** obejmuje obszar malowniczych krajobrazów Wzniesień Urzędowskich gdzie są lasy, urokliwe zagajniki, śródleśne polany, wąwozy lessowe, liczne stawy i doliny rzeczne. Jest to obszar o wysokiej atrakcyjności krajobrazowej. Zachowały się tu tereny o niewielkim stopniu przekształcenia środowiska naturalnego, co stwarza dogodne warunki dla ostoi dzikich zwierząt i rozwoju stanowisk roślin chronionych

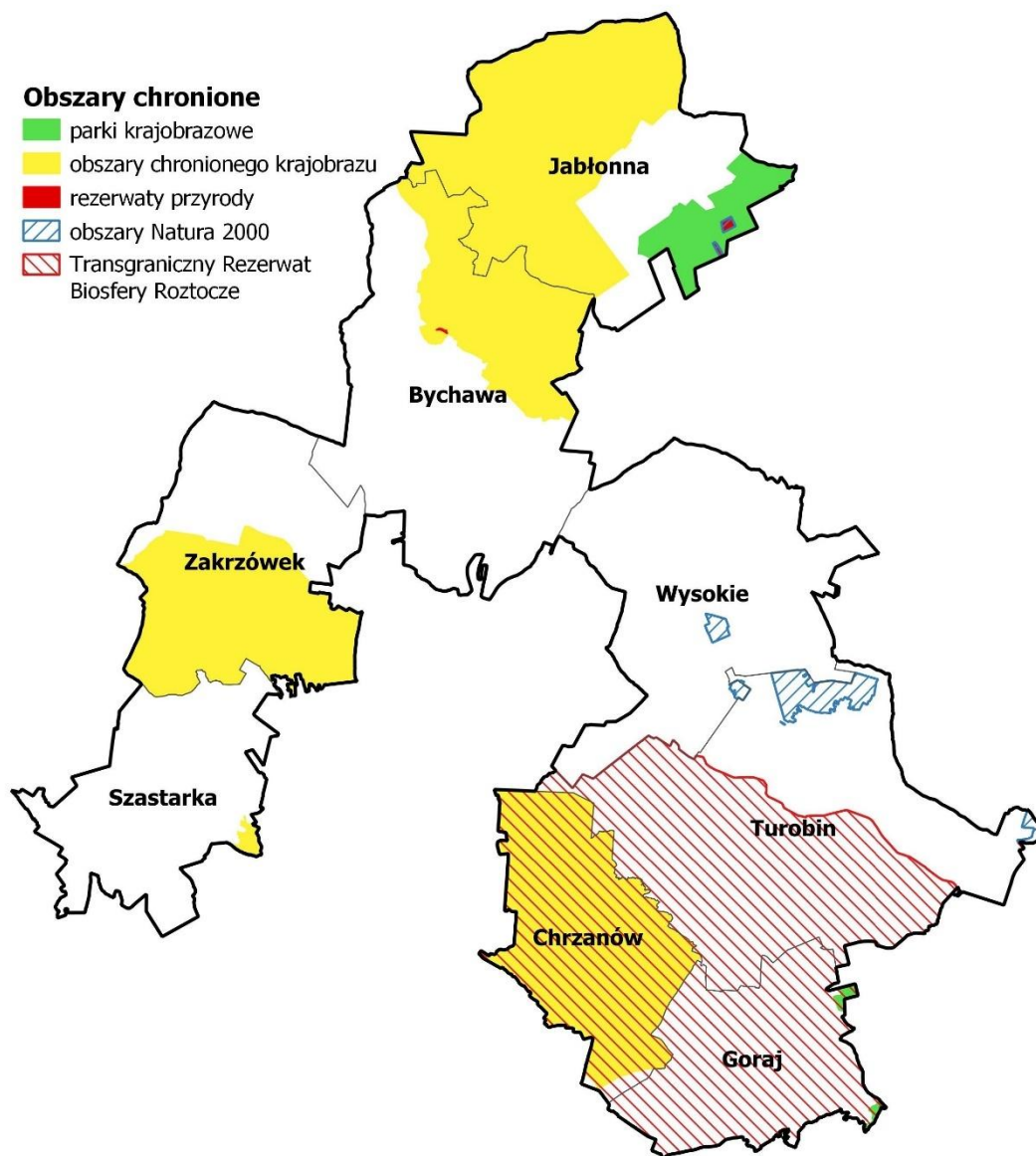
Do terenów o szczególnych walorach przyrodniczych zlokalizowanych w granicach obszaru partnerstwa należy również **Krzczonowski Park Krajobrazowy**. Park obejmuje niewielki, południowo-wschodni fragment Gminy Jabłonna. Szczególnym celem ochrony parku jest zachowanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych, historycznych i turystycznych środowiska ze szczególnym uwzględnieniem bogatej rzeźby lessowej oraz cennych przyrodniczo kompleksów leśnych. Krzczonowski Park Krajobrazowy charakteryzuje się najbardziej typowymi dla Wyżyny Lubelskiej krajobrazami, silnym urzeźbieniem terenu i wysokościami bezwzględными sięgającymi do 300 m n.p.m. Przeważającym krajobrazem występującym na terenie parku jest krajobraz kulturowy składający się głównie z terenów rolniczych w tym z pól rolnych, sadów, obszarów zabudowy. W harmonijny sposób łączy on elementy pochodzenia naturalnego z terenami zajęтыми przez działalność człowieka.

W niewielkiej odległości od granic obszaru partnerstwa położony jest **Roztoczański Park Narodowy**, stanowiący istotny element regionalnej sieci obszarów chronionych. Roztoczański Park Narodowy obejmuje centralną część Roztocza Środkowego – regionu charakteryzującego się malowniczym, falistym krajobrazem, mozaiką lasów, łąk i dolin oraz unikalnymi formami

rzeźby terenu. Rostoczański Park Narodowy wyróżniają wysokie walory przyrodnicze przejawiające się różnorodnością zbiorowisk roślinnych i bogactwem flory. Park zajmuje powierzchnię ponad 8 400 ha, z czego przeważającą część stanowią lasy – głównie naturalne buczyny i jodłowo-bukowe zbiorowiska leśne, a także drzewostany sosnowe.

Ryc. 4. Obszary chronione na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza

Źródło: Opracowanie własne.

Południowo-wschodnia część obszaru partnerstwa wchodzi w skład **Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Rostocze”**. Rostocze, w dniu 19 czerwca 2019 r., decyzją Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej Programu Człowiek i Biosfera UNESCO, zostało wpisane do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery jako transgraniczny rezerwat biosfery. Obszar rezerwatu wynoszący łącznie 371 902 ha zlokalizowany jest w województwie lubelskim i podkarpackim, obejmując swoim zasięgiem powiaty: janowski, zamojski, biłgorajski, tomaszowski i lubaczowski oraz powiat jaworowski, żółkiewski i lwowski na Ukrainie. W skład rezerwatu w Polsce wchodzi Rostoczański Park Narodowy, 18 rezerwatów przyrody, 4 parki krajobrazowe, obszary Natura 2000, w tym 4 obszary specjalnej ochrony ptaków i 15 obszarów ochrony siedlisk. Dla krajowego rezerwatu wyznaczono trzy strefy:

- strefę rdzenną (o powierzchni 9 149 ha), której zadaniem jest ochrona przyrody oraz zapewnienie możliwości monitorowania i badania procesów przyrodniczych – strefa obejmuje Roztoczański Park Narodowy oraz 7 rezerwatów przyrody: Święty Roch, Debry, Bukowy Las, Nad Tanwią, Czartowe Pole, Jalinka i Źródła Tanwi;
- strefę buforową (o powierzchni 80 392 ha), która może być użytkowana m.in. do celów badawczych, szkoleniowych, leśnych, turystycznych i rolniczych – strefa obejmuje cztery parki krajobrazowe: Szczepieszyński Park Krajobrazowy, Krasnobrodzki Park Krajobrazowy, Południoworoztoczański Park Krajobrazowy i Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej z dwoma rezerwatami: Zarośle i Sołokija oraz fragment otuliny Roztoczańskiego Parki Narodowego;
- strefę przejściową (o powierzchni 207 473 ha), która obejmuje tereny, na których aktywność ludzka skupia się na dążeniu do rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego, odbywającego się na zasadach zrównoważonego rozwoju.

Transgraniczny Rezerwat Biosfery Roztocze jest 11 rezerwatem biosfery i zarazem 5 transgranicznym rezerwatem utworzonym w Polsce. Wpisanie Roztocza do sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO poprzez uznanie na arenie międzynarodowej jego wybitnych wartości naturalnych, krajobrazowych i kulturowych, umożliwi szerszą promocję regionu, rozwinięcie turystyki i infrastruktury oraz wpłynie na umocnienie tożsamości kulturowej jego mieszkańców.

Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną rezerwatową. **Rezerwat przyrody** jest to obszar obejmujący zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje, i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi, lub walorami krajobrazowymi. Na analizowanym obszarze ustanowiono 3 rezerваты przyrody:

- **Olszanka** – rezerwat fitocenotyczny położony na terenie Gminy Jabłonna. Rezerwat został utworzony w celu ochrony drzewostanu dębowego z domieszką grabu i sosny oraz wieloma gatunkami chronionymi runa leśnego. Rezerwat charakteryzuje się bogactwem fauny i flory. W drzewostanie występuje bardzo dużo okazów dębu szypułkowego. W podszycie występuje głównie grab i leszczyna. Runo ma charakter grądu typowego – można tu znaleźć rzadkie gatunki roślin, takie jak parzydło leśne, lilia złotogłów, podkolan biały i zielonawy, gnieźnik leśny i wawrzynek wilczetyko. W rezerwacie stwierdzono zespół zwierząt typowy dla wielogatunkowych, różnowiekowych lasów o dużej powierzchni ekotopów i dużej różnorodności faunistycznej. Najcenniejszym i najbardziej różnorodnym elementem fauny są ptaki: sikora modra, sikora bogatka, sikora sosnowka, sikora uboga, muchówka żałobna, muchówka szara, dzięcioł duży, dzięcioł czarny, dzięcioł średni, zięba, drozd śpiewak, kos, grzywacz, wilga, grubodziób, myszołów, szpak, pokrzewka czarnotbista, piecuszek i wiele innych.
- **Chmiel** – rezerwat leśny położony w Gminie Jabłonna. Rezerwat Chmiel utworzony został dla zachowania cennego, dwustuletniego drzewostanu dębowego (przede wszystkim dębu szypułkowego) o charakterze grądu z udziałem buka. Cechą charakterystyczną rezerwatu jest drzewostan bukowy, uznany za najdalej wysunięte w kierunku północno-wschodnim stanowisko występowania tego gatunku w Polsce. Występujące tu lasy posiadają bogate podszycie i runo, w których obok pospolitych gatunków rosną gatunki rzadkich i zagrożonych roślin chronionych dyrektywą siedliskową: wawrzynek wilczetyko, lilia złotogłów, gnieźnik leśny, parzydło leśne i podkolan biały.

- **Podzamcze** - stepowy rezerwat przyrody znajdujący się w północnej części Bychawy (w dzielnicy Podzamcze). Rezerwat został utworzony w celu zachowania zbiorowisk roślinności kserotermicznej. Można tu spotkać turzycę niską, kostrzewę walezyjską, ostrożeń panoński, oman wąskolistny i inne rzadko spotykane okazy rodzimej przyrody.

Do terenów o szczególnych walorach przyrodniczych zlokalizowanych w granicach partnerstwa należą również **Obszary Natura 2000** - znajdują się tu trzy ostoje siedliskowe:

- **Chmiel** (PLH060001) - obszar chroniony zlokalizowany jest w największym kompleksie leśnym Krzczonowskiego Parku Krajobrazowego. Przedmiotem ochrony obszaru jest siedlisko przyrodnicze grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny. Celem ochrony obszaru jest zachowanie fragmentu starego, naturalnego lasu dębowego o charakterze grodu, posiadającego ponadto przeznaczenie nasienne. Na szczególną uwagę zasługuje obecność w drzewostanie bardzo dużej ilości okazów dębu szypułkowego, których wiek szacowany jest na około 200 lat, a część posiada rozmiary kwalifikujące je jako drzewa pomnikowe, stanowiąc jeden z niewielu zachowanych w województwie lubelskim fragmentów lasu z tak dużym udziałem starodrzewu dębowego.
- **Olszanka** (PLH060012) - przedmiotem ochrony obszaru jest siedlisko przyrodnicze grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny. Obszar położony jest w Gminie Jabłonna, w południowej części Wyniości Giełczewskiej. Na jego terenie znajduje się grupa kilkunastu sędziwych buków będących reliktem zbiorowiska buczyny. W runie występuje wiele rzadkich i chronionych gatunków roślin.
- **Guzówka** (PLH060071) - obszar obejmuje część rozczłonkowanego kompleksu leśnego z towarzyszącymi mu fragmentami muraw kserotermicznych i zbiorowisk okrajowych. Składa się z czterech części: trzech fragmentów lasów oraz niewielkiego płatu murawy ciepłolubnej. Wśród lasów większość stanowią drzewostany mieszane i liściaste. Znaczną część terenu pokrywają siedliska grodu z dużym udziałem cennych roślin w runie. Występuje tu liczna populacja obuwika pospolitego, którego stanowisko znajduje się na granicy zasięgu gatunku. Sąsiadujące z grądem zbiorowiska muraw kserotermicznych i okrajów leśnych, cenne i rzadkie w krajobrazie rolniczym, są bogate w gatunki objęte prawną ochroną.

Następną formą ochrony przyrody występującą na terenie partnerstwa są **pomniki przyrody**, czyli pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza występuje 19 obiektów zakwalifikowanych jako pomniki przyrody. Głównie są to drzewa lub grupy drzew: lipy drobnolistne oraz dęby szypułkowe.

Stan i ochrona środowiska

Wody powierzchniowe na terenie partnerstwa badane są w ramach monitoringu rzek i zbiorników zaporowych, prowadzonego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie. **Ocenę stanu wód powierzchniowych** wykonuje się w odniesieniu do jednolitych części wód, na podstawie wyników państwowego monitoringu środowiska i prezentuje poprzez ocenę stanu ekologicznego (w przypadku wód, które powstały w wyniku działalności człowieka lub których charakter został w znacznym stopniu zmieniony w następstwie fizycznych przeobrażeń, będących wynikiem działalności człowieka, tzn. wód sztucznych lub wód silnie zmienionych), ocenę stanu chemicznego i ocenę stanu. Badania obejmują główne rzeki przepływające przez

obszar partnerstwa i prowadzone są w ramach 13 Jednolitych Części Wód Powierzchniowych: Branew, Bukowa do Rakowej, Bystrzyca do zbiornika Zemborzyckiego, Czerniejówka, Gietczewka, Łada do Osy, Łętownia, Karasiówka, Pór, Sanna do Stanianki, Stoki, Wyżnica, Żółkiewka. Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego w latach 2014-2019 wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie **w oceniany jest jako zły**.

Monitoring jakości **wód podziemnych** prowadzony jest w celu dostarczenia informacji o stanie chemicznym wód podziemnych, śledzenia jego zmian oraz sygnalizacji zagrożeń na potrzeby zarządzania zasobami wód podziemnych i oceny skuteczności podejmowanych działań ochronnych. Ma to na celu wspomaganie działań, zmierzających do ograniczenia wpływu czynników antropogenicznych na wody podziemne, które ze względu na swą wysoką jakość i potencjalne zasoby stanowią ważne źródło zaopatrzenia w wodę. Na obszarze partnerstwa znajduje się sześć **Jednolitych Części Wód Podziemnych**: GW200089, GW200090, GW2000120, GW2000119, GW2000118, GW200088. Wyniki badań prowadzonych przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy pokazują, że zarówno stan ilościowy, jak i stan chemiczny wód podziemnych na terenie partnerstwa jest **dobry**.

Zanieczyszczenie powietrza stanowi wszystkie znajdujące się w nim substancje stałe, ciekłe lub gazowe nie będące jego naturalnymi składnikami lub występujące w stężeniach nieodpowiadających jego naturalnemu składowi. Substancje zanieczyszczające powietrze można podzielić na pyłowe i gazowe, a ich źródłem może być zarówno emisja antropogeniczna – wynikająca z działalności człowieka, jak i emisja naturalna. Do głównych źródeł zanieczyszczeń powietrza pochodzenia antropogenicznego występujących na terenie partnerstwa należą: zanieczyszczenia z sektora komunikacyjnego oraz zanieczyszczenia z sektora komunalno-bytowego, wynikające ze spalania paliw stałych niskiej jakości oraz odpadów w indywidualnych gospodarstwach domowych oraz kotłowniach lokalnych.

Monitoring jakości powietrza atmosferycznego prowadzony jest przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Lublinie. Podstawowym celem monitoringu jakości powietrza jest uzyskanie informacji o poziomach stężeń substancji w powietrzu oraz wyników ocen jakości powietrza. W celu oceny jakości powietrza na terenie województwa lubelskiego wyznaczono 2 strefy: Aglomerację Lubelską (kod strefy: PL0601) oraz strefę lubelską (kod strefy: PL0602). Stan jakości powietrza określa ocena roczna sporządzona na podstawie informacji o poziomach stężeń substancji zanieczyszczających powietrze. Program pomiarów jakości powietrza realizowany jest zgodnie ze „Strategicznym Programem Państwowego Monitoringu Środowiska na lata 2020 – 2025”.

Obszar partnerstwa Otuliny Roztocza znajduje się w strefie lubelskiej, dla której w 2023 r. nie wykazano obszarów przekroczeń poziomów dopuszczalnych oraz poziomów docelowych ze względu na ochronę zdrowia ludzi. Na obszarze województwa lubelskiego od wielu lat występuje **niski poziom zanieczyszczenia powietrza**: dwutlenkiem siarki, dwutlenkiem azotu, benzenem, tlenkiem węgla oraz oznaczanymi w pyłe zawieszonym PM10 metalami: ołowiem, arsenem, kadmem i niklem.

W 2023 roku na terenie stref województwa lubelskiego nie zanotowano przekroczeń w odniesieniu do poziomu dopuszczalnego dla stężeń 24-godzinnych i poziomu dopuszczalnego średniorocznego **pyłu zawieszonego PM10**. Obie strefy zostały zaklasyfikowane do klasy A. Analiza stężeń pyłu zawieszonego PM10 w latach 2014-2023 wskazuje na znaczącą tendencję spadkową. W latach 2014-2018 na większości stanowisk pomiarowych został przekroczony poziom dopuszczalny dla stężeń 24-godzinnych, natomiast od 2019 roku na wszystkich

stanowiskach została dotrzymana norma dla wartości dobowych. W analizowanym okresie wszystkie wartości stężenia średniego rocznego były poniżej poziomu dopuszczalnego. W 2023 r. stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM₁₀ na terenie województwa wahały się w zakresie od 13 µg/m³ do 33 µg/m³. Najwyższe stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM₁₀ wystąpiły w aglomeracji lubelskiej. Podwyższone stężenia wystąpiły lokalnie, głównie na obszarach większych miast województwa i zawierały się w przedziale od 20 µg/m³ do 30 µg/m³. Na przeważającym obszarze strefy lubelskiej stężenia pyłu zawieszonego PM₁₀ były poniżej 20 µg/m³. Sezonowa zmienność stężeń tego zanieczyszczenia wskazuje na występowanie przekroczeń głównie w sezonie grzewczym, co wskazuje na znaczny wpływ emisji pyłu z procesów spalania paliw dla celów grzewczych - **tzw. emisja niska**. Na podstawie wyników szacowania za pomocą modelowania matematycznego na obszarze partnerstwa **nie wykazano występowania obszarów przekroczeń** wartości stężeń średnich dobowych i średnich rocznych dla pyłu zawieszonego PM₁₀ – średnioroczne stężenia PM₁₀ w 2023 r. zawierały się w przedziale 14,1 µg/m³, a 18,3 µg/m³.

Stężeniem kryterialnym w ocenie zanieczyszczenia powietrza **pyłem zawieszonym PM_{2,5}** jest średnioroczny poziom dopuszczalny. Zgodnie z zapisami rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu od 2020 r. obowiązuje niższy poziom dopuszczalny dla pyłu zawieszonego PM_{2,5} wynoszący 20 µg/m³ (II faza). W 2023 roku w województwie lubelskim **poziom ten nie został przekroczony** w żadnej strefie, w związku z czym strefy otrzymały klasę A1. Na obszarze województwa lubelskiego stężenia średnie roczne pyłu zawieszonego PM_{2,5} wahały się od 8 µg/m³ do 20 µg/m³. Na przeważającym obszarze strefy lubelskiej stężenia były niższe od 12 µg/m³. Wyższe stężenia wystąpiły w rejonie większych miast województwa. Najwyższe stężenia, powyżej 18 µg/m³, wystąpiły w centralnej części aglomeracji lubelskiej. Na obszarze partnerstwa stężenia pyłu zawieszonego PM_{2,5} oscylowały między 9,1 µg/m³ a 11,7 µg/m³, przy czym najwyższą wartość odnotowano na obszarach miejskich. Tak jak w przypadku pyłu zawieszonego PM₁₀ wyniki pomiarów pyłu zawieszonego PM_{2,5} wskazują na **źródła grzewcze** jako główną przyczynę nadmiernego zanieczyszczenia powietrza. Analizując stężenia średnioroczne pyłu zawieszonego PM_{2,5} w latach 2014-2023 obserwuje się trend malejący. Najwyższe wartości tego zanieczyszczenia wystąpiły w latach 2014-2015, kiedy przekroczony został poziom dopuszczalny dla II fazy na wszystkich stanowiskach pomiarowych.

W 2023 roku stężenia średnie roczne **benzo(a)pirenu zawartego w pyłe zawieszonym PM₁₀** na wszystkich stanowiskach pomiarowych nie przekroczyły poziomu docelowego. Rozkład przestrzenny średniorocznych stężeń benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ na obszarze województwa lubelskiego wykazywał wartości od 0,2 ng/m³ do 1,49 ng/m³. Najniższe wartości stężeń wystąpiły głównie we wschodniej części strefy lubelskiej oraz lokalnie na południu. Najwyższe wartości stężenia rocznego benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ wynoszące 1,39 ng/m³ wystąpiły na terenie aglomeracji lubelskiej i w rejonie większych miast województwa³. Na obszarze partnerstwa średnioroczne stężenie benzo(a)pirenu oszacowane za pomocą modeli matematycznych oscylowało między 0,2 – 1,12 ng/m³. Podobnie jak w przypadku pyłu zawieszonego PM_{2,5} najwyższymi stężeniami zanieczyszczeń charakteryzowały się tereny zurbanizowane.

Zgodnie z wynikami metod szacowania, opartymi o modelowanie matematyczne, na niemal całym terenie województwa lubelskiego – w tym również na terenie partnerstwa - doszło do **przekroczenia poziomu celu długoterminowego ozonu (O₃)**. Na przeważającym obszarze

³ Zgodnie z zasadami zaokrąglania wyników poziom docelowy B(a)P w pyłe zawieszonym PM₁₀ nie został przekroczony, gdy wartości średnioroczne są niższe niż 1,5 ng/m³.

województwa średnia trzyletnia liczby dni, w których najwyższa ośmiogodzinna średnia krocząca ozonu była wyższa niż $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ wahała się od 1 do 3 dni. Z kolei w 2023 r. poziom docelowy stężenia ozonu w powietrzu, określony ze względu na ochronę zdrowia ludzi, nie został przekroczony w strefach województwa lubelskiego, w związku z tym dwie strefy zostały zaklasyfikowane do klasy A. Należy zauważyć, iż powstawanie ozonu jest ściśle uzależnione od warunków meteorologicznych. Maksymalne stężenia występują w sezonie letnim i skorelowane są z wysokimi temperaturami i nasłonecznieniem, zatem w latach o chłodnym i deszczowym okresie letnim stężenia ozonu są mniejsze.

Na terenie partnerstwa substancje zanieczyszczające powietrze mają pochodzenie przemysłowe, emisji z kotłowni lokalnych i palenisk indywidualnych oraz emisji komunikacyjnej. Najistotniejszy wpływ na jakość powietrza ma tzw. "niska emisja" oraz emisja liniowa - komunikacyjna. Niską emisję kształtują przede wszystkim paleniska domowe i małe kotłownie, które wpływają na wzrost stężeń zanieczyszczeń gazowych i pyłu zawieszonego, szczególnie w sezonie grzewczym. Udział emisji liniowej w ogólnej emisji uzależniony jest przede wszystkim od natężenia ruchu na trasach komunikacyjnych. Szczególnie zauważalny wzrost emisji pojawia się przy głównych trasach i na terenach zurbanizowanych. Wzrost ilości pojazdów, a tym samym wzrost natężenia ruchu, stanowi coraz większy problem nie tylko ze względu na wzrost zanieczyszczenia powietrza, ale także z powodu zwiększającego się hałasu.

W celu dalszej **poprawy jakości powietrza** na terenie partnerstwa należy kontynuować realizowane działania polegające w szczególności na: likwidacji lokalnych źródeł ciepła, wymianie starych, wysokoemisyjnych urządzeń grzewczych opalanych węglem kamiennym na niskoemisyjne piece ekologiczne, termomodernizacji i termorenowacji budynków w celu zmniejszenia zapotrzebowania na ciepło, budowie sieci ciepłej i gazowej, wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii, rozbudowie ścieżek rowerowych, a także edukacji i informowaniu mieszkańców.

Klimat akustyczny środowiska jest to zespół zjawisk akustycznych występujących na danym obszarze, niezależnie od źródeł je wywołujących. Klimat ten, zwłaszcza w warunkach lokalnych, cechuje się silnymi zmianami w czasie i przestrzeni. Zależy on w głównej mierze od: stopnia nasycenia danego środowiska urządzeniami i pojazdami, układu urbanistycznego cechującego dane lokalne środowisko i rozplanowania w nim osiedli mieszkaniowych wraz z terenami zieleni, układu komunikacyjnego, obiektów handlowo-usługowych, zakładów produkcji. Wyróżnia się główne rodzaje hałasu, według źródła powstawania: hałas przemysłowy powodowany przez urządzenia i maszyny w obiektach przemysłowych i usługowych, hałas komunikacyjny pochodzący od środków transportu drogowego, kolejowego i lotniczego, hałas komunalny występujący w budynkach mieszkalnych, szczególnie wielorodzinnych i w obiektach użyteczności publicznej. O klimacie akustycznym występującym na terenie partnerstwa decyduje przede wszystkim hałas komunikacyjny, który jest wynikiem zwiększenia natężenia ruchu, w tym szczególnie w bliskim sąsiedztwie dróg wojewódzkich i powiatowych. Wzmożenie ruchu kołowego i ilości pojazdów samochodowych powoduje wzrost poziomu natężenia dźwięku. Mniejsze znaczenie mają zakłady przemysłowe i usługowe, obiekty użyteczności publicznej oraz używane sezonowo maszyny rolnicze.

Dziedzictwo kulturowe

Dziedzictwo kulturowe i zabytki odgrywają współcześnie ogromną rolę w budowaniu pozycji konkurencyjnej gmin i regionów, a także istotnie wpływają na jakość życia mieszkańców i atrakcyjność inwestycyjną. Obszar partnerstwa legitymuje się **bogatą przeszłością historyczną i dziedzictwem kulturowym**. Na analizowanych terenie występują obiekty i zespoły,

które posiadają wysoką wartość kulturową i stanowią potencjał do dalszego rozwoju branży turystycznej. Zgodnie z wykazem zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza znajduje się **30 zabytków architektury i budownictwa**, wykazanych we wpisach księgi A.

Tabela 2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza

Miejscowość	Zakres wpisu	Numer rejestru
Gmina Bychawa		
Bychawa	ruina pałacu z otaczającym drzewostanem (w tzw. Podzamczu) oraz zespół zabudowań podworskich: dwa spichlerze, obora	A/291
Bychawa	cmentarz parafialny rzymskokatolicki, w granicach ogrodzenia cmentarnego	A/936
Bychawa	dawna synagoga, w granicach murów zewnętrznych	A/1102
Bychawa	kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego	A/175
Bychawa	cmentarz wojenny z I wojny światowej, na tzw. „Białej Górze”	A/1088
Bychawa	kapliczka przydrożna wraz z otoczeniem	A/341
Bychawka	zespół kościelny: kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych, plebania, starsza część cmentarza grzebalnego z nagrobkami, kaplicą grobową Stadnickich, ogrodzenie kościoła z bramą, dwiema bramkami i czterema kapliczkami	A/852
Gąłężów	zespół dworsko-parkowy: dwór, park, stawy, las	A/819
Wola Gąłężowska	park wraz z aleją dojazdową do zabudowań podworskich	A/712
Zaraszków Kolonia	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1073
Gmina Goraj		
Gilów	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, dzwonnica w granicach cmentarza kościelnego	A/1561
Goraj	cmentarz grzebalny z nagrobkami i drzewostanem	A/1510
Goraj	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Bartłomieja Apostoła wraz z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica bramowa, drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza kościelnego	A/173
Zastawie	cmentarz wojenny z I wojny światowej oraz kapliczka	A/1532
Gmina Jabłonna		
Czerniejów	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca z wyposażeniem wnętrza w zabytki ruchome, otaczający drzewostan w granicach cmentarza kościelnego, ogrodzenie	A/62
Jabłonna-Majątek	zespół pałacowo-parkowy: pałac wraz z oryginalnym wyposażeniem (piece, posadzki, stolarka, supraporty, fasety, rozety), park, stawy, pozostałości alei dojazdowej, budynek gospodarczy zwany Domkiem Ogrodnika	A/749

Piotrków Drugi	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1074
Piotrków Drugi	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1075
Piotrków Pierwszy	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1076
Tuszów	cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1708
Gmina Szastarka		
Blinów Drugi	zespół kościoła parafialnego: kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Andrzeja Apostoła, dzwonnica, teren cmentarza przykościelnego - w granicach ogrodzenia	A/421
Gmina Turobin		
Czernięcin Poduchowny	zespół kościoła paraf. rzymskokatolickiego pw. św. Katarzyny: kościół, dzwonnica, cmentarz kościelny z drzewostanem i figurami	A/1595
Czernięcin Poduchowny	cmentarz grzebalny wraz z nagrobkami i drzewostanem	A/1572
Turobin	kapliczka pw. św. Marka na miejscu d. cmentarza grzebalnego, wraz z wyposażeniem wnętrza	A/98
Turobin	kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Dominika z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica z kostnicą, drzewostan w granicach ogrodzenia cmentarza kościelnego, budynek starej plebanii - w granicach murów zewnętrznych	A/92
Turobin – Zagroble	kaplica cmentarna pw. św. Elżbiety na cmentarzu grzebalnym, wraz z wyposażeniem wnętrza	A/97
Gmina Wysokie		
Maciejów Stary	kościół parafialny polskokatolicki pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, w granicach cmentarza kościelnego	A/416
Wysokie	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła, w granicach cmentarza parafialnego	A/706
Wysokie	cmentarz grzebalny (rzymskokatolicki), wraz z nagrobkami i drzewostanem	A/542
Gmina Zakrzówek		
Zakrzówek	kościół parafialny pw. św. Mikołaja z wystrojem wnętrza, teren cmentarza kościelnego wraz z drzewostanem	A/435

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Obwieszczenia Nr 1/2025 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 31 stycznia 2025 r. w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Do grupy najliczniej reprezentowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne - na obszarze partnerstwa położonych jest jedenaście historycznych zespołów kościelnych oraz kilka historycznych nekropoli. Do najważniejszych z nich należą: Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Franciszka z Asyżu w Bychawie, Kościół pw. Wszystkich Świętych w Bychawce, Kościół pw. św. Bartłomieja w Goraju, Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie, Kościół pw. św. Wawrzyńca w Czerniejowie, Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Blinowie Drugim, Kościół pw. św. Katarzyny w Czernięcinie Poduchownym, Kościół św. Dominika w Turobinie, Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Maciejowie Starym, Kościół pw. św. Michała Archanioła w Wysokiem, Kościół pw. św. Mikołaja w Zakrzówku. Zabudowa rezydencjonalna na obszarze partnerstwa reprezentowana przez trzy zespoły położone w Jabłonninie, Bychawie i Gałęzowie.

Bogata różnorodność przyrodnicza, krajobrazowa i kulturowa obszaru partnerstwa wpływa korzystnie na jego atrakcyjność turystyczną, stanowiąc istotny czynnik kreowania polityki lokalnej opartej na rozwoju różnych form turystyki. Obiekty zabytkowe – wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków – z jednej strony stanowią oczywisty potencjał, jeśli chodzi o dziedzictwo kulturowe, z drugiej strony jednak bardzo często znajdują się one w złym stanie technicznym, wymagającym szerokich prac konserwatorsko-remontowych. **Odnowienie zabytków** nie tylko pomoże w zachowaniu i chronieniu dziedzictwa kulturowego, lecz również stworzy możliwość wykorzystywania ich jako miejsca wypoczynku i rekreacji. Może to być doskonały sposób na przyciągnięcie turystów oraz zapewnienie korzyści mieszkańcom. Rewitalizacja tych obiektów przyczyni się również do przywrócenia życia i aktywności gospodarczej zaniedbanym terenom. Zagrożeniem dla dziedzictwa kulturowego obszaru partnerstwa jest nie tylko niszczenie przetrwałych resztek tradycyjnych wartości, zarówno tych materialnych (degradacja i likwidacja zabytkowych obiektów), lecz również niska świadomość społeczna lokalnych wartości kulturowych, ich niedocenywanie i zaniechanie czerpania z nich wzorów. Zgodnie ze współczesnymi tendencjami, w celu zrównoważonego rozwoju obszaru partnerstwa przetrwałe wartości kultury lokalnej należy w miarę możliwości chronić, a także gospodarczo i twórczo wykorzystywać.

2.2. Społeczeństwo

Ludność uznawana jest za jeden z najważniejszych zasobów lokalnych, zaś czynnik ludzki za podstawowe źródło szeroko pojętego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ważny czynnik konkurencyjności. Liczba i struktura ludności, będące następstwem procesów demograficznych zachodzących na danym obszarze, w znacznym stopniu wpływają na całokształt procesów społecznych i ekonomicznych. Analiza przemian w sferze demografii stanowi podstawę wszelkich ocen sytuacji społeczno-gospodarczej oraz analiz konkurencyjności, jak również jest jedną z najważniejszych przesłanek podejmowania decyzji związanych z polityką lokalną i regionalną.

Liczba ludności

Zgodnie z danymi statystycznymi obszar partnerstwa Otuliny Roztocza w końcu 2023 r. zamieszkiwały łącznie **46 824 osoby** (23 934 kobiety i 22 890 mężczyzn), co stanowi 2,3% ludności województwa lubelskiego. Największy odsetek ludności stanowili mieszkańcy Gminy Bychawa – 23,2% (10 863 osoby) oraz Gminy Jabłonna – 17,8% (8 323 osoby), a następnie Gminy Zakrzówek – 13,0% (6 096 osób), Gminy Turobin – 11,7% (5 484 osoby) i Gminy Szastarka – 11,6% (5 416 osób). Najmniej mieszkańców w 2023 r. liczyła Gmina Chrzanów – 2 684 osoby (5,7%).

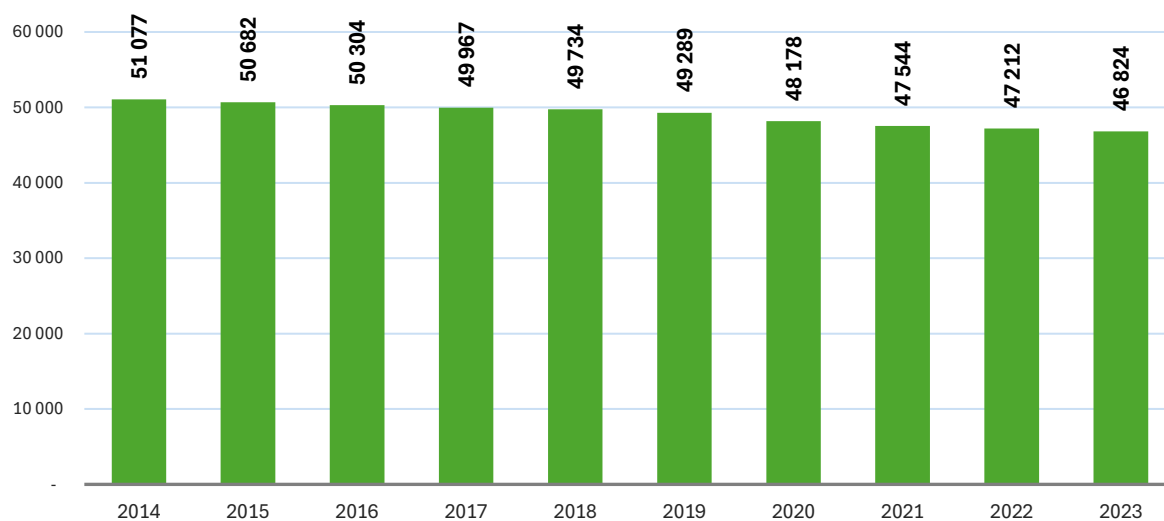
Obszar Otuliny Roztocza charakteryzuje się dość niskim **wskaźnikiem gęstości zaludnienia**, który w 2023 r. wynosił 54 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (80 osoby/km²) i kraju (120 osoby/km²). Najwyższą wartość wskaźnika gęstości zaludnienia zanotowano w gminach: Bychawa (74 osób/km²) i Szastarka (74 osób/km²). Do jednostek charakteryzujących się najniższą gęstością zaludnienia zaliczają się: Gmina Turobin (34 osób/km²), Gmina Wysokie (36 osób/km²) i Gmina Chrzanów (37 osób/km²).

Podstawowym wskaźnikiem obrazującym rozwój demograficzny obszaru jest **przyrost rzeczywisty**, wskazujący całkowity wzrost lub ubytek ludności z uwzględnieniem zarówno czynników naturalnych (przyrost naturalny), jak i migracji (saldo migracji). Na przestrzeni ostatnich lat na terenie partnerstwa odnotowuje się systematyczny spadek liczby ludności – od 2014 r. liczba mieszkańców tego terenu zmniejszyła się o 1 185 osób, co stanowi 9,8% ludności

zamieszkującej obszar w 2014 r. W analogicznym okresie podobny trend dotyczący ubytku ludności zaobserwowano na terenie całego województwa lubelskiego.

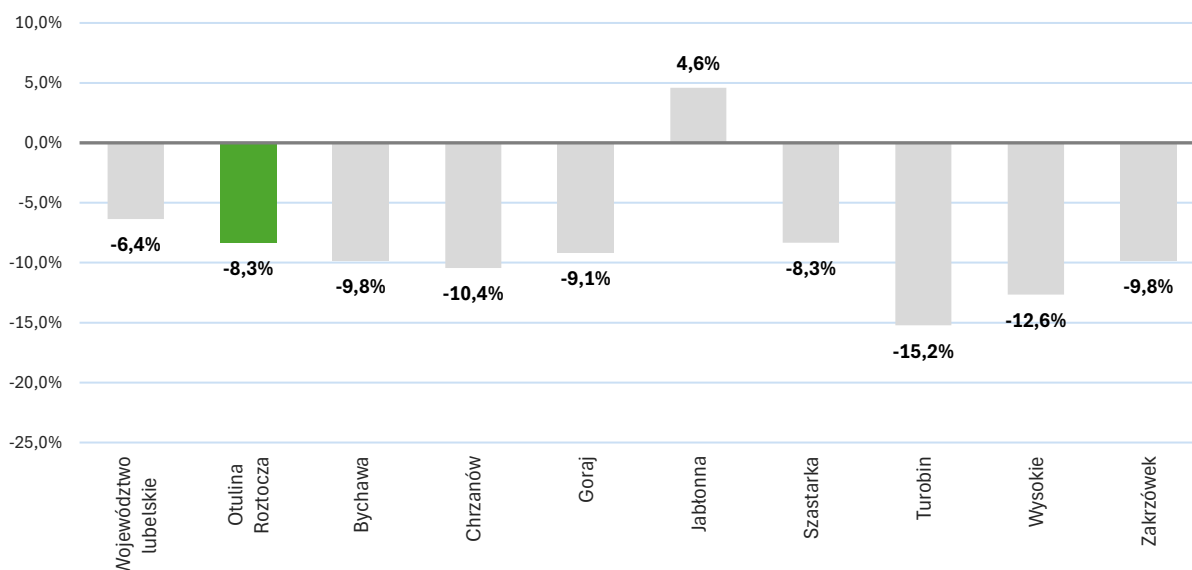
Wykres 1. Liczba ludności na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Należy przy tym zauważyć, że w badanym okresie spadek liczby ludności nastąpił w siedmiu gminach partnerskich, natomiast Gmina Jabłonna zyskała 365 mieszkańców (4,6%). Największy spadek liczby mieszkańców odnotowano w gminach: Turobin – 15,2% (985 osób), Wysokie – 12,6% (591 osób) oraz Chrzanów – 10,4% (313 osób). Przyczyn wyludniania się Otuliny Roztocza należy upatrywać w niekorzystnych wartościach przyrostu naturalnego oraz migracji mieszkańców.

Wykres 2. Zmiana liczby ludności w stosunku do 2014 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

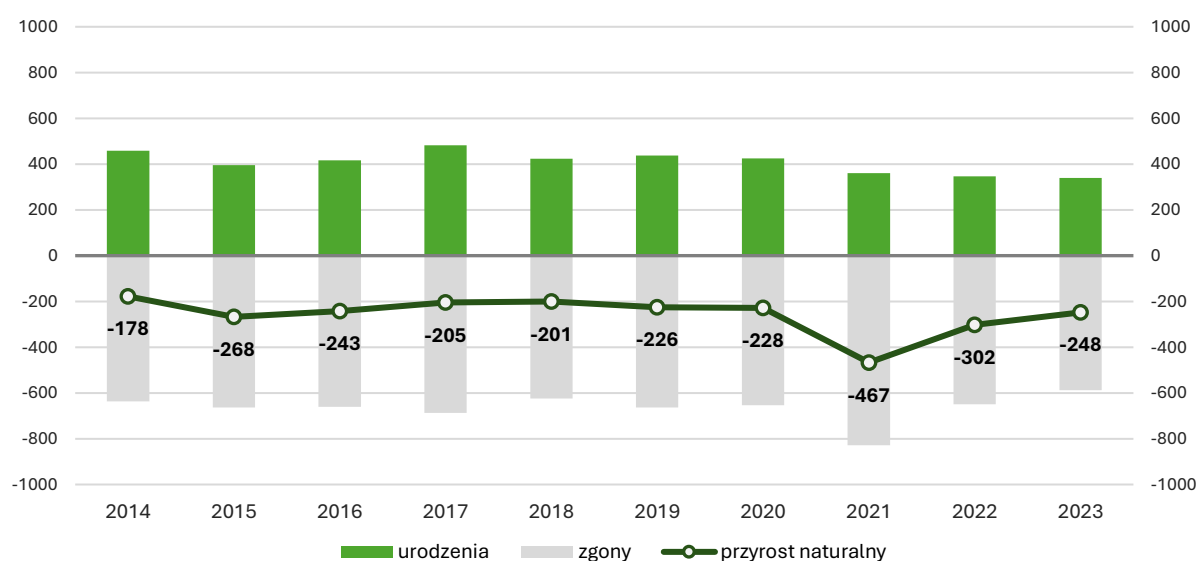
Główny Urząd Statystyczny prognozuje, że w kolejnych latach **nastąpi znaczący spadek liczby ludności obszaru**, wobec czego w 2040 r. obszar analizy będą zamieszkiwały 39 922 osoby, czyli o 14,7% ludności mniej w porównaniu do roku 2023. Największy prognozowany spadek dotyczy

gmin: Chrzanów (26,8%), Wysokie (24,9%) i Turobin (24,3%). Natomiast liczba mieszkańców Gminy Jabłonna będzie nadal rosta i w 2040 r. zwiększy się o 4,4%.

Przyrost naturalny i migracje

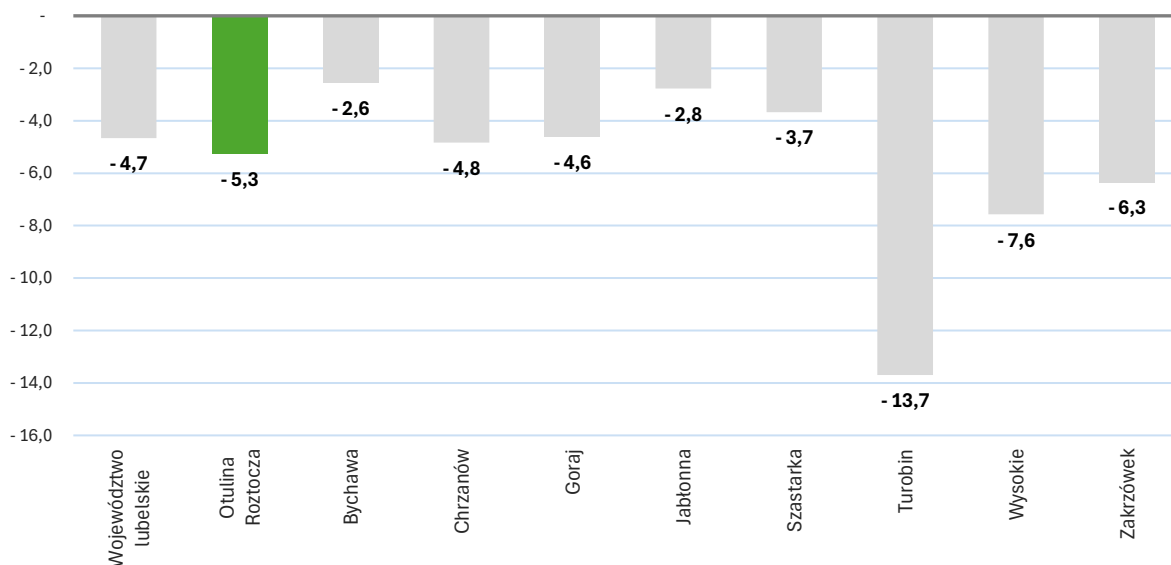
Jednym z głównych czynników decydujących o liczbie ludności jest przyrost naturalny, który stanowi różnicę między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. W 2023 r. na obszarze Otuliny Rostocza po raz kolejny odnotowano **ujemny przyrost naturalny**, w wyniku którego liczba mieszkańców zmalała o 248 osób. W 2023 r. we wszystkich gminach partnerskich przyrost naturalny przyjął wartości ujemne. Na przestrzeni ostatniej dekady spośród gmin partnerskich dodatni przyrost naturalny odnotowano jedynie w dwóch gminach: Gminie Jabłonna (w latach 2017-2018) oraz Gminie Chrzanów (w roku 2019).

Wykres 3. Saldo przyrostu naturalnego w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza (osoby)

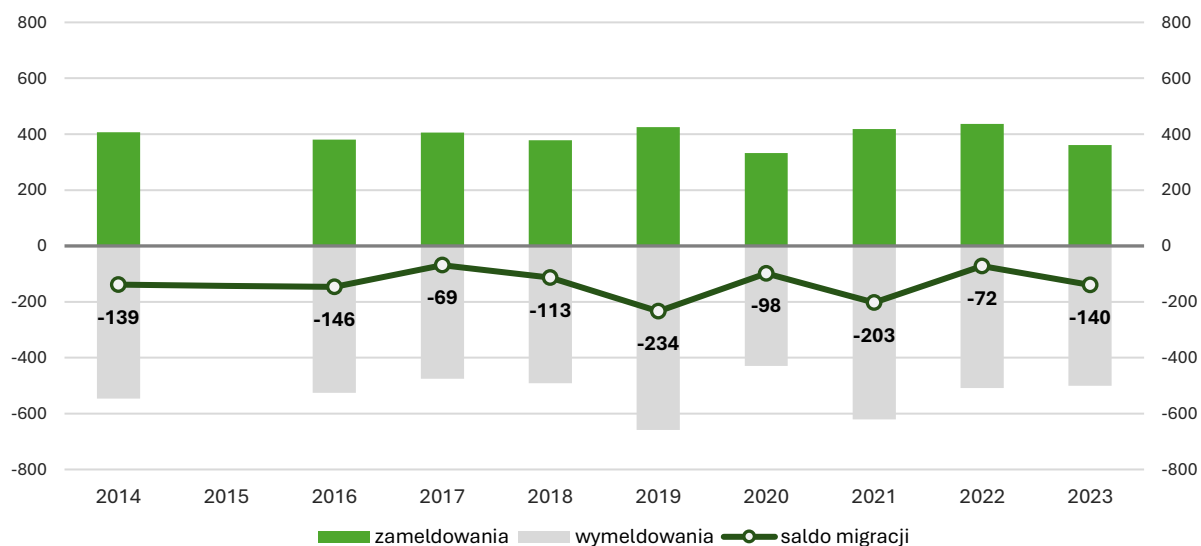
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. na obszarze funkcjonalnym, podobnie jak na terenie całego województwa lubelskiego, odnotowano **ujemny współczynnik przyrostu naturalnego** – minus 5,3‰. W wyniku spadku wartości przedmiotowego wskaźnika w ostatnich latach, sytuacja obszaru kształtuje się niekorzystniej w porównaniu do województwa lubelskiego, w którym współczynnik przyrostu naturalnego w 2023 r. wyniósł minus 4,7‰. Porównując dane poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład partnerstwa Otuliny Rostocza należy zwrócić uwagę na rozbieżności wskaźnika przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców. Zdecydowanie największy ubytek naturalny nastąpił w Gminie Turobin (minus 13,7‰), nieco mniejszy w Gminie Wysokie (minus 7,6‰) i Gminie Zakrzówek (minus 6,3‰). Najwyższy, choć nadal ujemny współczynnik przyrostu naturalnego, odnotowano w gminach: Bychawa (minus 2,6‰) i Jabłonna (minus 2,8‰).

Wykres 4. Współczynnik przyrostu naturalnego na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również migracje, które nie tylko kreują wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania tzw. zastępowalności pokoleń. Niestety, w przypadku analizowanego partnerstwa **odpływ migracyjny ludności** stanowi poważny problem w odniesieniu do sytuacji demograficznej. Saldo migracji od 2014 r. na obszarze Otuliny Roztocza niezmiennie przyjmuje wartości ujemne, a w 2023 r. osiągnęło wartość minus 140 osób.

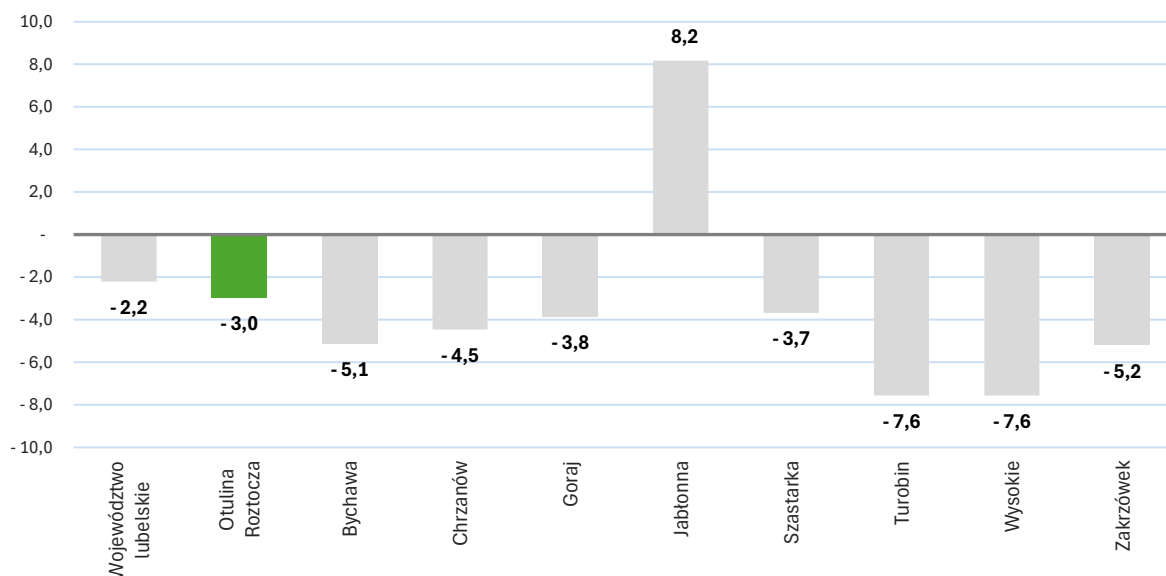
Wykres 5. Saldo migracji w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. w siedmiu gminach partnerskich odnotowano ujemne saldo migracji, a najmniej korzystnie sytuacja przedstawiała się w Gminie Bychawa, gdzie w 2023 r. saldo migracji wyniosło minus 56 osób. Dodatnim saldem migracji charakteryzowała się jedynie Gmina Jabłonna, która zyskała 65 mieszkańców. Na dodatnie saldo migracji w tej gminie wpływa zarówno jej bliskość wobec stolicy województwa, jak i obserwowane w ostatnich latach nasilenie zjawiska suburbanizacji.

Współczynnik salda migracji⁴ na analizowanym terenie w 2023 r. osiągnął wartość minus 3,0‰, wobec minus 2,2‰ w województwie lubelskim. Zdecydowanie największy ubytek ludności w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w wyniku ruchu migracyjnego nastąpił w gminach: Turobin (minus 7,6‰) i Wysokie (minus 7,6‰), nieco mniejszy zaś w gminach: Zakrzówek (minus 5,2‰) i Bychawa (minus 5,1‰). Dodatnią wartość współczynnika odnotowano jedynie w Gminie Jabłonna (8,2‰).

Wykres 6. Współczynnik salda migracji na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Ponadto, przyglądając się saldu migracji osób młodych w wieku 15-39 lat na 1 000 mieszkańców widzimy, że saldo migracji obszaru w ostatnich latach niezmiennie przyjmuje wskaźniki ujemne, co oznacza, że więcej osób w tej grupie wiekowej opuszcza analizowany obszar, niż do niego przyjeżdża. Zbyt mała atrakcyjność i konkurencyjność obszaru powoduje **migracje młodych osób** do miejsc, które oferują lepszą pracę, edukację i lepsze warunki życia. Duże ośrodki miejskie – głównie Lublin i Warszawa, przyciągają młodych ludzi możliwością edukacji na szczeblu wyższym oraz korzystniejszą ofertą miejsc pracy.

Zła sytuacja dotycząca odpływu migracyjnego ludności spowodowana jest przede wszystkim przyczynami ekonomicznymi, tj. chęcią poprawy warunków bytowych, lepszą dostępnością do pracy w większych ośrodkach miejskich, a także emigracją młodych ludzi w celu podjęcia nauki w ośrodkach akademickich znajdujących się poza obszarem partnerstwa. Jest to zjawisko bardzo negatywne, w szczególności ze względu na fakt, że migracja jest procesem selektywnym – wyraźnie wyższe od średnich są wskaźniki migracji dla ludzi młodych, o wyższym poziomie wykształcenia. W rezultacie znaczące ujemne saldo migracji może oznaczać odpływ najlepszej, z punktu widzenia ekonomicznej przyszłości obszaru, części jego mieszkańców. Nie dość, że obserwuje się w takiej sytuacji odpływ ludzi o wysokim potencjale, to dodatkowo w przyspieszonym tempie postępuje proces starzenia się społeczności, także za sprawą spadającego przyrostu naturalnego, będącego konsekwencją odpływu kobiet w wieku produkcyjnym. **Powstrzymanie migracji osób młodych** jest wyzwaniem, które wymaga

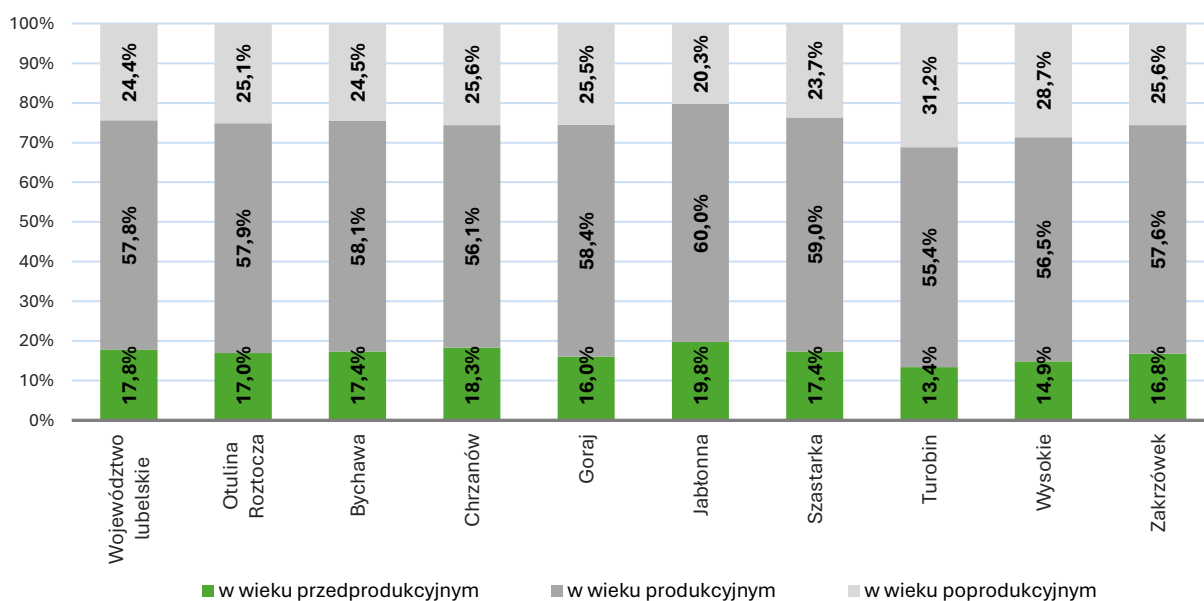
⁴ Przyrost/ubytek ludności danej jednostki na skutek migracji przypadający na 1000 mieszkańców według stanu na połowę badanego okresu lub do średniego stanu ludności w tym okresie, wyrażony w ‰ (tj. na 1000 ludności).

zróżnicowanego podejścia i długofalowej strategii. Istnieje wiele czynników, które wpływają na decyzje młodych ludzi o emigracji, takie jak brak perspektyw zawodowych, brak dostępu do edukacji, usług kulturalnych. Skutecznymi narzędziami w walce z emigracją młodych osób z obszaru partnerstwa mogą być **działania polegające na tworzeniu atrakcyjnych miejsc pracy, wsparciu przedsiębiorczości osób młodych, poprawie jakości życia poprzez inwestycje w infrastrukturę, kulturę, sport, opiekę zdrowotną i inne usługi publiczne czy budowie mieszkań komunalnych, zapewniających dostępność tańszego zakwaterowania.**

Struktura wieku ludności

Niezwykle istotnym składnikiem potencjału demograficznego jest **struktura demograficzna** ludności, w tym przede wszystkim struktura wiekowa. Demograficzne starzenie się społeczeństwa, wyrażające się większym udziałem osób starszych w strukturze ludności, stanowi istotne wyzwanie dla rozwoju regionalnego i lokalnego. W przyszłości skutkować będzie m.in. rosnącym zapotrzebowaniem na świadczenia zdrowotne i społeczne. Dodatkowo spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), jak i produkcyjnym (18-59/64 lat) prowadzi do zmian na rynku pracy, związanych z niedoborem siły roboczej oraz koniecznością dostosowania oferowanych miejsc pracy do potrzeb i możliwości osób starszych.

Wykres 7. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem na terenie partnerstwa Otuliny Roztoczy i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

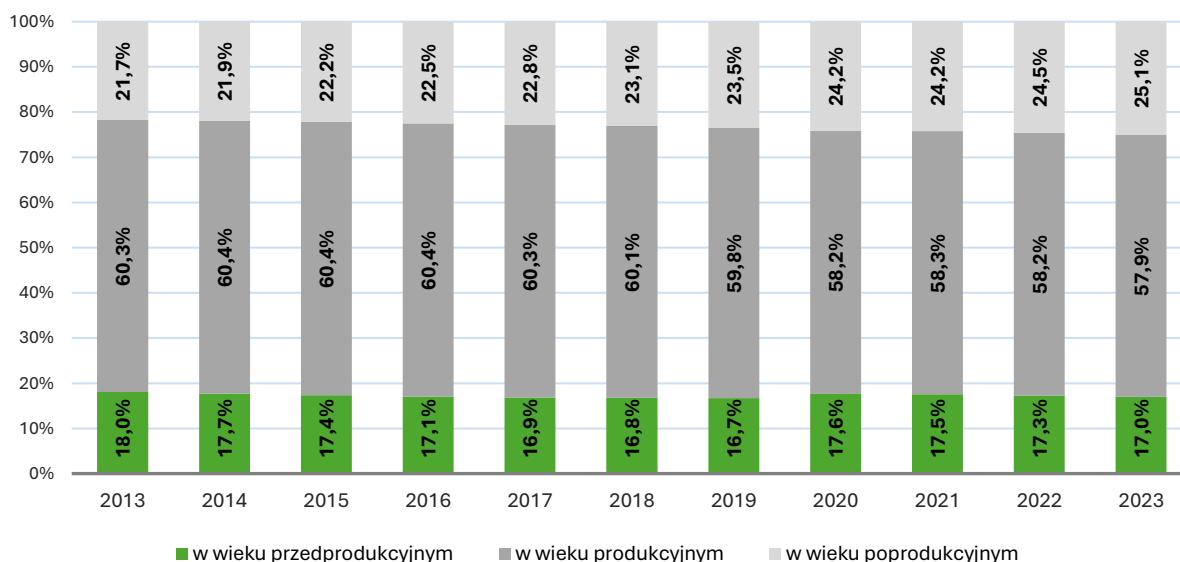
Pierwszym ważnym wskaźnikiem sytuacji demograficznej analizowanego obszaru jest **relacja ilości osób w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym**. Relacje między liczebnością tych trzech grup wieku są szczególnie istotnym sygnałem dla obszaru funkcjonalnego w zakresie kształtowania jego potencjału gospodarczego, rynku pracy oraz zapotrzebowania na zmieniające się, wraz z przemianami struktury wieku ludności, usługi. Na obszarze Otuliny Roztocza w strukturze wieku ludności, według ekonomicznych grup wieku, dominują osoby w wieku produkcyjnym – 57,9%. Ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowi 17,0%, a w wieku poprodukcyjnym 25,1% mieszkańców obszaru funkcjonalnego. W porównaniu do województwa lubelskiego proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym, poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym na analizowanym terenie są niekorzystne. Obszar

partnerstwa wyróżnia zarówno wyższy udział mieszkańców w wieku poprodukcyjnym, jak i niższy udział osób młodych, w wieku do 17 roku życia.

W skali obszaru najkorzystniejszą strukturę wieku ekonomicznego ludności posiada Gmina Jabłonna, wyróżniająca się najwyższym odsetkiem osób w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym – odpowiednio 60,0% i 19,8% oraz najniższym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym – 20,3%. Najmniej korzystną zaś Gmina Turobin, charakteryzująca się najniższym odsetkiem osób w wieku przedprodukcyjnym – jedynie 13,4%, najniższym odsetkiem osób w wieku produkcyjnym – 55,4% oraz najwyższym odsetkiem osób w wieku poprodukcyjnym – aż 31,2%.

Dodatkowo proporcje między ludnością w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w ostatnim dziesięcioleciu wykazują tendencję do negatywnego układu. W porównaniu do roku 2014 na terenie partnerstwa nastąpił wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (o 3,4 pkt proc.), przy jednoczesnym spadku odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 1,1 pkt proc.) i produkcyjnym (o 2,3 pkt proc.), co niewątpliwie świadczy o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa na tym terenie.

Wykres 8. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

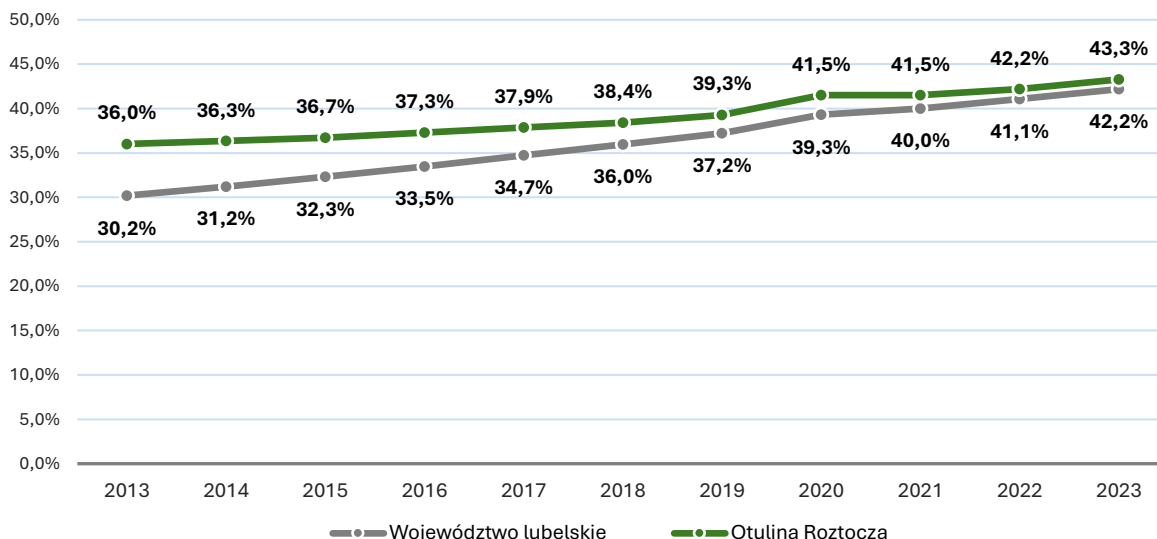
Niekorzystnym odzwierciedleniem powyższych tendencji jest obserwowany od 2014 r. stały wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (o 7,3 pkt proc.) Warto jednak zaznaczyć, że choć w 2023 r. wartość przedmiotowego wskaźnika obliczona dla obszaru partnerstwa, wynosząca 43,3% była nieznacznie wyższa od wartości dla województwa lubelskiego (42,2%), to proces starzenia się społeczeństwa zdecydowanie szybciej następuje na obszarze całego województwa niż na terenie Otuliny Roztocza.

Z prognozy demograficznej wynika, iż w kolejnych latach – zarówno na obszarze całego województwa lubelskiego, jak i na terenie partnerstwa – **zwiększy się obciążenie demograficzne** spowodowane wzrostem liczby ludności w wieku poprodukcyjnym oraz zmniejszaniem się liczby osób w wieku przedprodukcyjnym oraz w wieku produkcyjnym. Prognoza zmian liczby ludności do roku 2040 przygotowana przez Główny Urząd Statystyczny wskazuje na istotne zwiększenie udziału mieszkańców powyżej 65 roku życia. Należy mieć świadomość, że będzie to rodziło

konieczność zmian w systemie opieki zdrowotnej oraz systemie oświaty, a także będzie oddziaływało na rynek pracy.

Wykres 9. Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 2014-2023 na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Analiza danych demograficznych wskazuje na konieczność podjęcia działań w zakresie **zahamowania odpływu ludności** z terenu partnerstwa oraz **powstrzymania negatywnych trendów demograficznych** związanych ze starzeniem się społeczeństwa. Opisane zmiany demograficzne powodują, że szczególnego znaczenia nabierają dwie grupy mieszkańców: osoby młode i osoby starsze. Liczba osób młodych stale się zmniejsza, zatem – biorąc pod uwagę ujemne saldo migracji oraz niekorzystny współczynnik przyrostu naturalnego – należy podjąć działania mające za celu **zachęcenie osób młodych do pozostania na tym obszarze**. Zwiększający się udział osób w wieku poprodukcyjnym powoduje natomiast konieczność realizacji **skutecznych działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów, z którymi borykają się osoby starsze**. Biorąc pod uwagę obecne tendencje, możemy spodziewać się dalszego wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym oraz wzrostu udziału ludności w tym wieku w ogólnej liczbie mieszkańców, co będzie prowadzić do obciążenia osób pracujących kosztami utrzymania systemów zabezpieczenia społecznego. Uwzględniając wyniki prognozy demograficznej, w tym zmieniającą się strukturę ludności, konieczne jest **dostosowanie działań związanych z rozwojem infrastruktury społecznej do potrzeb powiększającej się społeczności osób starszych**, a także **rozwój usług społecznych z zakresu opieki i aktywizacji osób starszych i długotrwale chorych**. Należy również założyć, że w kolejnych latach będzie wzrastało zapotrzebowanie na różne formy wsparcia seniorów tj. usługi w miejscu zamieszkania, placówki pobytu całodobowego oraz wsparcia środowiskowego. Ponadto w obliczu depopulacji i starzenia się mieszkańców władze samorządowe powinny dążyć do zwiększenia aktywności i integracji społecznej przez wsparcie organizacji pozarządowych, a także aktywnie angażować mieszkańców w realizację wspólnych przedsięwzięć rozwojowych.

2.3. Rynek pracy

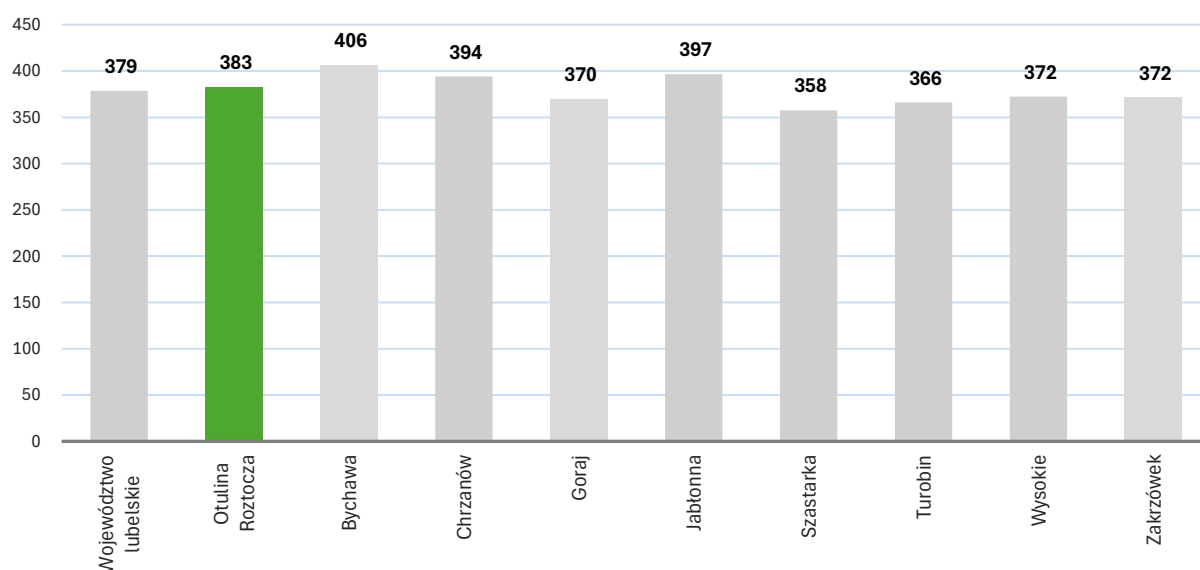
Rynek pracy stanowi kluczowy obszar funkcjonowania lokalnej gospodarki oraz istotny wyznacznik potencjału rozwojowego danego terytorium. Jego kondycja bezpośrednio przekłada się na jakość życia mieszkańców, atrakcyjność inwestycyjną obszaru oraz poziom wykorzystania

zasobów ludzkich. Struktura zatrudnienia, poziom aktywności zawodowej, a także skala i charakter bezrobocia są wypadkowymi zarówno uwarunkowań demograficznych, jak i lokalnych procesów społeczno-gospodarczych. Analiza rynku pracy pozwala zidentyfikować główne wyzwania i szanse rozwojowe, a także stanowi nieodzowny element planowania strategicznego w kontekście wzmacniania spójności społecznej i gospodarczego ożywienia.

Pracujący

Według danych GUS w 2023 r. **zbiorowość osób pracujących** na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza wynosiła 17 933 osoby, w tym 8 112 kobiet i 9 821 mężczyzn⁵. Najwięcej osób pracujących odnotowano w gminach: Bychawa (4 412 osób), Jabłonna (3 301 osób) i Zakrzówek (2 265 osób). Najmniej osób pracowało w Gminie Chrzanów (1 058 osób) i Gminie Goraj (1 433 osoby).

Wykres 10. Liczba pracujących na 1 000 mieszkańców w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (osoby)

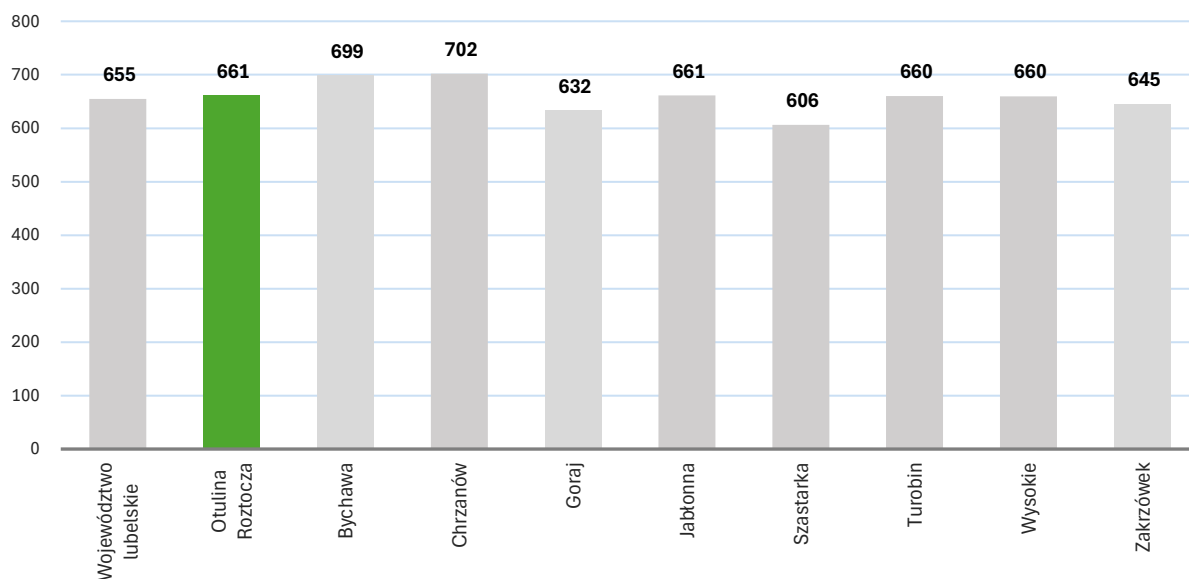

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wskaźnik prezentujący **liczbę osób pracujących na 1 000 mieszkańców** w 2023 r. wyniósł 383 osoby, wobec 379 na terenie całego województwa lubelskiego.

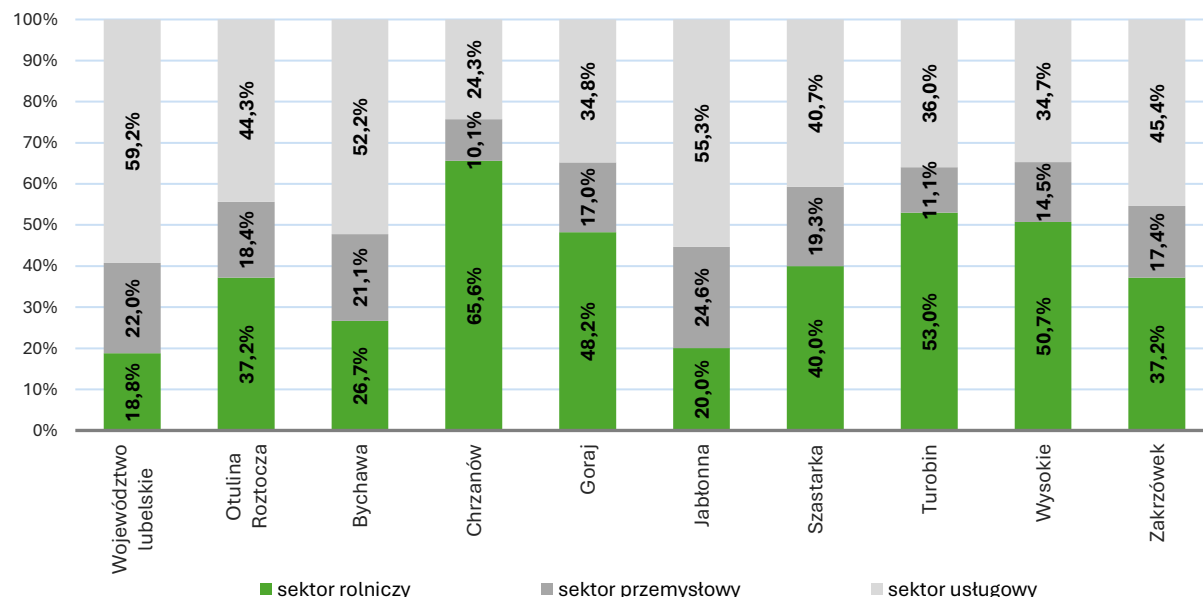
⁵ Pracujący to osoby wykonujące pracę przynoszącą im zarobek (w formie wynagrodzenia za pracę) lub dochód. Do pracujących zalicza się:

- 1) pracowników najemnych, czyli osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę, powołanie, mianowanie, wybór) lub stosunek służbowy;
- 2) pracujących na własny rachunek łącznie z pomagającymi członkami rodziny;
- 3) osoby wykonujące pracę nakładczą;
- 4) członków spółdzielni produkcji rolniczej;
- 5) duchownych pełniących obowiązki duszpasterskie.

Wykres 11. Liczba pracujących na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na jeszcze pełniejszy ogłęd sytuacji grupy osób pracujących pozwala **wskaźnik odnoszący ich liczbę do liczby osób w wieku produkcyjnym**. Również w przypadku tego wskaźnika wartość obliczona dla obszaru partnerstwa – 661 osób - była nieznacznie wyższa od średniej wartości dla regionu (655 osób). Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął w gminach: Chrzanów (702 osoby) i Bychawa (699 osób), najniższą zaś w gminach: Szastarka (606 osób) i Goraj (632 osoby).

Wykres 12. Udział pracujących według sektorów ekonomicznych w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dane dotyczące **struktury zatrudnienia według sektorów ekonomicznych** wskazują, że na obszarze partnerstwa największy odsetek osób pracujących stanowiły osoby zatrudnione w sektorze usługowym – 44,3% oraz osoby pracujące w sektorze rolniczym – 37,2%. Najmniejszą grupę stanowiły osoby zatrudnione w sektorze przemysłowym – 18,4%. Należy jednak zauważyć,

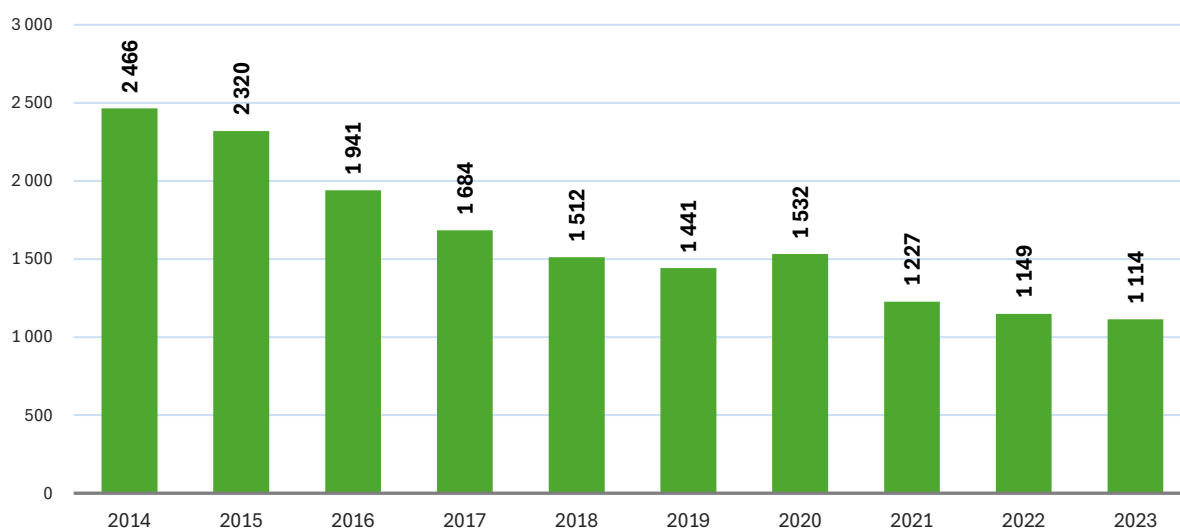
że struktura zatrudnienia w poszczególnych gminach partnerskich jest skrajnie odmienna. Największe znaczenie sektora rolniczego obserwuje się w Gminie Chrzanów, gdzie aż 65,6% zatrudnionych pracuje w rolnictwie. Wysokie wartości tego wskaźnika występują również w Gminie Turobin (53,0%), Gminie Wysokie (50,7%) oraz Gminie Goraj (48,2%). Najmniejsze znaczenie rolnictwa w strukturze zatrudnienia notuje się natomiast w gminach: Jabłonna (20,0%) i Bychawa (26,7%). W gminach tych jest również najsilniej rozwinięty sektor przemysłowy (odpowiednio 24,6% i 21,1%) oraz usługowy (odpowiednio 55,3% i 52,2%).

Bezrobocie i jego struktura

Skrajny – wobec pracujących - wymiar rynku pracy stanowi grupa **osób bezrobotnych**. Według stanu na koniec 2023 r. na obszarze funkcjonalnym zarejestrowanych było 1 114 bezrobotnych, z czego większy odsetek stanowili mężczyźni (51,3%). W przekroju terytorialnym najwięcej bezrobotnych zarejestrowanych było w gminach: Zakrzówek (173 osoby), Szastarka (168 osób) oraz Jabłonna (155 osób), zaś najmniej w gminach: Chrzanów (73 osoby) i Goraj (90 osób).

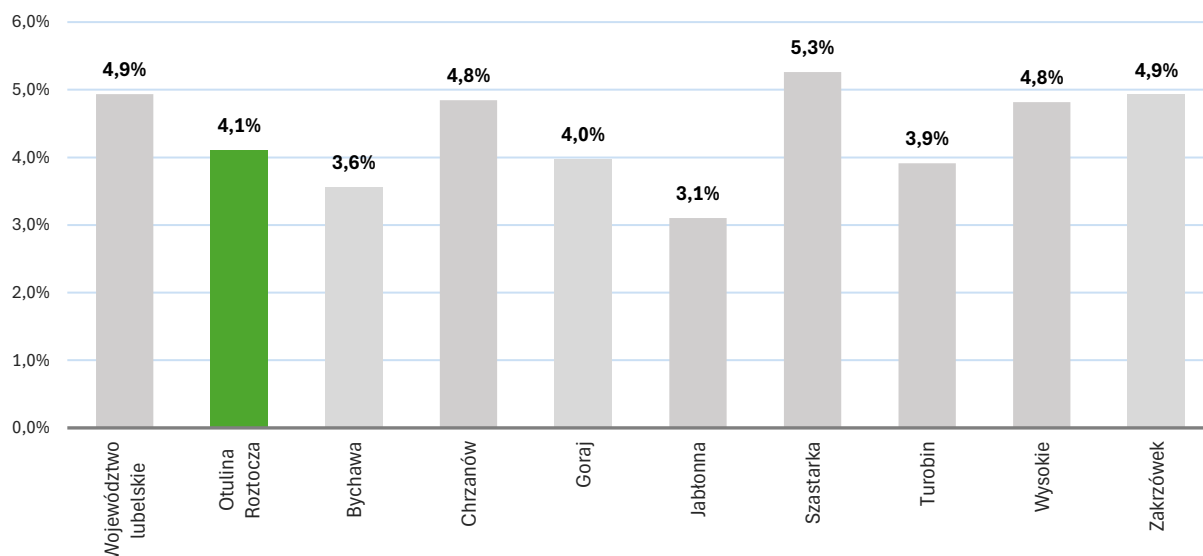
Podobnie do obserwowanego trendu w województwie, w ostatnim dziesięcioleciu liczba osób bezrobotnych na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza spadała systematycznie z 2 466 osób w 2014 r. do 1 114 osób w 2023 r. Największy spadek nastąpił w gminach: Bychawa (63,3%), Jabłonna (57,7%), Szastarka (56,8%) oraz Zakrzówek (54,5%), najmniejszy zaś w Gminie Turobin (38,3%). Jednakże, przy obserwowanych pozytywnych zmianach dotyczących spadku bezrobocia, nie można zapominać o istotnym uwarunkowaniu, jakim jest równoczesny spadek liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym.

Wykres 13. Liczba bezrobotnych na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wskaźnik bezrobocia (mierzony stosunkiem liczby zarejestrowanych osób bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym) na obszarze funkcjonalnym w 2023 r. wyniósł 4,1% i jego wartość była nieznacznie niższa od wartości tego wskaźnika dla województwa lubelskiego (4,9%). W poszczególnych gminach partnerskich wskaźnik bezrobocia był dość zróżnicowany i wahał się od 3,1% w Gminie Jabłonna do 5,3% w Gminie Szastarka. Wartości zbliżone do średniej wojewódzkiej odnotowano w gminach: Chrzanów (4,8%), Wysokie (4,8%) oraz Zakrzówek (4,9%).

Wykres 14. Liczba bezrobotnych na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Pomimo relatywnie niskiej stopy bezrobocia obszar partnerstwa wykazuje wiele problemów związanych ze jego **strukturą**. Dotyczy to przede wszystkim wysokiego bezrobocia wśród ludzi młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, bezrobocia osób po 50 roku życia oraz bezrobocia długotrwałego. Ponadto, na analizowanym obszarze, podobnie jak na terenie całego kraju, występuje również bezrobocie strukturalne, które charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy.

Najistotniejszym problemem jest **bezrobocie długotrwałe**, dotykające ponad połowę zarejestrowanych bezrobotnych – według danych GUS na koniec 2023 r. na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza 52,5% bezrobotnych pozostawało bez pracy dłużej niż 24 miesiące oraz **bezrobocie osób młodych** – ponad 38,1% bezrobotnych stanowiły osoby poniżej 30 roku życia. Najwyższe bezrobocie w grupie osób długotrwale bezrobotnych wystąpiło na terenie Gminy Chrzanów (64,4%). Wartości powyżej średniej odnotowano również w gminach: Zakrzówek (59,0%), Szastarka (58,3%), Turobin (57,1%) oraz Wysokie (54,1%). Gmina Chrzanów odznacza się również najwyższym bezrobociem osób do 30 roku życia – młodzi bezrobotni stanowią niemal dwie trzecie (64,4%) ogółu oczekujących na pracę. Nieco niższe, ale wciąż istotne udziały zaobserwowano ponadto w Gminie Turobin (47,1%) i Gminie Goraj (44,4%). Dodatkowo 18,9% bezrobotnych z obszaru partnerstwa to **osoby powyżej 50 roku życia**, przy czym najwyższy poziom tego wskaźnika zanotowano w gminach: Jabłonna (26,5%), Wysokie (24,3%) oraz Zakrzówek (22,0%). W pozostałych gminach partnerskich udział bezrobotnych powyższej 50 roku życia jest relatywnie niski. Należy mieć jednak na uwadze, że na obszarach wiejskich, zwłaszcza o dominującym charakterze rolniczym, statystyki bezrobocia mogą nie oddawać rzeczywistej skali problemu braku pracy.

Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat można zaobserwować pewne pozytywne trendy: na obszarze partnerstwa zmniejszyły się udziały bezrobotnych do 30 roku życia oraz długotrwale bezrobotnych w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych ogółem. Wzrósł natomiast wskaźnik dotyczący bezrobocia osób po 50 roku życia.

Zjawisko bezrobocia, a w szczególności **bezrobocie długookresowe**, jest na ogół przyczyną innych problemów społecznych. Osoby bezrobotne są bardziej zagrożone ubóstwem,

wykluczeniem społecznym, a nawet problemami zdrowotnymi. Przyczynami przedłużania się okresu pozostawania bez pracy większości osób długotrwale bezrobotnych jest niskie wykształcenie oraz brak kwalifikacji zawodowych i doświadczenia zawodowego. Bezrobocie długotrwale jest wysoce niekorzystne społecznie, wpływa bowiem zarówno na warunki bytowe rodziny (długotrwały brak stałego wynagrodzenia), jak i na kondycję psychiczną i społeczną osoby pozostającej bez pracy. Ponadto, wśród osób długotrwale bezrobotnych następuje dezaktualizacja kwalifikacji zawodowych, a ich aktywizacja zawodowa i przywrócenie do grona pracujących staje się bardzo trudne. Osoby, które pozostają bez pracy przez dłuższy czas, mają większe problemy ze znalezieniem zatrudnienia, ponieważ tracą motywację, pewność siebie i umiejętności. Długotrwały brak stałego wynagrodzenia prowadzi również często do uzależnienia finansowego od transferów z pomocy społecznej i oddalenia od rynku pracy.

Trudna sytuacja osób dopiero wkraczających na rynek pracy najczęściej wiąże się z brakiem odpowiedniego doświadczenia oraz niedopasowaniem kwalifikacji do potrzeb rynku pracy. Na zróżnicowanie szans zawodowych **osób młodych** wpływ ma wiele czynników: posiadane wykształcenie, zdobyte doświadczenie, kwalifikacje, miejsce zamieszkania, jak również ich oczekiwania. Wysoka stopa bezrobocia wśród młodych ludzi uwypatnia potrzebę wdrożenia programów wsparcia, takich jak praktyki zawodowe, staże, które mogłyby pomóc w zdobyciu odpowiednich umiejętności i doświadczeń.

Niepokojący jest również wzrost poziomu bezrobocia **osób po 50 roku życia**. Przyczyn bezrobocia wśród osób po 50. roku życia można upatrywać w kilku zjawiskach: ogólnym pogorszeniu sytuacji na rynku pracy, niższym poziomie wykształcenia osób po 50. roku życia w porównaniu z młodszymi rocznikami, niewielkim zainteresowaniu pracodawców inwestowaniem w poprawę kwalifikacji tych osób, a także bardzo małą skłonnością osób w tej grupie wieku do podnoszenia kwalifikacji poprzez uczestnictwo w edukacji dorosłych, upowszechnieniu wśród pracodawców stereotypu niższej wydajności pracy osób po 50. roku życia. W obliczu starzenia się ludności obszaru partnerstwa zwiększenie zatrudnienia starszych bezrobotnych oraz ich aktywizacja zawodowa może stanowić kluczowy priorytet polityki rynku pracy. Konieczne jest zatem podjęcie działań rzecz aktywizacji zawodowej i integracji społecznej osób w wieku 50+, wspierania kształcenia ustawicznego oraz promocji przedsiębiorczości.

2.4. Gospodarka

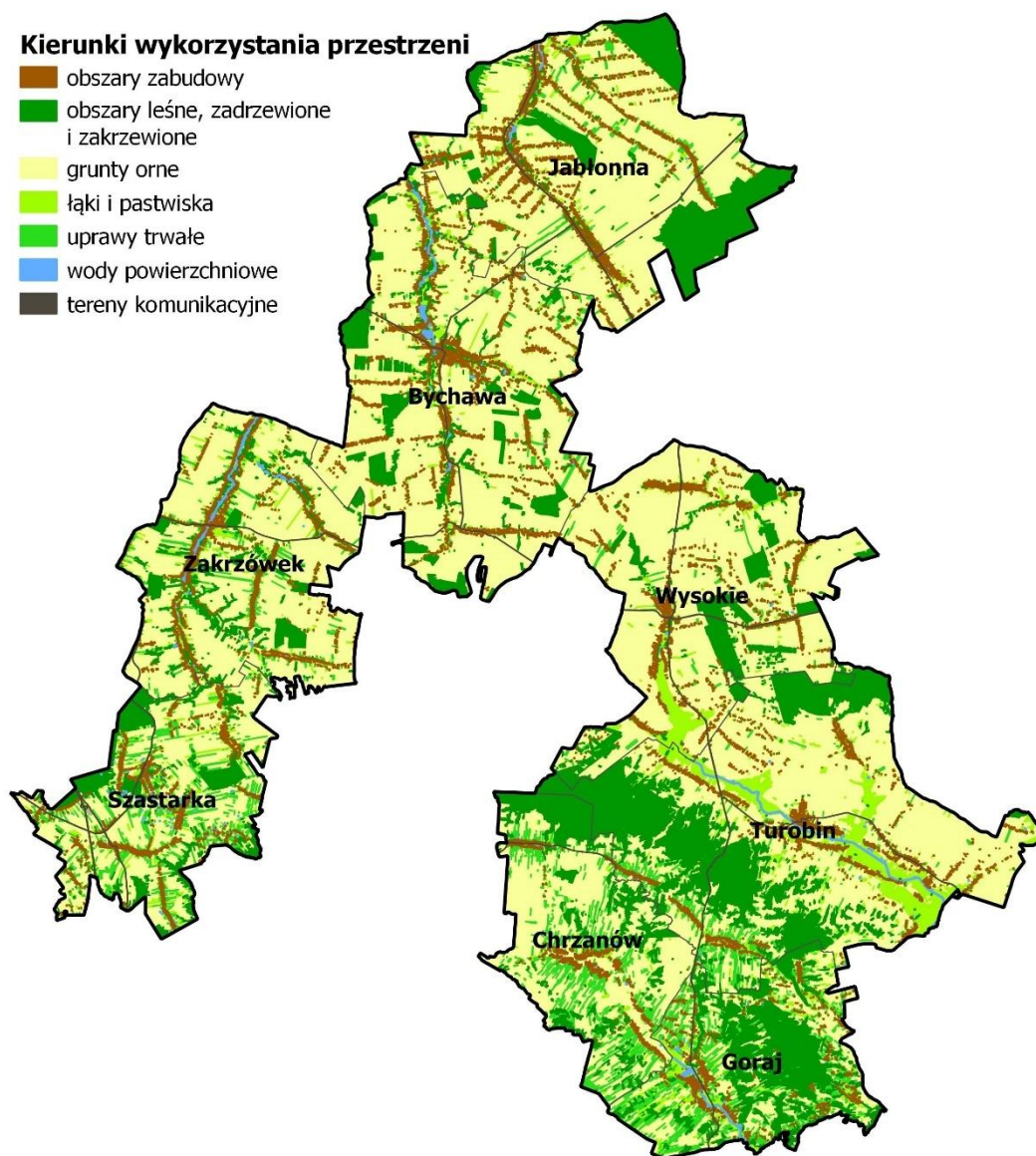
Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Według ewidencji geodezyjnej (stan na dzień 1 stycznia 2014 r.⁶) największą część obszaru partnerstwa stanowią **użytki rolne**, które zajmują 73 116 ha, czyli 84,5% jego powierzchni. Gminą partnerską charakteryzującą się największym udziałem użytków rolnych w powierzchni ogółem jest Gmina Zakrzówek, gdzie użytki rolne stanowią 91,8% powierzchni gminy.

⁶ Ostatnie dostępne dane GUS dotyczące ewidencji geodezyjnej w podziale na gminy pochodzą z 2014 r.

Ryc. 5. Kierunki wykorzystania przestrzeni partnerstwa Otuliny Roztocza

Źródło: Opracowanie własne.

Najmniejszym odsetkiem gruntów rolnych cechuje się Gmina Goraj – grunty rolne stanowią 77,2% jej powierzchni. Struktura użytkowania użytków rolnych na obszarze partnerstwa wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne – 65 551 ha (89,7% powierzchni użytków rolnych), następnie łąki trwałe – 2 590 ha (3,5%), grunty rolne zabudowane – 2 494 ha (3,4%), sady - 1 188 ha (1,6%) oraz pastwiska – 1 182 ha (1,6%). **Grunty zabudowane i zurbanizowane** stanowią jedynie 2,4% (2 072 ha) obszaru partnerstwa Otuliny Roztocza, przy czym największym udziałem gruntów zabudowanych charakteryzują się gminy: Goraj – 3,0% oraz Bychawa – 2,9%.

Obszar Otuliny Roztocza charakteryzuje się stosunkowo niedużą lesistością – według stanu na koniec 2023 r. **las**y zajmowały 11 363 ha, czyli jedynie 13,1% jego powierzchni. Największa lesistość występuje w gminach: Goraj – 19,8% (1 344 ha) i Turobin – 19,7% (3 195 ha). Na przeciwnym biegunie znajduje się Gmina Zakrzówek, w której lasy zajmują zaledwie 5,6% powierzchni (555 ha).

Rolnictwo

Według danych GUS, uzyskanych w ramach Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r., na terenie partnerstwa zlokalizowanych było 7 677 **gospodarstw rolnych**, co stanowi 4,7% gospodarstw rolnych z terenu całego województwa lubelskiego. Najwięcej gospodarstw rolnych znajdowało się na terenie Gminy Bychawa (1 371 gospodarstw), Gminy Turobin (1 161 gospodarstw) i Gminy Jabłonna (1 032 gospodarstwa), najmniej zaś na obszarze Gminy Chrzanów (618). Wiodącą rolę w strukturze własnościowej gospodarstw odgrywały gospodarstwa indywidualne, które stanowiły 99,9% gospodarstw na analizowanym terenie.

Czynnikiem wpływającym na stan rolnictwa i intensywność produkcji rolnej jest **struktura agrarna**. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego na terenie partnerstwa wynosiła 8,76 ha, wobec 9,64 ha w województwie lubelskim. Pod względem wielkości dominują małe gospodarstwa rolne – gospodarstwa o powierzchni do 5 ha stanowią 48,3% ogółu gospodarstw. Jednak aż 11,7% wszystkich gospodarstw to gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 15 ha. Dodatkowo, porównując wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r. z wynikami spisu przeprowadzonego w roku 2010, widać wyraźnie, że zmiany jakie zaszły w ostatnich latach poprawiły strukturę agrarną, przez co stała się ona bardziej efektywna.

Cały obszar funkcjonalny posiada **bardzo korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej**. Według oceny Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla obszaru partnerstwa kształtuje się powyżej 80 pkt, przekraczając zarówno średnią krajową wynoszącą 66,6 pkt, jak i średnią dla województwa lubelskiego wynoszącą 74,1 pkt. Relatywnie najkorzystniejszymi warunkami do produkcji rolniczej charakteryzują się Gmina Bychawa oraz Gmina Szastarka. Z danych porównawczych wynika, że o wartości tego wskaźnika zdecydowały przede wszystkim wysoka jakość gleb, a także dobre warunki agroklimatyczne. Pod względem przynależności do klas bonitacyjnych, na terenie partnerstwa dominują gleby klas I-III, które współtworzą wysokiej jakości kompleksy przydatności rolniczej. Grunty orne należą do kompleksu pszenego bardzo dobrego, pszenego dobrego i pszenego wadliwego.

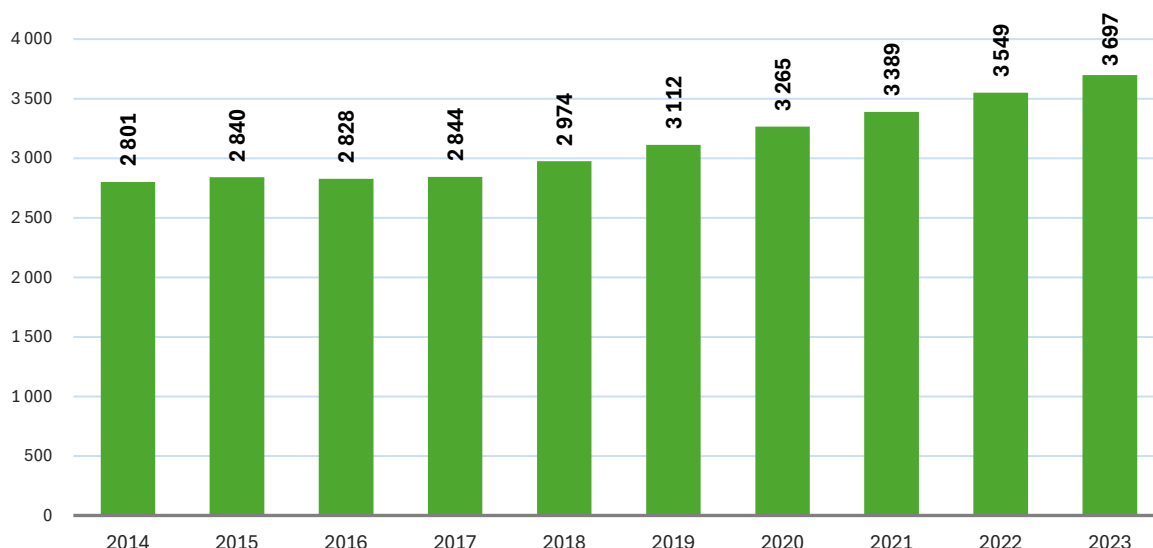
Obszar partnerstwa Otuliny Roztocza należy do terenów o wysokiej kulturze gospodarki rolnej, co znajduje wyraz zarówno w wysokiej towarowości gospodarstw, w ich wydajności, jak też strukturze upraw i hodowli. Przeważającym kierunkiem jest produkcja roślinna. W zakresie **upraw** na obszarze partnerstwa dominują zboża, które stanowią 69,8% powierzchni zasiewów na tym terenie. Największa powierzchnia upraw zbóż w stosunku do ogólnej powierzchni upraw znajduje się w gminach: Goraj (79,5%), Szastarka (77,2%) i Zakrzówek (72,4%). Obszar wyróżnia się również pod względem upraw przemysłowych (przeznaczanych do produkcji roślinnych surowców dla przemysłu spożywczego i innych), które stanowią 21,9% powierzchni zasiewów ogółem. Tego rodzaju uprawy koncentrują się głównie na terenie gmin: Bychawa, Turobin i Jabłonna. W dalszej kolejności charakterystycznymi uprawami dla obszaru partnerstwa są rzepak i rzepik, które stanowią 17,3% powierzchni zasiewów ogółem na terenie obszaru oraz buraki cukrowe – 3,9%. Występuje tu również znaczne zagęszczenie sadów w ogólnej powierzchni użytków rolnych gospodarstw rolnych. W **hodowli** zwierząt gospodarskich dominują tradycyjne kierunki – najczęściej gospodarstw na obszarze partnerstwa prowadzi hodowlę drobiu, trzody chlewnej i bydła.

Podmioty gospodarcze

Rozwój przedsiębiorczości stanowi jeden z kluczowych czynników wpływających na sytuację społeczno-gospodarczą obszaru objętego partnerstwem samorządowym. Dynamicznie

działające podmioty gospodarcze nie tylko generują miejsca pracy, ale również przyczyniają się do aktywizacji lokalnych zasobów i kapitału ludzkiego. Przedsiębiorczość lokalna ma także istotne znaczenie w kontekście walki z bezrobociem. W wielu przypadkach to właśnie samozatrudnienie staje się realną alternatywą dla osób, które nie znajdują zatrudnienia na tradycyjnym rynku pracy.

Wykres 15. Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (podmioty)

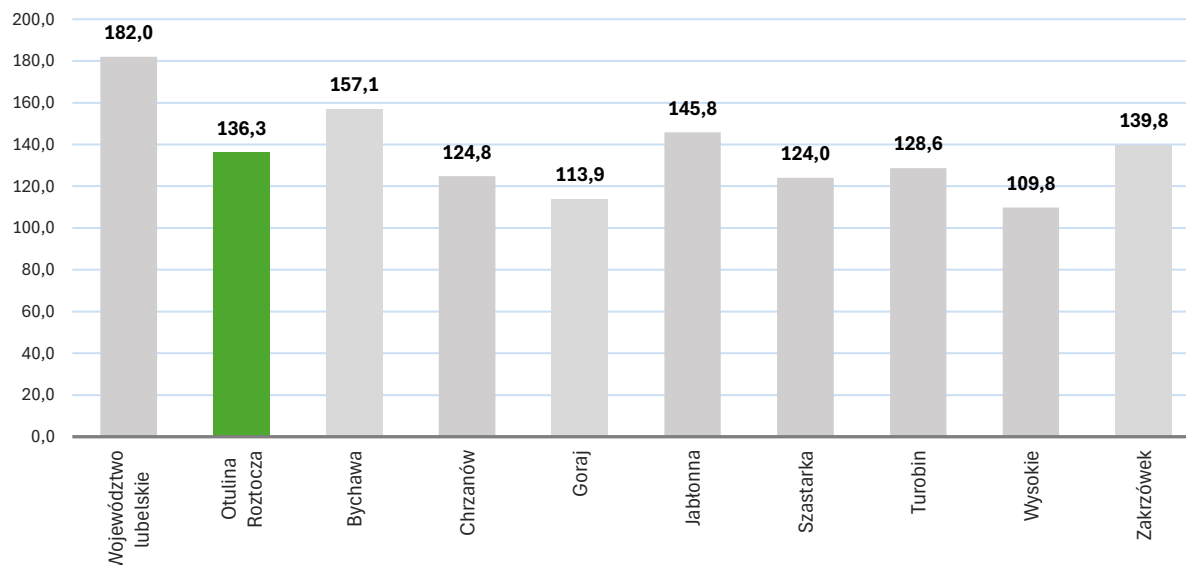
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza na koniec 2023 r. w **rejestrze REGON** zaewidencjonowanych było 3 697 podmiotów, czyli 1,7% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie lubelskim. W rozkładzie gminnym najwięcej podmiotów zarejestrowanych było w Gminie Bychawa – 992 podmioty (26,8% przedsiębiorstw zarejestrowanych na obszarze partnerstwa), Gminie Jabłonna – 728 podmiotów (19,7% ogółu przedsiębiorstw) oraz Gminie Zakrzówek – 491 podmiotów (13,3% ogółu przedsiębiorstw). Najmniej podmiotów zarejestrowanych było w Gminie Chrzanów – 188 (5,1%).

W ciągu ostatniej dekady liczba podmiotów gospodarki narodowej na obszarze partnerstwa wzrosła o 896 przedsiębiorstw, co stanowi 32,0% podmiotów z 2014 r. Najwyższy wzrost w stosunku do 2014 r. odnotowano w Gminie Jabłonna – o 49,2% (wzrost o 240 podmiotów), najniższy zaś w Gminie Turobin - o 16,0% (54 podmioty). Analiza zmian w liczbie podmiotów gospodarczych pokazuje, że w badanym okresie liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON przewyższała – w ostatnich latach nawet dwukrotnie – liczbę podmiotów wyrejestrowanych z rejestru. W 2023 r. na terenie partnerstwa zarejestrowano 321 nowych przedsiębiorstw, a wyrejestrowano 160.

Wskaźnik przedsiębiorczości obszaru, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, na koniec 2023 r. wynosił 136,3. Pomimo, iż wskaźnik ten z roku na rok wzrasta, nadal jest on istotnie niższy od średniej wartości dla województwa lubelskiego (182,0). Najwyższą wartość wskaźnik ten przyjął w gminach: Bychawa, Jabłonna i Zakrzówek – odpowiednio 157,1, 145,8 i 139,8 podmiotów na 1 000 mieszkańców, a najmniejszą w gminach: Wysokie i Goraj – 109,8 i 113,9.

Wykres 16. Wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 ludności w wieku produkcyjnym) w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (podmioty)

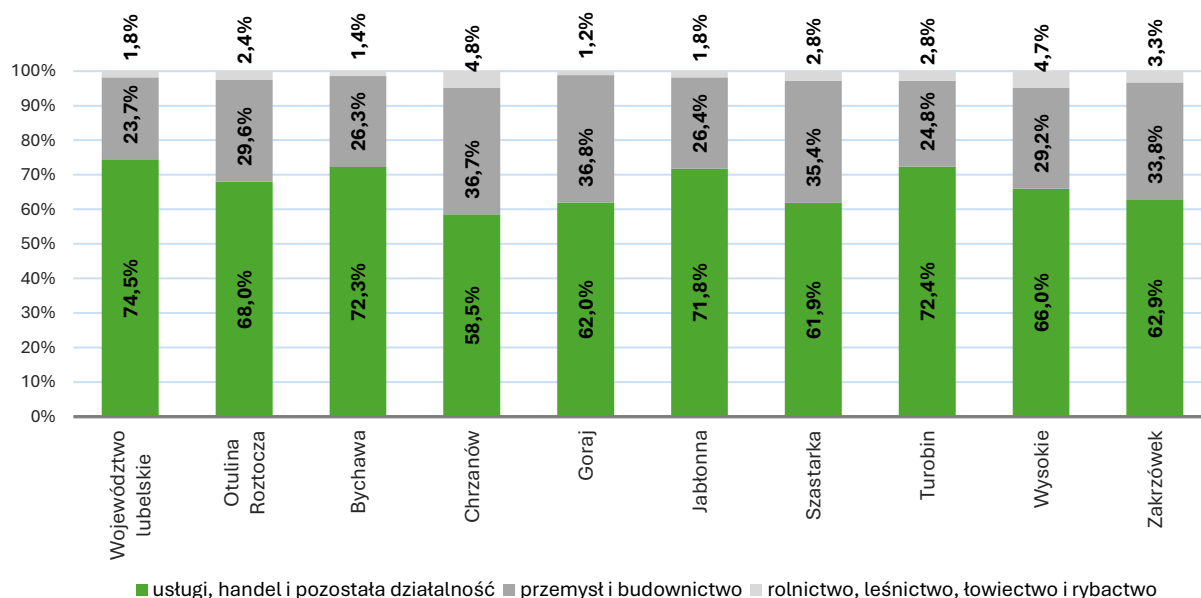
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zdecydowana większość – 96,1% - zarejestrowanych podmiotów działała w sektorze prywatnym. Najliczniejszą grupę stanowiły **osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą** (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) – ich udział wyniósł 83,3% ogółu podmiotów prywatnych. Znacznie mniejszy udział w rejestrze miały fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne – 6,3%, spółki handlowe – 2,2% i spółdzielnie – 0,4%. Struktura podmiotów według form prawnych na analizowanym obszarze, w porównaniu ze strukturą w województwie lubelskim, wykazała niższy udział spółek handlowych, zaobserwowano natomiast wyższe udziały fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz osób fizycznych. Formy prawne prowadzonej działalności przekładają się na **strukturę wielkościową** przedsiębiorstw. W strukturze podmiotów gospodarki narodowej w gminach partnerskich zdecydowanie dominowały mikroprzedsiębiorstwa o liczbie pracujących do 9 osób – stanowiły one 97,4% zarejestrowanych podmiotów. Podmioty małe, liczące od 10 do 49 pracujących, obejmowały 2,2%, a jednostki średnie od 50 do 249 pracujących stanowiły jedynie 0,3% wszystkich podmiotów. Ponadto na obszarze partnerstwa działalności prowadzi jeden podmiot zatrudniający powyżej 250 pracowników. Zbliżone wartości dotyczące struktury wielkościowej podmiotów odnotowano w województwie lubelskim.

Analizując strukturę podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON według podziału na trzy główne grupy rodzajów działalności Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) należy zauważyć, że w 2023 r. dominującą grupą podmiotów gospodarczych były firmy prowadzące działalność usługową i handlową - stanowiły one 68,0% wszystkich zarejestrowanych podmiotów. W tej grupie mieszczą się m.in. podmioty prowadzące działalność handlową (zarówno hurtową, jak i detaliczną), oferujące usługi transportowe, gastronomiczne, edukacyjne, zdrowotne, a także szeroko pojęte usługi specjalistyczne i administracyjne. Drugą co do wielkości grupą były podmioty z sektora przemysłu i budownictwa, które w 2023 r. osiągnęły udział na poziomie 29,6%. Najmniejszą grupą były podmioty działające w sektorze rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa – ich udział stanowił zaledwie 2,4%. W ostatnim dziesięcioleciu w strukturze podmiotów partnerstwa nastąpiły pewne zmiany – widoczna jest tendencja spadkowa udziału podmiotów prowadzących działalność handlowo-

usługową, przy jednoczesnym wzroście podmiotów z sektora przemysłu i budownictwa. Zmiana ta wskazuje na rozwój lokalnej produkcji, przetwórstwa, zakładów wytwórczych, a także na rosnącą aktywność w zakresie inwestycji budowlanych. Sukcesywnie maleje również udział podmiotów prowadzących działalność rolniczą, co może być efektem zmian strukturalnych na obszarach wiejskich, odchodzenia od tradycyjnych form gospodarowania na rzecz usług lub przemysłu, a także konsolidacji gospodarstw rolnych.

Wykres 17. Podmioty gospodarcze wpisane do rejestru REGON według grup rodzajów działalności PKD w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego (%).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Choć ogólny wzorec — dominacja sektora usług, handlu i pozostałej działalności — jest wspólny dla wszystkich jednostek, widoczne są istotne różnice w zakresie udziału tych grup w gminach partnerskich. Największy udział sektora usługowego i handlowego odnotowano w gminach: Turobin (72,4%), Bychawa (72,3%) oraz Jabłonna (71,8%). Najniższy udział usług i handlu występuje w Gminie Chrzanów (58,5%). Najsilniejszą pozycję przedsiębiorstw przemysłowych i budowlanych obserwujemy w gminach: Goraj (36,8%), Chrzanów (36,7%), Szastarka (35,4%). Najmniejszym udziałem tego sektora charakteryzują się natomiast gminy: Turobin (24,8%) i Bychawa (26,3%). Choć rolnictwo stanowi najmniejszy udział w strukturze podmiotów we wszystkich gminach partnerskich, jego znaczenie jest wyraźniejsze w: Gminie Chrzanów (4,8%), Gminie Wysokie (4,7%) oraz Gminie Zakrzówek (3,3%). Najmniejszy udział rolnictwa widoczny jest w Goraju (1,2%) i Bychawie (1,4%).

Biorąc pod uwagę podział podmiotów według sekcji **Polskiej Klasyfikacji Działalności**⁷ (PKD) na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w 2023 r. najwięcej podmiotów prowadziło działalność

⁷ Sekcje Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007: Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie; Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe; Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją; Sekcja F – Budownictwo; Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa; Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; Sekcja J – Informacja i komunikacja; Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości; Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; Sekcja O – Administracja

w **Sekcji G „Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych”**, które stanowiły 21,8% ogółu firm działających na tym obszarze (806 podmiotów). W tej grupie najliczniej reprezentowane były firmy z działu 47 – „Handel detaliczny, z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi”, które stanowiły 55,8% podmiotów w sekcji. Znacznie mniej przedsiębiorstw prowadziło działalność w zakresie handlu hurtowego, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi (dział 46) – 23,2% oraz handlu hurtowego i detalicznego pojazdami samochodowymi oraz naprawy pojazdów samochodowych (dział 45) – 21,0%. Drugą pod względem liczebności grupę jednostek gospodarczych tworzyły przedsiębiorstwa z **Sekcji F „Budownictwo”** – 21,0% (777 podmiotów), przy czym aż 74,3% prowadziło działalność w zakresie specjalistycznych robót budowlanych (dział 43). Kolejną największą liczbą podmiotów prowadziła działalność w Sekcjach S „Pozostała działalność usługowa” oraz T „Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby” – 9,5% (351 podmiotów), Sekcji H „Transport i gospodarka magazynowa” – 8,6% (319 podmiotów), Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe” – 8,1% (299 podmiotów), Sekcji M „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” – 4,9% (180 podmiotów), Sekcji Q „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” – 4,2% (157 podmiotów) oraz Sekcji N „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca” – 3,4% (125 podmiotów).

Warto zauważyć, że 17,7% podmiotów prowadzących działalność w ramach **Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe”** zajmowało się produkcją artykułów spożywczych (dział 10), 17,4% - produkcją wyrobów ze skóry i materiałów używanych do wyplatania (dział 16), 14,4% - produkcją mebli, 12,7% - produkcją metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń (dział 25), a 12,4% - naprawą, konserwacją i instalowaniem maszyn i urządzeń, w tym metalowych wyborów gotowych (dział 33).

Turystyka

Atrakcyjność turystyczna to zespół właściwości przyrodniczych i pozaprzyrodniczych danego obszaru, który przyciąga uczestników ruchu turystycznego. O atrakcyjności turystycznej decydują głównie walory turystyczne i krajobrazowe, zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność komunikacyjna. Teren partnerstwa należy do ciekawych i wyjątkowo atrakcyjnych zakątków województwa lubelskiego. Obszar Otuliny Rostocza posiada **potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy** sprzyjający rozwojowi różnych form turystyki i rekreacji, w tym turystyki pieszej i rowerowej, a w zimie także narciarstwa zjazdowego i biegowego.

Znaczna część terenów przyrodniczych obszaru partnerstwa wchodzi w skład **systemu obszarów chronionych**. Teren partnerstwa znajduje się w granicach trzech obszarów chronionego krajobrazu: Rostoczańskiego, Czerniejowskiego oraz Kraśnickiego. Do terenów o szczególnych walorach przyrodniczych zlokalizowanych w granicach Otuliny Rostocza należy również Krzczonowski Park Krajobrazowy. Tuż poza granicami obszaru partnerstwa położony jest Rostoczański Park Narodowy, stanowiący istotny element regionalnej sieci obszarów chronionych. Na terenie gmin partnerskich znajdują się również liczne rezerваты przyrody oraz ostoje europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000. Obszar partnerstwa znajduje się ponadto w obrębie **Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Rostocze”**.

---

publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; Sekcja P – Edukacja; Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna; Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; Sekcja S – Pozostała działalność usługowa; Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne.

Ważny przedmiot zainteresowania turystycznego stanowią atrakcje kulturowe i zasoby zabytkowe. Na obszarze Otuliny Rostocza są one, obok walorów przyrodniczych, jednym z najistotniejszych elementów gospodarki turystycznej. Pozostałością dziejów historycznych obszaru są liczne **zabytki architektury** – zgodnie z wykazem zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na obszarze funkcjonalnym znajduje się 30 zabytków architektury i budownictwa, wykazanych we wpisach księgi A. Do grupy najliczniej reprezentowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne - na obszarze partnerstwa położonych jest jedenaście historycznych zespołów kościelnych oraz kilka historycznych nekropoli. Do najważniejszych z nich należą: Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Franciszka z Asyżu w Bychawie, Kościół pw. Wszystkich Świętych w Bychawce, Kościół pw. św. Bartłomieja w Goraju, Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gilowie, Kościół pw. św. Wawrzyńca w Czerniejowie, Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Blinowie Drugim, Kościół pw. św. Katarzyny w Czernięcinie Poduchownym, Kościół św. Dominika w Turobinie, Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Maciejowie Starym, Kościół pw. św. Michała Archanioła w Wysokiem, Kościół pw. św. Mikołaja w Zakrzówku. Zabudowa rezydencjonalna na obszarze partnerstwa reprezentowana przez trzy zespoły: w Jabłonnie, Bychawie i Gałęzowie.

Sieć infrastruktury turystycznej na obszarze Otuliny Rostocza jest słabo rozwinięta i wymaga działań uzupełniających. Problemem na terenie partnerstwa jest **znikoma baza turystyczna i noclegowa**. Na obszarze partnerstwa w 2023 r. w Sekcji I „Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi” działało 81 podmiotów, z czego najwięcej zarejestrowanych było w Gminie Bychawa (27 podmiotów), Gminie Jabłonna (17 podmiotów), Gminie Zakrzówek (13 podmiotów) oraz Gminie Goraj (10 podmiotów). Warto zaznaczyć, iż w dziale 55 tej sekcji, obejmującym działalność związaną z zakwaterowaniem zarejestrowanych było jedynie 10 podmiotów – po 3 podmioty w gminach: Bychawa, Goraj, Zakrzówek oraz 1 podmiot w Gminie Chrzanów. Według danych GUS na koniec 2013 r. na obszarze partnerstwa nie było obiektu oferującego całoroczne zbiorowe zakwaterowanie, objętego statystyką publiczną.

Ważnym elementem infrastruktury turystycznej jest natomiast istniejąca **sieć szlaków i tras turystycznych**. Przez obszar Otuliny Rostocza przebiegają szlaki turystyczne o znaczeniu lokalnym, regionalnym oraz ponadregionalnym:

- **Centralny Szlak Rostocza** (Szastarka – Horyniec Zdrój);
- **Lubelska Droga św. Jakuba** (Lublin – Prawiedniki - Pszczela Wola – Piotrowice – Strzyżewice - Kietczewice Dolne – Borkowizna - Zakrzówek Osada - Rudki – Słodków - Kraśnik – Dąbrowa - Trzydnik Duży – Agatówka – Gościeradów – Wymysłów – Opoka – Annopol – Piotrowice – Zawichost - Garbów Nowy - Nowe Kichary - Sandomierz);
- **Centralny Szlak Rowerowy Rostocza** (Kraśnik - Szastarka - Batorz - Otroczy – Goraj - Radecznica – Szczepieszyn - Zwierzyniec);
- **Szlak rowerowy Jastrzębia Zdebrz** (Trzesiny – Smoryń – Głupia Wieś – Kolonia Teodorówka – Teodorówka – Komodziańska Górna – Jędrzejówka – Hosznia Ordynacka – Gilów – Rokitów – Turobin – Gródki – Kondraty – Radzięcina – Wola Radziecka – Stara Wieś – Kąty – Biłgoraj);
- **Szlak rowerowy im. Dymitra Gorajskiego** (Goraj - Hosznia Abramowska – Chłopków - Doliny - Świniarki - Kawęczyn – Lipowiec);
- **Szlak pieszo-rowerowy po Krzczonowskim Parku Krajobrazowym;**

- **Szlak rowerowy Dolina Czerniejówki;**
- **Szlak rowerowy Doliną Kosarzewki.**

Obszar partnerstwa posiada również sprzyjające warunki klimatyczne umożliwiające uprawianie **sportów zimowych**. Na obszarze funkcjonalnym znajdują się dwa stoki narciarskie: w Chrzanowie Czwartym w Gminie Chrzanów oraz w Sulowie w Gminie Zakrzówek.

Na obszarze partnerstwa istnieje niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego. Wymienione walory krajoznawcze, wypoczynkowe, kulturowe obszaru mają zauważalny potencjał dla przyciągnięcia turystów i mogą stanowić podstawę dla kreowania spójnych i kompleksowych produktów turystycznych. Występujące na analizowanym obszarze walory przyrodnicze i antropogeniczne w powiązaniu z czystym środowiskiem i dobrą dostępnością komunikacyjną stwarzają dobre warunki do rozwoju turystyki. Przez teren partnerstwa przebiegają szlaki piesze oraz coraz liczniejsze i cieszące się dużym zainteresowaniem szlaki rowerowe. Dużym atutem obszaru są również funkcjonujące stoki narciarskie. Obszar posiada szczególnie dobre warunki do **rozwoju turystyki wypoczynkowej i krajobrazowej**. Dzięki korzystnemu położeniu i niewielkim oddaleniu od ważniejszych ośrodków miejskich regionu, Otulina Rostocza może stać się również ważnym ośrodkiem uprawiania **turystyki weekendowej** na obszarze województwa lubelskiego.

Niezbędnym warunkiem w tym zakresie jest **jednak stworzenie marki turystycznej promującej obszar partnerstwa**. Konieczna jest kontynuacja działań mających na celu dalszy rozwój potencjału i atrakcyjności turystycznej obszaru – stworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, tworzenie nowych, sieciowych produktów turystycznych oraz prowadzenie skutecznych działań promocyjnych. Wspólne przedsięwzięcia gmin w obszarze świadczenia usług kultury, sportu i rekreacji mogą wzmocnić markę i przyciągnąć zarówno turystów, jak i inwestorów, wspierając zintegrowany rozwój obszaru partnerstwa. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na **konieczność prowadzenia skutecznej informacji i promocji oferty turystycznej** dostępnej na tym obszarze, m.in. poprzez sprawnie funkcjonującą sieć punktów informacji turystycznej, ale przede wszystkim przez umieszczenie kompleksowej, jednolitej informacji o atrakcjach turystycznych obszaru w Internecie. W celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszaru partnerstwa oraz wydłużenia czasu pobytu turystów zaleca się również **rozwój bazy noclegowej**, a także rozwijanie infrastruktury turystycznej, w szczególności poprzez tworzenie i odpowiednie oznakowanie **szlaków rowerowych i pieszych**. Szlaki te powinny ukazywać walory przyrodnicze, kulturowe i historyczne regionu, co przyczyni się do lepszego wykorzystania jego potencjału turystycznego oraz wzmocnienia lokalnej tożsamości. Pełne wykorzystanie potencjału turystycznego obszaru ogranicza brak również infrastruktury rekreacyjnej wokół zbiorników wodnych oraz dolin rzek. Brakuje nowoczesnych pomostów, ciągów pieszo-rowerowych, punktów widokowych, odpowiedniego zaplecza sanitarnego, które znacząco podniosłyby komfort odwiedzających i mieszkańców.

W celu poprawy atrakcyjności turystycznej terenu partnerstwa konieczne jest podjęcie kompleksowych działań ukierunkowanych na zagospodarowanie tych terenów, w tym przede wszystkim **modernizacja i uzupełnienie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej** integrującej gminy partnerstwa. Konieczne jest również **zagospodarowanie przestrzeni publicznych** – zbiorników wodnych, dolin rzecznych, parków, skwerów, zieleńców, parkingów w celu stworzenia miejsc przyjaznych oraz dostępnych dla lokalnej społeczności i turystów. Istotne jest także przygotowanie miejsc parkingowych oraz modernizacja dróg dojazdowych. **Zagospodarowanie**

i uporządkowanie zieleni, utworzenie miejsc spotkań i rekreacji mogłyby dodatkowo wzbogacić ofertę turystyczną obszaru.

2.5. Infrastruktura komunikacyjna i techniczna

Infrastruktura techniczna, utożsamiana z dostępnością i jakością urządzeń, jak i sieci przesyłowej (m.in. energetycznej, ciepłowniczej, gazowej), a także ze świadczeniem określonych usług w istotnym stopniu decyduje o atrakcyjności lokalizacyjnej obszaru, wpływa na produktywność czynników wytwórczych, a także określa poziom życia jego mieszkańców.

Infrastruktura komunikacyjna i dostępność transportowa

Jednym z kluczowych elementów organizacji przestrzeni, warunkującym rozwój społeczno-gospodarczy obszaru funkcjonalnego, jest jego dostępność komunikacyjna. Na układ funkcjonalny podstawowych powiązań drogowych obszaru Otuliny Roztocza składają się drogi krajowe, wojewódzkie oraz sieć dróg powiatowych i gminnych.

Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowi korytarz **drogi krajowej nr S19/74** (Walichnowy - Wieluń - Bełchatów - Piotrków Trybunalski - Sulejów - Żarnów - Kielce - Łagów - Opatów - Annopol - Kraśnik - Janów Lubelski - Frampol - Gorajec - Szczepieszyń - Zamość - Hrubieszów - Zosin). Droga przebiega z zachodu na wschód Polski przez województwa łódzkie, świętokrzyskie i lubelskie. Łączy Piotrków Trybunalski (województwo łódzkie) i Kielce (województwo świętokrzyskie) z Zamościem, Hrubieszowem oraz przejściem na granicy polsko-ukraińskiej w Zosinie. Na terenie analizowanego obszaru droga przebiega przez fragment Gminy Szastarka. Odcinek drogi w granicach obszaru wynosi ok. 4 km i stanowi fragment drogi ekspresowej S19 leżącej w korytarzu komunikacyjnym Via Carpatia. **Droga ekspresowa S19** docelowo będzie miała długość ponad 580 km i prowadzić będzie od Kuźnicy na granicy z Białorusią przez trzy województwa - podlaskie, lubelskie i podkarpackie - do Barwinka na granicy ze Słowacją. Na odcinku od Białegostoku do granicy ze Słowacją będzie częścią międzynarodowego szlaku Via Carpatia - korytarza transportowego łączącego wzdłuż wschodniej granicy Unii Europejskiej jej północną i południową część.

Przez teren partnerstwa przebiegają również trasy pięciu **dróg wojewódzkich**:

- **drogi wojewódzkiej nr 834** (Niedzwica Duża - Bychawa - Stara Wieś III), która na obszarze partnerstwa przebiega przez Gminę Bychawa;
- **drogi wojewódzkiej nr 835** (Lublin - Wysokie - Biłgoraj - Sieniawa - Przeworsk - Kańczuga - Dynów - Grabownica Starzeńska), która na obszarze partnerstwa przebiega południkowo przez gminy: Jabłonna, Wysokie, Turobin, Chrzanów i Goraj;
- **drogi wojewódzkiej nr 836** (Bychawa - Kębtów - Piaski), która na obszarze partnerstwa przebiega przez gminy: Bychawa i Jabłonna;
- **drogi wojewódzkiej nr 842** (Rudnik Szlachecki - Wysokie - Krasnystaw), która na obszarze partnerstwa przebiega równoleżnikowo przez gminy: Zakrzówek, Bychawa, Wysokie;
- **drogi wojewódzkiej nr 848** (Zembożyce Tereszyńskie - Niedzwica Duża - Kraśnik - Modliborzyce - Borownica), biegnącej starodrożem dawnej drogi krajowej nr 19, wzdłuż obecnej drogi ekspresowej S19 na terenie Gminy Szastarka.

Przez zachodni fragment Gminy Szastarka przebiega jednotorowa **linia kolejowa nr 68** relacji Lublin Główny - Przeworsk. Linia jest w całości zelektryfikowana. W obszarze gminy znajdują się 3 stacje kolejowe: w Szastarce, Polichnie Kraśnickiej i Rzeczyce-Kolonii.

Wewnętrzną komunikację zapewniają głównie **drogi powiatowe i gminne**. Drogi te stanowią podstawową sieć drogową, niezbędną do obsługi zapotrzebowania komunikacyjnego lokalnej społeczności oraz zapewnienia powiązań jednostek z drogami wyższej kategorii.

Ryc. 6. Infrastruktura komunikacyjna na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza

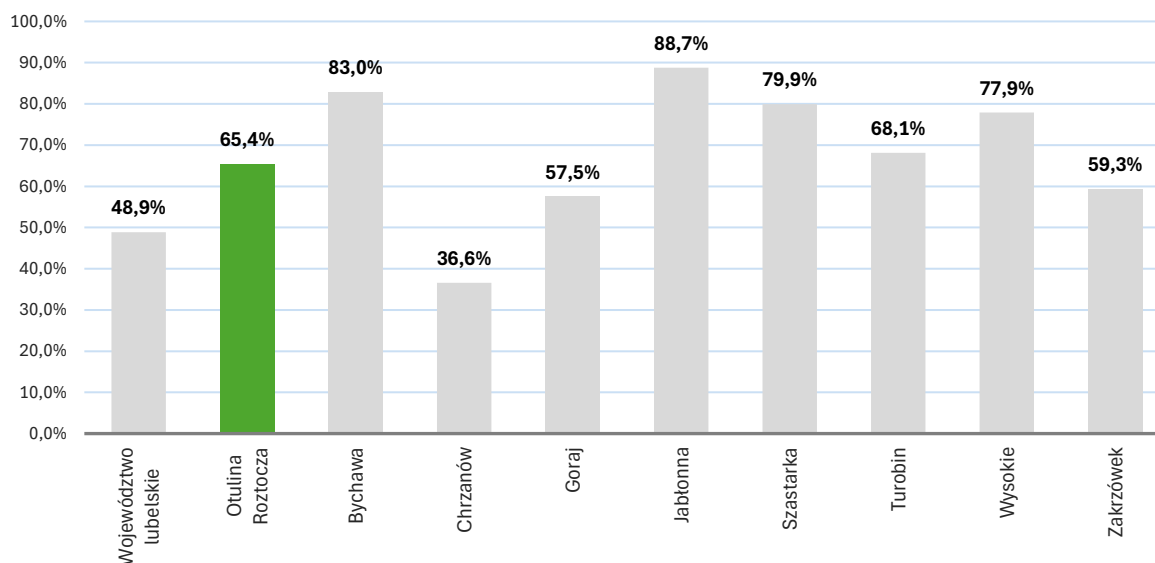
Źródło: Opracowanie własne.

Pomimo faktu, iż drogi gminne są najniższą kategorią dróg publicznych, zazwyczaj o parametrach dostosowanych do drogi klasy dojazdowej lub lokalnej, to stanowią największy procent udziału w długości dróg publicznych większości gmin. Układy drogowe gmin partnerskich zapewniają dogodne połączenia wewnętrzne, między poszczególnymi rejonami, jednak ze względu na niedostateczny stan techniczny wymagają bieżących remontów, a w dalszej perspektywie modernizacji i przebudowy.

Postępując się danymi GUS należy zauważyć, że w 2023 r. odsetek długości dróg gminnych o nawierzchni twardej na terenie partnerstwa w 2023 r. wyniósł 65,4%, wobec 48,9% w województwie lubelskim. Jednak stan dróg w poszczególnych gminach partnerskich jest bardzo różnicowany. Zdecydowanie najgorzej sytuacja przedstawia się w Gminie Chrzanów, gdzie jedynie 36,6% dróg gminnych posiada twardą nawierzchnię. Najwyższym udziałem dróg

gminnych o nawierzchni twardej charakteryzują się natomiast: Gmina Jabłonna (88,7%), Gmina Bychawa (83,0%), Gmina Szastarka (79,9%) oraz Gmina Wysokie (77,9%).

Wykres 18. Udział dróg gminnych o nawierzchni twardej na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Dzięki realizacji licznych inwestycji drogowych oraz prowadzonym pracom związanym z remontami bieżącymi i utrzymaniem infrastruktury drogowej, stan dróg powiatowych i gminnych Otuliny Rostocza w ciągu ostatnich lat uległ poprawie. Jednak pomimo podejmowanych działań, ze względu na zły stan techniczny, sieć drogowa na obszarze partnerstwa nadal jest niekorzystna i wymaga podjęcia intensywnych działań zmierzających do przebudowy oraz remontów dróg i obiektów mostowych. Ponadto znaczna część dróg nie jest przystosowana do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu drogowego. Ruch tranzytowy przebiegający przez sieć osadniczą, m.in. poprzez emisję spalin i hałasu, wpływa na zmniejszenie poziomu bezpieczeństwa, prowadzi do nadmiernego zatłoczenia dróg oraz obniża poziom życia mieszkańców gmin partnerskich. W kontekście bezpieczeństwa drogowego warto również podkreślić, że przy wielu ciągach drogowych na obszarze partnerstwa Otuliny Rostocza brak jest chodników oraz ścieżek rowerowych. Łączna długość ścieżek rowerowych (dróg dla rowerów) na analizowanym obszarze – według danych GUS – wynosi 31,6 km, przy czym zdecydowana większość – 25,2 km – znajduje się na terenie Gminy Jabłonna.

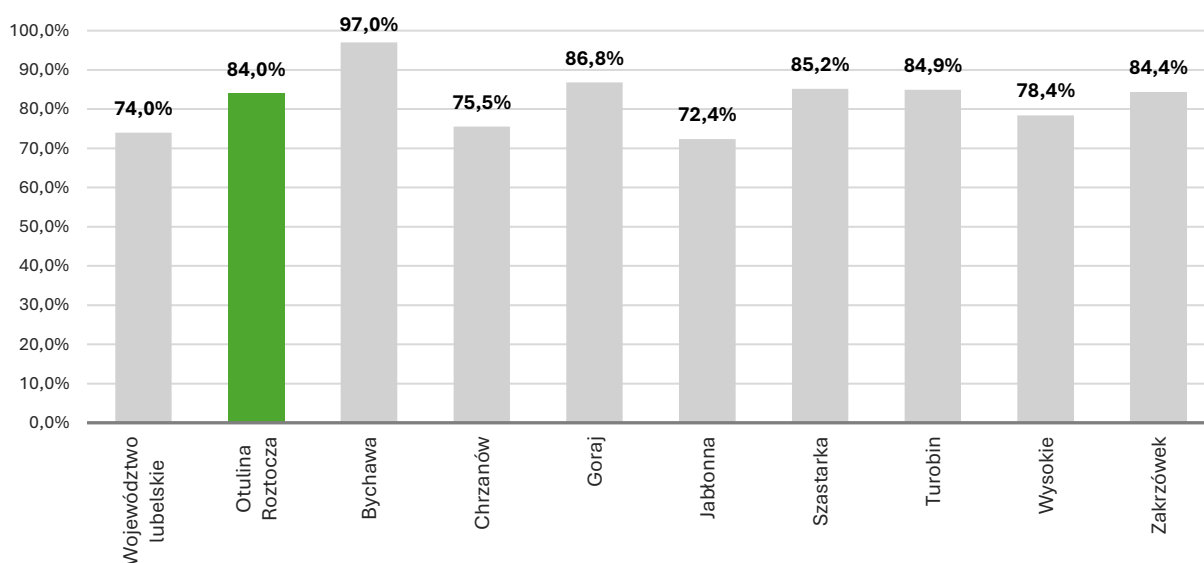
Infrastruktura telekomunikacyjna o wysokich przepustowościach stanowi obecnie element podstawowej infrastruktury komunikacyjnej zapewniającej dostęp do usług i informacji. Na obszarze partnerstwa Otuliny Rostocza istnieje sieć szerokopasmowa z węzłami dostępowymi. Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec pozytywny wzrost poziomu pokrycia obszaru infrastrukturą szerokopasmową, umożliwiającą korzystanie z usług **dostępu do Internetu**. Należy jednak zauważyć, że w 2025 r. na obszarze partnerstwa Otuliny Rostocza nadal istniały miejsca (punkty adresowe), które nie znajdowały się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 100 Mb/s. Zgodnie z raportem „Polska w zasięgu stacjonarnego dostępu do Internetu” opracowanym przez Ministerstwo Cyfryzacji, według stanu na koniec marca 2025 r. na obszarze partnerstwa w zasięgu stacjonarnego dostępu do Internetu było 19 863 z 21 422 punktów adresowych. Oznacza to, że 1 559 punktów adresowych pozostało bez dostępu do szerokopasmowego

Internetu. Na wskazanym obszarze było 3 427 białych plam NGA, czyli punktów adresowych, które nie znajdują się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 100 Mb/s.

Średnia penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s na obszarze Otuliny Roztocza wyniosła 84,0%, wobec 74,0% w województwie lubelskim. W ujęciu gminnym najwyższą penetracją zasięgów tego typu charakteryzuje się Gmina Bychawa – 97,0%. Obszarem o najniższej penetracji opisywanych zasięgów jest Gmina Jabłonna, gdzie 72,4% budynków ma dostęp do łączy o przepustowości co najmniej 100 Mb/s.

Wykres 19. Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Cyfryzacji.

W ostatnich latach, również dzięki projektom realizowanym przy współudziale środków UE, systematycznie wzrastał poziom **rozwoju e-usług publicznych** na terenie partnerstwa. Nadal jednak istnieje wyraźna potrzeba podejmowania kolejnych działań stymulujących **rozwój elektronicznych usług publicznych** na terenie Otuliny Roztocza, ponieważ pomimo zwiększających się możliwości związanych z dostępem do Internetu skala wykorzystania i oferta świadczonych e-usług w administracji publicznej oraz placówkach oświatowych jest nadal niewystarczająca. Poziom wykorzystanie technologii informatycznych na terenie partnerstwa kształtuje się na niższym niż oczekiwany poziomie, który pozwala na załatwienie tylko wybranych spraw w sposób elektroniczny. Posiadane przez samorządy narzędzia są już przestarzałe, a poziom dojrzałości świadczonych e-usług jest niedostateczny. Problemem jest również niski poziom świadomości mieszkańców w zakresie możliwości korzystania z cyfrowych usług w kontaktach z administracją publiczną.

W wyniku rozwoju technologii informatycznych pojawiają się nowe możliwości usprawnienia funkcjonowania administracji publicznej w zakresie obsługi mieszkańców i innych podmiotów. Na obszarze partnerstwa konieczny jest **dalszy rozwój elektronicznych usług publicznych w celu zwiększenia ich dostępności i funkcjonalności**. Istotny jest również poziom dojrzałości na jakim uruchamiane są e-usługi. Im jest on wyższy, tym większa szansa, że usługa spotka się z większym zainteresowaniem mieszkańców. W celu znaczącego zwiększenia wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych przez urzędników oraz obywateli w trakcie załatwiania spraw urzędowych należy wdrażać e-usługi o przynajmniej czwartym poziomie

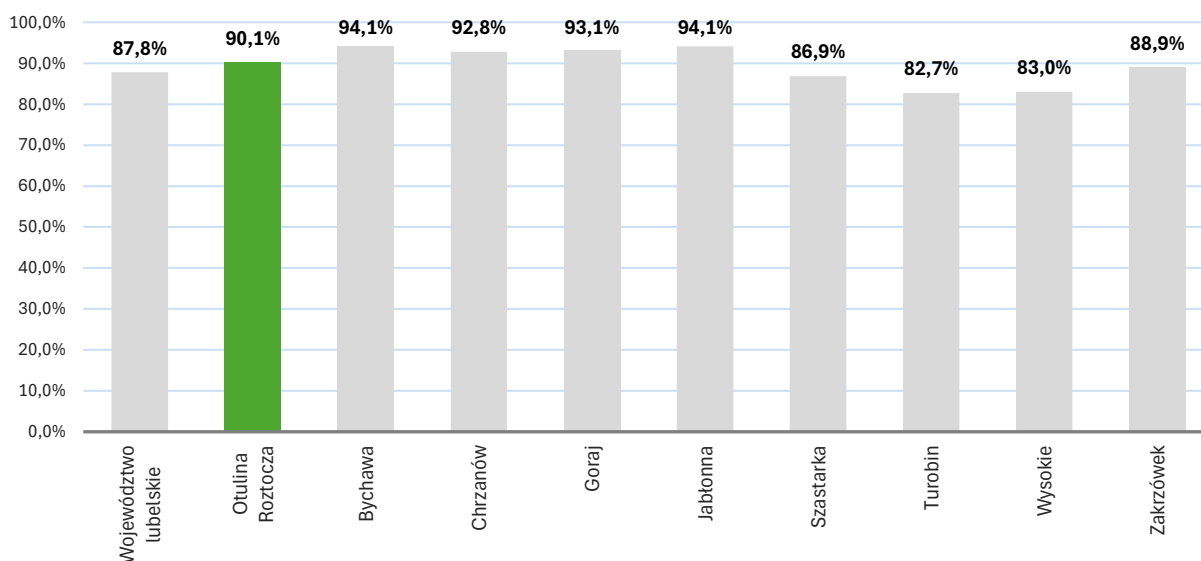

dojrzałości, czyli poziomie transakcyjnym. Ten poziom dojrzałości zakłada, że całość usług realizowana jest w postaci elektronicznej, w szczególności zaś dostarczenie wszystkich dokumentów i doręczeń w postaci elektronicznej. Brak jest czynności, które obywatel lub przedsiębiorca musiałby wykonać w postaci papierowej. Klient może dokonać wszystkich czynności niezbędnych do załatwiania danej sprawy urzędowej drogą elektroniczną, tzn. możliwa jest pełna elektroniczna obsługa sprawy, uzyskanie odpowiedzi z urzędu tą samą drogą uwzględniające wydanie decyzji oraz dokonanie płatności za usługę online. Równocześnie z rozwojem e-usług konieczne będzie również podniesienie poziomu ich bezpieczeństwa. **Wzmacnianie cyberbezpieczeństwa** w administracji publicznej wymagać będzie inwestycji w odpowiednie technologie, szkolenia personelu oraz stałego monitoringu i aktualizacji systemów.

Infrastruktura wodno-kanalizacyjna

Jednym z elementów infrastrukturalnych niezbędnych do rozwoju obszaru oraz w zasadniczy sposób wpływającym na ochronę środowiska jest sieć wodno-kanalizacyjna. Brak przyłączy do sieci może powodować nieefektywne korzystanie z obiektów budowlanych, zwiększać prawdopodobieństwo występowania negatywnych konsekwencji zdrowotnych dla mieszkańców, a także negatywnie wpływać na stan środowiska przyrodniczego.

Wykres 20. Odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

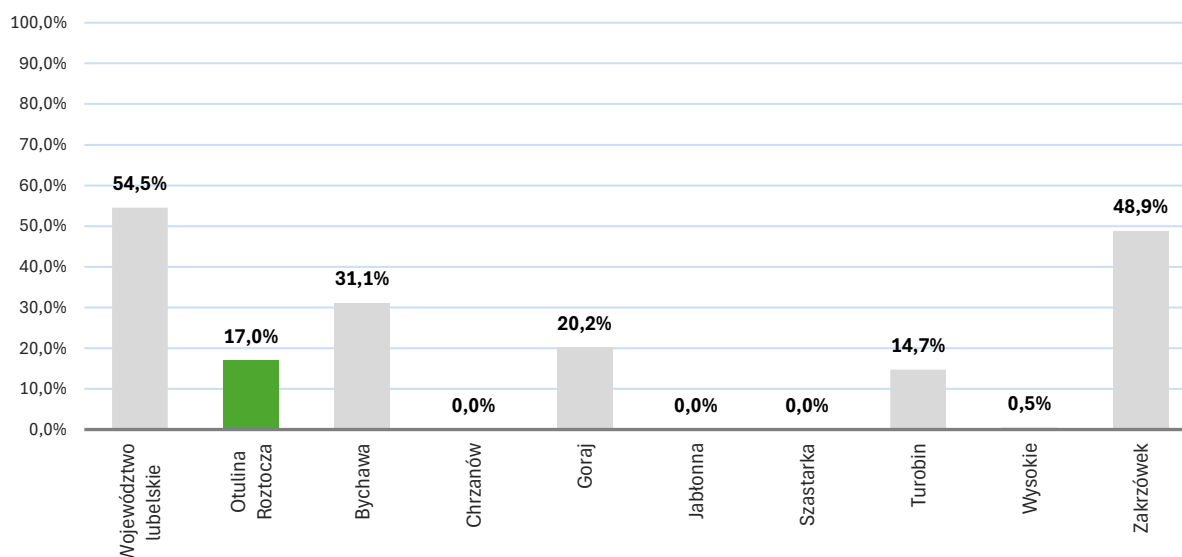
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na koniec 2023 r. rozdzielcza **sieć wodociągowa** na terenie partnerstwa osiągnęła długość 859,8 km. Dzięki istniejącej sieci liczba przyłączy do budynków mieszkalnych i budynków zbiorowego zamieszkania wyniosła łącznie 14 823. **Odsetek ludności korzystającej z wodociągów** na terenie partnerstwa wynosił 90,1% wobec 87,8% w województwie lubelskim. Stopień zwodociągowania poszczególnych gmin partnerskich dość zbliżony – najwyższy udział odnotowano w gminach: Bychawa i Jabłonna (94,1%), najniższy zaś w Gminie Turobin (82,7%).

Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do **sieci kanalizacyjnej**. Długość kanalizacji sanitarnej na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza w 2023 r. wyniosła łącznie 111,0 km, przy liczbie przyłączy do budynków mieszkalnych wynoszącej 2 048. Długość sieci kanalizacyjnej stanowiła zaledwie 12,9% długości sieci wodociągowej na analizowanym obszarze. W 2023 r. z kanalizacji sanitarnej korzystało jedynie 17,0% ludności zamieszkującej

teren partnerstwa. W tym samym okresie **odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej** w województwie lubelskim wynosił 54,5%. Czynnikiem wpływającym na niski poziom skanalizowania obszaru jest wstępująca zabudowa rozproszona. Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną jest bardzo różnicowany. Najlepiej sytuacja przedstawia się w Gminie Zakrzówek, gdzie 48,9% mieszkańców korzysta z kanalizacji zbiorowej. Gminy: Chrzanów, Jabłonna, Szastarka nie posiadają jeszcze zbiorczego systemu kanalizacji sanitarnej.

Wykres 21. Odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną mieszkańcy obszaru korzystają z **przydomowych systemów do odprowadzania ścieków** – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Z danych GUS wynika, że w 2023 r. na analizowanym terenie funkcjonowały 7 924 zbiorniki bezodpływowe oraz 1 224 przydomowe oczyszczalnie ścieków. Nieczystości ciekłe były odbierane od właścicieli ze zbiorników bezodpływowych i dostarczane wozami asenizacyjnymi do oczyszczalni ścieków i stacji zlewnych. Na analizowanym obszarze na koniec 2023 r. funkcjonowało 5 komunalnych biologicznych oczyszczalni ścieków – w gminach: Bychawa, Goraj, Turobin, Wysokie i Zakrzówek.

Opisane wyżej parametry wskazują na potrzebę wdrożenia **kompleksowych rozwiązań w zakresie gospodarki wodnej i kanalizacyjnej**. Obszar partnerstwa charakteryzuje się niezrównoważonym rozwojem gospodarki wodno-ściekowej. Na przestrzeni ostatnich lat obserwowany był dość dynamiczny rozwój zbiorczych systemów wodociągowych przy wyraźnie niedostatecznym rozwoju systemu kanalizacji. Dysproporcje te są przyczyną poważnych zagrożeń dla stanu czystości wód na obszarze partnerstwa i mogą prowadzić do pogorszenia warunków sanitarnych życia mieszkańców na tym terenie. W zakresie kanalizacji sanitarnej wskazuje się na dalszą konieczność rozwoju infrastruktury sieciowej. Niezbędna jest **rozbudowa istniejącej sieci kanalizacyjnej**, zwłaszcza w obszarach zurbanizowanych oraz tam, gdzie występuje intensyfikacja zabudowy mieszkalnej lub rozwój funkcji turystycznych. W pierwszej kolejności wyposażanie w sieć kanalizacji sanitarnej powinno dotyczyć terenów, które zaopatrywane są w wodę z sieci wodociągowej. W miejscach, w których budowa sieci kanalizacyjnej jest technicznie lub ekonomicznie nieuzasadniona, należy wdrażać alternatywne

rozwiązania w postaci przydomowych oczyszczalni ścieków, z zapewnieniem ich właściwego nadzoru i konserwacji. Równolegle konieczne jest planowanie i realizacja inwestycji związanych z budową nowych **oczyszczalni ścieków**, jak również modernizacja i rozbudowa już istniejących obiektów. Nowoczesne oczyszczalnie, wyposażone w technologie umożliwiające efektywne oczyszczanie ścieków i minimalizację ich oddziaływania na środowisko, są kluczowym elementem zrównoważonej gospodarki wodno-ściekowej. Inwestycje te powinny być dostosowane do lokalnych uwarunkowań demograficznych, przestrzennych i środowiskowych, a ich realizacja powinna uwzględniać prognozowany rozwój osadnictwa oraz wzrost obciążeń związanych z działalnością turystyczną i przemysłową.

Równocześnie konieczne jest zintensyfikowanie działań w zakresie **modernizacji i rozwoju sieci wodociągowej**, a także **unowocześnienia i rozbudowy stacji uzdatniania wody**. W wielu miejscowościach istniejące systemy wodociągowe są przestarzałe, co skutkuje awaryjnością, stratami wody oraz ryzykiem pogorszenia jakości dostarczanej wody. Długofalowe zaniedbania w tej dziedzinie mogą prowadzić do zagrożeń dla zdrowia mieszkańców, a także ograniczać możliwości rozwoju osadnictwa oraz lokalnej gospodarki, w tym usług turystycznych i rekreacyjnych. Ponadto nieefektywna gospodarka wodna zwiększa presję na zasoby wodne oraz może prowadzić do degradacji cennych ekosystemów wodnych i przyrodniczych.

Infrastruktura energetyczna i odnawialne źródła energii

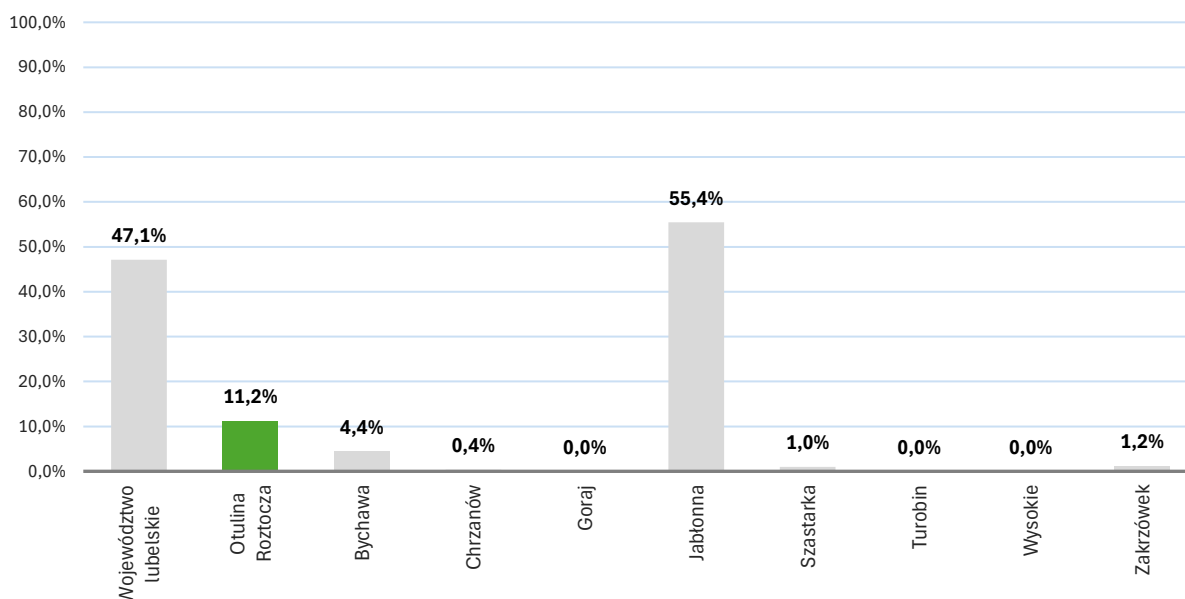
Przez teren partnerstwa przebiega linia elektroenergetyczna wysokiego napięcia 220 kV Stalowa Wola – Abramowice przecinająca z południa na północ teren dwóch gmin partnerskich: Zakrzówek i Szastarka oraz dwie linie 110 kV o relacjach Bychawa – Wilkołaz, Janów Lubelski – Żółkiewka. Energia elektryczna jest dostarczana odbiorcom liniami energetycznymi średniego napięcia 15 kV w wykonaniu napowietrznym. Aktualnie funkcjonujący system linii energetycznych i stacji transformatorowych pokrywa potrzeby w zakresie zaopatrzenia w energię elektryczną. System wymaga jednak ciągłej rozbudowy i modernizacji.

Obszar partnerstwa Otuliny Roztocza nie ma zorganizowanej gospodarki w zakresie zaopatrzenia i pokrycia potrzeb cieplnych mieszkańców. Obecnie **gospodarka cieplna** bazuje na indywidualnych źródłach ciepła. Źródła te tworzą tzw. niską emisję, która pogarsza stan środowiska naturalnego obszaru. Niska emisja stanowi emisję spalania paliw stałych, ciekłych i gazowych do atmosfery, ze źródeł emisji znajdujących się na wysokości nie większej niż 40 m, głównie z lokalnych kotłowni i domowych źródeł ciepła. Cechą charakterystyczną niskiej emisji jest to, że powodowana jest ona przez liczne źródła ciepła wprowadzające do powietrza niewielkie ilości zanieczyszczeń. Należy dążyć do eliminacji uciążliwych palenisk węglowych i stosowania do celów grzewczych i bytowych gazu ziemnego lub lekkiego oleju opałowego, a także pozyskiwania ciepła z odnawialnych źródeł energii. W powyższym kontekście należy zauważyć, że na analizowanym terenie realizowane były liczne inwestycje, finansowane zarówno ze środków unijnych, jak i krajowych, przyczyniające się do poprawy efektywności energetycznej obiektów, promocji niskoemisyjności, a także programy dotyczące wymiany nieefektywnych źródeł ciepła.

Sytuacja obszaru dotycząca **infrastruktury gazowej** przedstawia się również bardzo niekorzystnie – gaz dostępny jest jedynie na terenie czterech gmin partnerskich: Bychawa, Jabłonna, Szastarka i Zakrzówek. W 2023 r. sieć gazowa na terenie obszaru osiągnęła długość 164,9 km i korzystało z niej 1 316 odbiorców. Wskaźnik gazyfikacji obszaru wyrażony procentowym udziałem ludności korzystającej z sieci gazowej do ogólnej liczby ludności w 2023 r. wynosił 11,2%, wobec 47,1% w województwie lubelskim. Najwyższym odsetkiem odznacza się Gmina Jabłonna, gdzie z sieci

gazowej korzysta ponad połowa mieszkańców (55,4%). Na terenie gmin Szastarka i Zakrzówek do sieci gazowej ma dostęp jedynie kilka gospodarstw.

Wykres 22. Odsetek mieszkańców korzystających z sieci gazowej na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają sprzyjające warunki do rozwoju **energetyki odnawialnej** - na terenie partnerstwa teoretycznie do pozyskania jest energia słońca oraz biomasy.

Obszar całego województwa lubelskiego należy do regionów posiadających jedno z najlepszych warunków wykorzystywania **energii słonecznej** w kraju i został, zgodnie z „Programem rozwoju odnawialnych źródeł energii dla województwa lubelskiego”, w całości zakwalifikowany do obszarów preferowanych dla lokalizacji urządzeń i instalacji wykorzystujących energię słoneczną. Potencjał wykorzystania energii słonecznej, określany przez roczną gęstość mocy promieniowania słonecznego, w obszarze regionu waha się w granicach od ok. 1 050 do ok. 1 150 kWh/m², podczas gdy w kraju potencjał ten zasadniczo zawiera się w przedziale 950 kWh/m² - 1 150 kWh/m². Potrzeby własne mieszkańców w zakresie produkcji energii elektrycznej i ciepłej z energii słonecznej mogą być zaspokajane poprzez stosowanie kolektorów słonecznych. Należy jednak wziąć pod uwagę, że lokalizacja ogniw fotowoltaicznych nie powinna być realizowana na: obszarach o szczególnych walorach przestrzennych, obszarach i obiektach objętych ochroną konserwatorską oraz terenach cennych przyrodniczo.

Najbardziej dostępnym źródłem energii odnawialnej na terenie województwa lubelskiego jest **biomasa**. Do głównych źródeł jej pozyskiwania należą: celowe uprawy roślin energetycznych, organiczne pozostałości i odpady produkcji rolniczej, odpady powstające w przemyśle rolno-spożywczym oraz odchody z ferm hodowlanych wykorzystywane do fermentacji metanowej. Całkowity, wstępnie oszacowany potencjał biomasy pochodzenia rolniczego, możliwy do wykorzystania na cele energetyczne w województwie lubelskim, jest wysoki i stanowi równowartość około 28,0 PJ energii rocznie, co stanowi ok. 11,0% energii krajowej. Na cele energetyczne można wykorzystać również drewno pochodzące z lasów, z odpadów przemysłu drzewnego oraz z odpadów powstających przy pielęgnacji sadów i zadrzewień.

Prognozy dotyczące zużycia energii elektrycznej w Polsce, według „Polityki energetycznej Polski do 2030 roku”, wskazują, że zapotrzebowanie na energię elektryczną (w stosunku do roku bazowego 2006) wzrastać będzie w średniorocznym tempie zbliżonym do 2,3%. Analizując dostępne dane GUS można stwierdzić, że zużycie energii elektrycznej w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie partnerstwa sukcesywnie rośnie. Ze względów ekonomicznych i ekologicznych, konieczne jest zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w produkcji ciepła i energii elektrycznej. Dlatego też istotną kwestią jest realizowanie przedsięwzięć mających na celu **poprawę efektywności energetycznej, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii** poprzez m.in. wymianę starych systemów grzewczych o niskiej sprawności energetycznej, montaż instalacji urządzeń wykorzystujących OZE, co w rezultacie zmniejszy zapotrzebowanie na energię cieplną i elektryczną.

Samorządy gmin partnerskich już od wielu lat realizują inwestycje dotyczące redukcji zużycia energii oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego swoich mieszkańców, a także budowanie proekologicznego wizerunku jednostek. Potencjały te nie są jednak w pełni wykorzystywane, co wynika m.in. z ograniczonych możliwości przyłączeniowych spowodowanych stanem istniejącej sieci przesyłowej i dystrybucyjnej. Obserwuje się niewystarczające wykorzystanie systemów magazynowania energii elektrycznej poprawiających efektywność generacji rozproszonej. Istnieje dalsza potrzeba kontynuacji działań w zakresie **budowy i rozbudowy instalacji odnawialnych źródeł energii** na obszarze gmin partnerskich wraz magazynami energii działającymi na potrzeby danego źródła OZE. Podjęte działania przyczynią się do zwiększenia wykorzystania odnawialnych źródeł energii w miksie energetycznym obszaru, pozwolą w efektywny sposób wykorzystać atuty jego położenia (duży stopień nasłonecznienia) oraz wzmocnią efekty dotychczasowych inwestycji w zakresie OZE.

Równolegle do działań inwestycyjnych związanych z rozbudową i modernizacją infrastruktury energetycznej oraz wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii prowadzone były zadania przyczyniające się do poprawy efektywności energetycznej obiektów. Prace dotyczyły zarówno termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej, a także budowy energooszczędnego oświetlenia. Jednak pomimo podejmowanych działań nadal wiele budynków użyteczności publicznej znajdujących się na terenie partnerstwa wymaga przeprowadzenia **prac termomodernizacyjnych**, a także dostosowania do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami. Konieczna jest również kontynuacja inwestycji dotyczących budowy i przebudowy energooszczędnego oświetlenia ulicznego. Dla samorządów rozwój i zastosowanie technologii OZE oraz modernizacja budynków w celu redukcji zużycia energii oznaczać będzie również dodatkowe źródło wpływów do budżetów wygenerowanych z racji optymalizacji kosztów bieżącego utrzymania infrastruktury publicznej.

Wykorzystanie OZE powinno być elementem zintegrowanego podejścia do zrównoważonego rozwoju, z poszanowaniem walorów krajobrazowych i przyrodniczych obszaru, a także z uwzględnieniem lokalnych potrzeb energetycznych i możliwości technicznych. Szczególnie istotne może być wsparcie gmin w zakresie planowania przestrzennego, doradztwa technicznego oraz pozyskiwania środków finansowych na rozwój instalacji odnawialnych źródeł energii oraz modernizację energetyczną obiektów.

Gospodarka odpadami

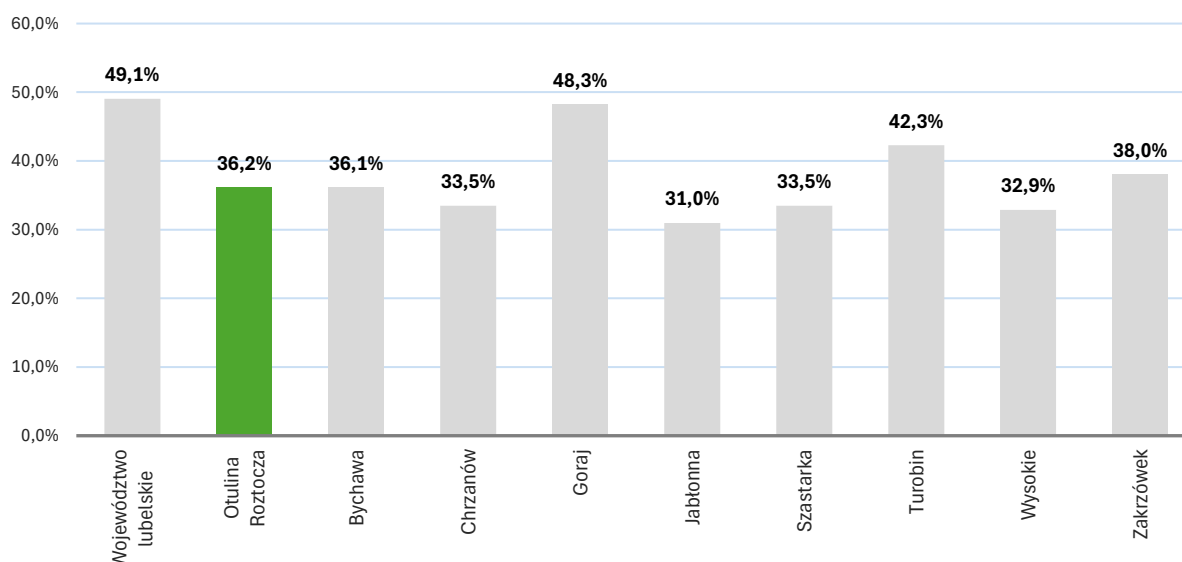
Nieodłączną cechą ludzkiej działalności jest wytwarzanie odpadów. Odpady oznaczają każdą substancję lub przedmiot, których posiadacz pozbywa się, zamierza się pozbyć lub do których pozbycia jest obowiązany. Uciążliwość odpadów dla środowiska przejawia się przede wszystkim

zanieczyszczeniem wód i gleb, skażeniem powietrza, niszczeniem walorów estetycznych i krajobrazowych oraz wyłączeniem z użytkowania terenów rolnych i leśnych zajmowanych pod składowanie odpadów. Głównym wyzwaniem w gospodarce odpadami na najbliższe lata jest przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym poprzez minimalizowanie ilości wytwarzanych odpadów oraz wykorzystywanie odpadów nieuniknionych jako zasobu dzięki procesom recyklingu.

W 2023 r. na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza wytworzono 7 756,51 ton **odpadów komunalnych**. Większość wytworzonych odpadów komunalnych – 6 622,46 ton (85,4%) zostało odebranych od gospodarstw domowych. Na jednego mieszkańca obszaru w 2023 r. przypadało 166 kg odpadów, wobec 257 kg w województwie lubelskim. Najwyższy wskaźnik ilości wytworzonych odpadów na mieszkańca, wynoszący 255 kg, odnotowano w Gminie Bychawa. Najniższą wartość tego wskaźnika osiągnięto w Gminie Chrzanów, gdzie na mieszkańca przypadało jedynie 93 kg odpadów komunalnych wytworzonych w ciągu roku. Niepokojący jest natomiast fakt, że z roku na rok masa wytwarzanych odpadów komunalnych na terenie partnerstwa systematycznie rośnie.

Gospodarowanie odpadami może w sposób istotny wpływać na środowisko przyrodnicze oraz zdrowie ludzi. Ograniczanie ich wytwarzania w dobie zwiększającej się produkcji i konsumpcji jest istotnym warunkiem zmniejszania negatywnego wpływu na środowisko oraz jednym z zasadniczych wyzwań współczesnego świata. Ich unieszkodliwianie poprzez składowanie jest przejawem nieefektywnego gospodarowania zasobami, powodującym dodatkowo emisję zanieczyszczeń do atmosfery, gleby, wody, utratę powierzchni pod składowiska czy obniżenie estetycznych walorów krajobrazu. Dopiero powtórne wykorzystanie odpadów, odzyskanie lub poddanie ich recyklingowi sprawia, iż mogą one stać się potencjalnym zasobem, przyczyniając się w ten sposób do zmniejszenia zużycia surowców pierwotnych w celu wytworzenia produktów, a tym samym efektywniejszego gospodarowania zasobami.

Wykres 23. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w sposób selektywny zebrano 2 805,25 ton odpadów komunalnych, czyli jedynie 36,2% ogółu wytworzonych odpadów komunalnych, wobec 49,1% w województwie lubelskim. **Ilość selektywnie zebranych odpadów** jest dość

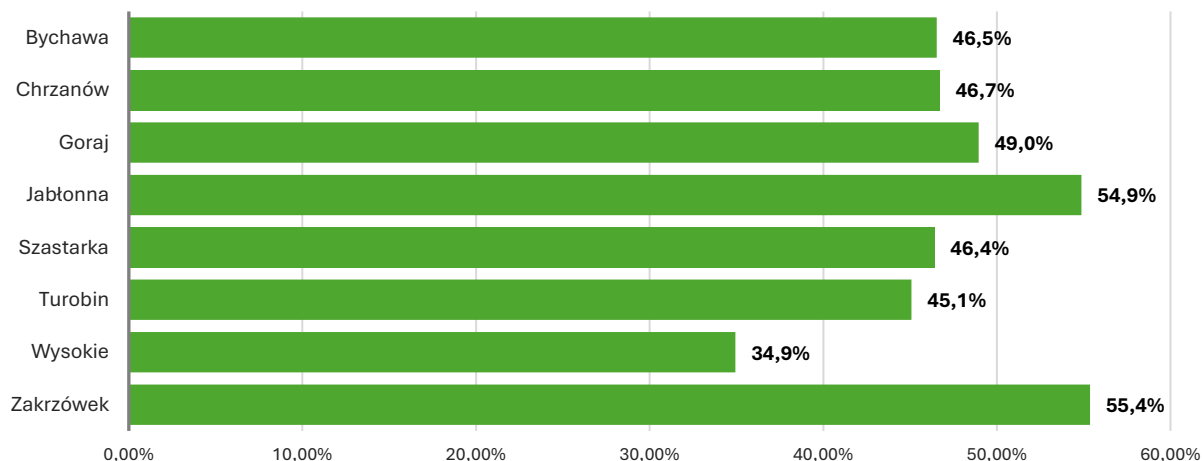

zróżnicowana w poszczególnych gminach i zależy w dużym stopniu od tego, jak został zorganizowany przez władze lokalne system zbierania tego typu odpadów. W 2023 r. Gmina Goraj uzyskała 48,3% poziom selektywnej zbiórki wobec wszystkich zebranych i odebranych odpadów, natomiast w Gminie Jabłonna selektywnie zebrano jedynie 31,0% odpadów.

Dalszy wzrost wskaźników selektywnie zebranych odpadów możliwy jest dzięki wdrażaniu rozwiązań prawnych, budowaniu systemu selektywnej zbiórki przez władze gminne oraz zaangażowaniu mieszkańców w segregację odpadów powstających w gospodarstwach domowych. Zgodnie ze zmienioną ustawą z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, ustanawiającą nowe zasady gospodarowania odpadami, od 1 lipca 2013 r. odpowiedzialność za odbiór i właściwe zagospodarowanie odpadów została przekazana gminom. Celem znowelizowanej ustawy jest ograniczenie składowania zmieszanych odpadów komunalnych i odpadów ulegających biodegradacji na składowiskach, zwiększenie udziału odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych (papieru, szkła, tworzyw sztucznych, metali), zmniejszenie ilości dzikich wysypisk śmieci oraz spalania odpadów w domowych kotłowniach.

Najważniejsze zadania w gospodarowaniu odpadami komunalnymi, wynikające z konieczności ochrony środowiska, sprowadzają się do minimalizacji powstawania odpadów i maksymalizacji ich zagospodarowania oraz ograniczania do koniecznego minimum składowania odpadów w środowisku. Jedną z głównych metod ograniczania ilości odpadów jest recykling, którego celem jest ponowne wykorzystanie tych samych materiałów. Biorąc pod uwagę powyższe oraz w kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zakładającą minimalizację oraz eliminację powstawania odpadów, jak również wspieranie efektywnego zużycia zasobów przez ponowne ich wykorzystanie, niezwykle ważny jest dalszy rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu.

Wykres 24. Osiągnięte poziomy recyklingu przez gminy partnerstwa Otuliny Roztocza w 2024 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez gminy.

Poziomy recyklingu jakie muszą osiągnąć gminy w odniesieniu do poszczególnych rodzajów odpadów określone zostały w ustawie z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Za rok 2024 gminy były zobowiązane osiągnąć poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia odpadów komunalnych w wysokości co najmniej 45%. Zgodnie z opracowanymi przez gminy partnerskie sprawozdaniami z realizacji zadań z zakresu gospodarki odpadami siedem z ośmiu jednostek w 2024 r. osiągnęło wskazany przez

ustawodawcę poziom. Jedynie w Gminie Wysokie nie udało się osiągnąć wymaganego poziomu recyklingu.

Należy zauważyć, że w kolejnych latach wymagany poziom przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych będzie skokowo wzrastał - w 2025 roku co najmniej 55% odpadów komunalnych powinno być poddawane recyklingowi. Do 2030 roku cel ten wzrośnie do 60%, a 65% osiągnie w 2035 roku i będzie obowiązywać także w kolejnych latach. Osiągnięcie wymaganych poziomów recyklingu odpadów komunalnych może przekraczać możliwości budżetowe gmin. Wymaga to odpowiedniego przygotowania pod względem infrastrukturalnym, zabezpieczenia instalacji prowadzących recykling odpadów surowcowych oraz bioodpadów. Biorąc pod uwagę powyższe oraz w kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zakładającą minimalizację oraz eliminację powstawania odpadów, jak również wspieranie efektywnego zużycia zasobów przez ponowne ich wykorzystanie, niezwykle ważny jest **dalszy rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów**, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu. Dalszy wzrost wskaźników selektywnie zebranych odpadów możliwy będzie głównie dzięki **rozbudowie systemu Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych (PSZOK)** w gminach. Kluczowe będą również działania na rzecz zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów ogółem oraz zaangażowanie mieszkańców w kwestie związane z gospodarką odpadami.

2.6. Infrastruktura społeczna

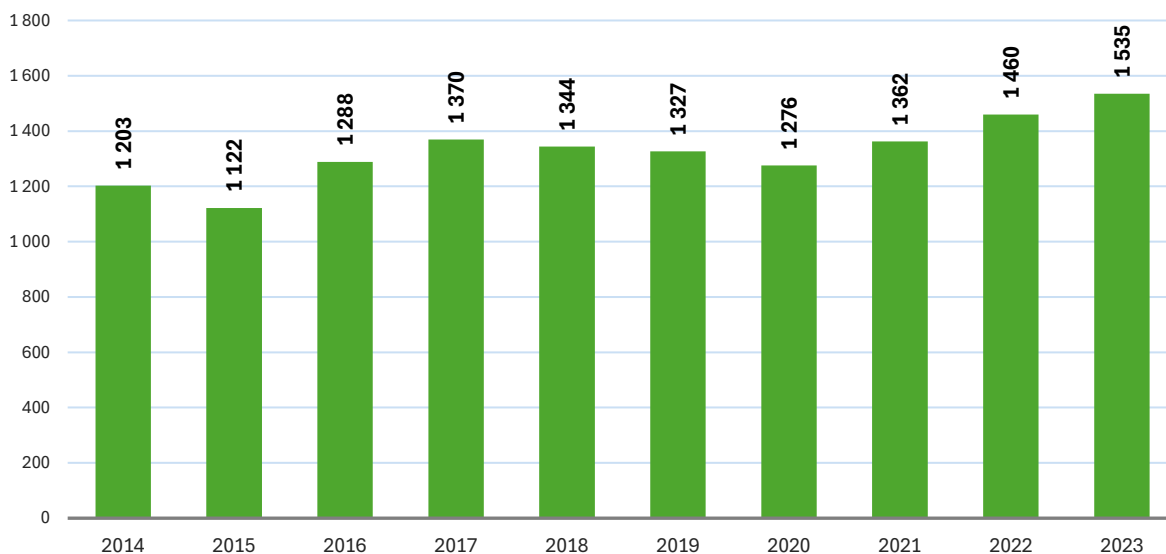
Edukacja i wychowanie

W obszarze wychowania przedszkolnego i edukacji, rolą samorządu jest zapewnienie warunków kształcenia uczniów oraz dążenie do zapewnienia wysokich standardów nauczania zarówno na poziomie przedszkolnym jak i szkolnym (w zakresie szkół podstawowych i ponadpodstawowym). Poziom nauczania ma znaczenie dla konkurencyjności obszaru. Edukacja na wysokim poziomie jest czynnikiem, który z jednej strony może przyciągać nowych mieszkańców, zwłaszcza ludzi młodych z dziećmi, z drugiej strony może zapobiegać rezygnacjom rodziców z usług świadczonych przez placówki oświatowe na terenie miejsca zamieszkania. Zadaniem lokalnych władz jest utrzymywanie obiektów i placówek oświatowych, zatrudnienie i monitoring pracy kadry dydaktycznej, organizacja zajęć edukacyjnych, a także wspieranie zarówno uczniów uzdolnionych, jak i uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Źródłami finansowania oświaty są: subwencja oświatowa, która z reguły wystarcza na pokrycie zaledwie części wydatków związanych z edukacją oraz dochody własne samorządu.

W Polsce system oświaty i wychowania obejmuje dzieci i młodzież w wieku od 3 do 21 roku życia, przy czym nauka jest obowiązkowa od 6 do 18 roku życia.

Wychowanie przedszkolne obejmuje dzieci od początku roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 3 lata, do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat. Wychowanie przedszkolne jest realizowane w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz w innych formach wychowania przedszkolnego. Według danych GUS w 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza funkcjonowało 35 ośrodków wychowania przedszkolnego, w tym 9 przedszkoli, 24 oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych oraz 2 punkty przedszkolne. W roku szkolnym 2023/2024 w ramach systemu oświaty wychowaniem przedszkolnym objętych było 1 535 dzieci.

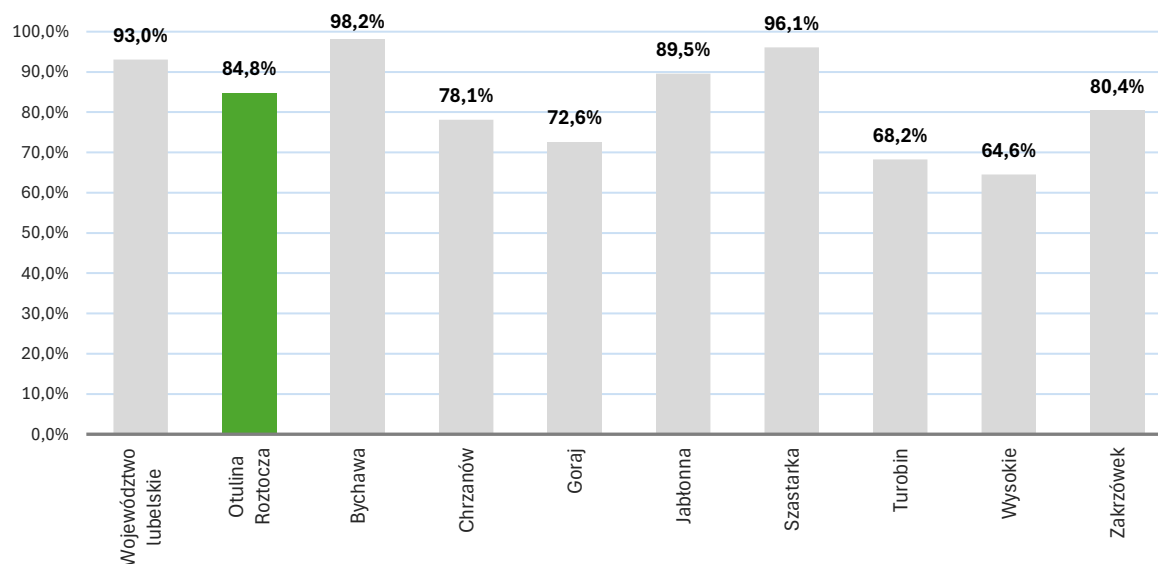
Wykres 25. Liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W porównaniu do roku 2014 liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych na terenie partnerstwa wzrosła o 27,6%, przy czym największy wzrost odnotowano w gminach: Goraj (72,7%), Jabłonna (60,0%) i Szastarka (55,5%). W Gminie Bychawa liczba dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym niemal nie uległa zmianie.

Wykres 26. Wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-6 lat na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Równocześnie w latach 2014-2023 na analizowanym terenie zaobserwowano znaczący wzrost **dostępności wychowania przedszkolnego** – w 2023 r. odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych edukacją przedszkolną na terenie gmin partnerskich wyniósł 84,8% (w 2014 r. wynosił on jedynie 68,3%). Mimo odnotowanego wzrostu wskaźnik ten jest nadal niższy od średniej dla województwa lubelskiego (93,0%). Należy również zauważyć, iż odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w poszczególnych gminach partnerskich był bardzo zróżnicowany i wahał się od 64,6% w Gminie

Wysokie do 98,2% w Gminie Bychawa. Gminą wyróżniającą się relatywnie niskim wskaźnikiem upowszechnienia edukacji przedszkolnej, obok Gminy Wysokie, była Gmina Turobin (68,2%).

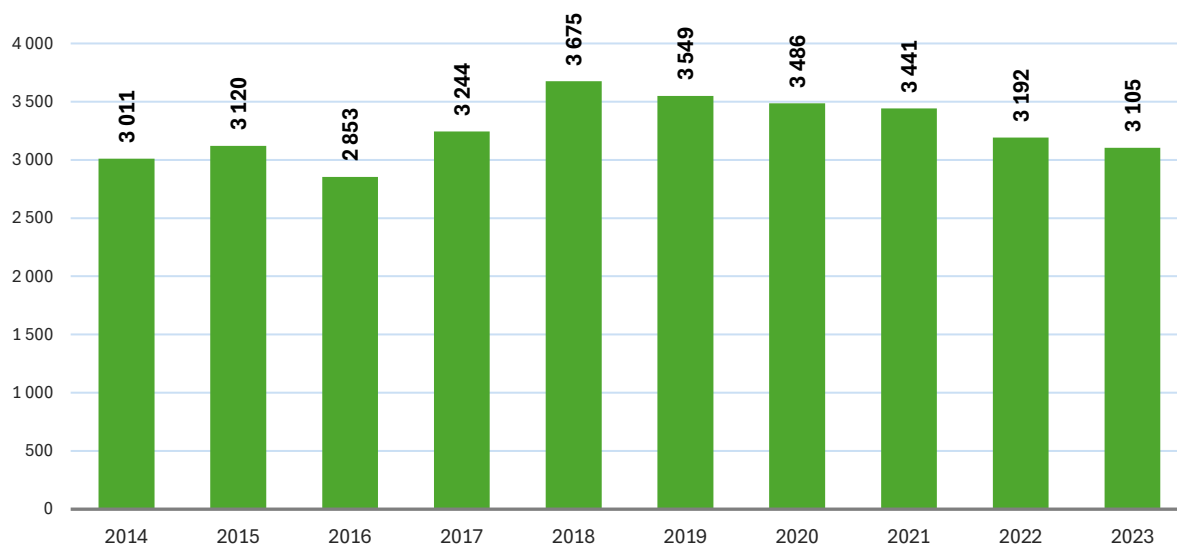
Pomimo podejmowanych działań oraz znacznego wzrostu odsetka dzieci uczęszczających do przedszkoli istnieje dalsza potrzeba podejmowania **interwencji w zakresie uzupełnienia i modernizacji infrastruktury edukacji przedszkolnej**. W wielu przypadkach konieczne jest wykonanie prac remontowych lub adaptacyjnych istniejących budynków na potrzeby działalności przedszkolnej, uzupełnienie infrastruktury przedszkolnej i przyszkolnej o infrastrukturę sportową i rekreacyjną oraz zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia. W gminach partnerskich zauważalny jest **ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej, zwłaszcza dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**. W wielu oddziałach przedszkolnych brakuje odpowiedniego wyposażenia oraz infrastruktury dostosowanej do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, trudnościami rozwojowymi czy zaburzeniami integracji sensorycznej. Obiekty przedszkolne **nie spełniają w pełni standardów dostępności**, co utrudnia realizację założeń edukacji włączającej. Analiza lokalnych zasobów wskazuje również na deficyty w zakresie kompetencji kadry pedagogicznej. Nauczyciele często nie dysponują wystarczającym przygotowaniem do pracy z dziećmi o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, co ogranicza możliwości indywidualizacji procesu nauczania i wspierania rozwoju najmłodszych. Brakuje także specjalistycznego sprzętu oraz pomocy dydaktycznych, które umożliwiłyby skuteczne prowadzenie zajęć terapeutycznych oraz stymulujących rozwój dzieci.

W ostatnich latach na sytuację szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego decydujący wpływ miała reforma systemu edukacji. Od 1 września 2017 r. 6-letnie szkoły podstawowe stały się 8-letnimi szkołami podstawowymi, zaś zasadnicze szkoły zawodowe stały się 3-letnimi szkołami branżowymi I stopnia. Rok szkolny 2018/2019 był ostatnim rocznikiem funkcjonowania gimnazjów, zaś od 1 września 2019 r. wydłużono o 1 rok kształcenie w liceach ogólnokształcących (z 3 do 4 lat) i technikach (z 4 do 5 lat).

Na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza w 2023 r. funkcjonowało 28 **szkół podstawowych**, do których uczęszczało 3 105 uczniów. Po okresowym spadku liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych na analizowanym obszarze, w wyniku reformy edukacji i likwidacji gimnazjów liczba uczniów znacząco wzrosła – w 2018 r. liczba uczniów była o 22,1% większa w stosunku do roku 2014. Od 2019 r. ponownie następuje niewielki, lecz systematyczny spadek liczby uczniów.

Miarą powszechności nauczania, służącą do oceny aktywności edukacyjnej ludności oraz wskazującą popyt na usługi edukacyjne oferowane na danym obszarze jest współczynnik skolaryzacji. W świetle danych statystycznych **współczynnik skolaryzacji netto**, czyli relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania, obliczony dla szkół podstawowych na terenie partnerstwa wahał się od 69,3% w Gminie Goraj do 91,5% w Gminie Bychawa. Należy jednak podkreślić, że w ostatnim dziesięcioleciu w niemal wszystkich gminach partnerskich (wyjątek stanowi Gmina Turobin) można zaobserwować spadek współczynników skolaryzacji netto, co może świadczyć o zmniejszaniu się atrakcyjności szkół podstawowych dla mieszkańców obszaru.

Wykres 27. Liczba uczniów szkół podstawowych na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Oceny jakości edukacji oferowanej na poziomie szkół podstawowych można dokonać przy pomocy analizy wyników **egzaminu ósmoklasisty**. W 2024 r. każdy ósmoklasista przystąpił do egzaminu z trzech przedmiotów obowiązkowych: języka polskiego, matematyki i języka obcego nowożytnego. Zadania sprawdzały, w jakim stopniu uczniowie opanowali wymagania ogólne i szczegółowe, z zakresu trzech przedmiotów egzaminacyjnych, określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla II etapu edukacyjnego.

W 2024 r. z egzaminu z języka polskiego ósmoklasiści ze szkół podstawowych z terenu partnerstwa uzyskali średnio 62,2% punktów możliwych do zdobycia (wobec 63,1% w województwie lubelskim), z matematyki – 46,3% (wobec 50,7% w województwie lubelskim), natomiast z języka angielskiego – 59,3% (wobec 63,7% w województwie lubelskim). Dane dotyczące wyników egzaminu ósmoklasisty z 2024 r. pokazują, że średnie wyniki uczniów klas ósmych z obszaru partnerstwa były **nieznacznie niższe od średnich wyników regionie**. W skali obszaru najstaniej wypadli uczniowie szkół podstawowych w gminach: Chrzanów i Szastarka, zaś najlepiej uczniowie z gmin: Zakrzówek i Jabłonna.

Istniejąca sieć szkół podstawowych zabezpiecza aktualne potrzeby mieszkańców, jednak istotnym wyzwaniem dla obszaru partnerstwa jest zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych. Należy podjąć działania mające na celu rozwój oraz **wzmocnienie potencjału sprzętowego i infrastrukturalnego szkół podstawowych, poprawę jakości kształcenia w szkołach i wzbogacenie oferty edukacyjnej uczniów**. Działanie te powinny być ukierunkowane w szczególności na **uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**, poprawę jakości i dostępności infrastruktury sportowo - rekreacyjnej i edukacyjnej, adaptację i doposażenie pracowni. W ostatnich latach zwiększyła się liczba dzieci, dla których poradnie psychologiczno-pedagogiczne wydały orzeczenia i opinie dotyczące kształcenia. Zwiększa się również liczba dzieci nie posiadających dysfunkcji wymagających specjalistycznych orzeczeń, ale zmagających się z różnego rodzaju kryzysami psychicznymi, a także wymagających różnego rodzaju wsparcia pedagogicznego i psychologicznego. Inną grupą, na której potrzeby zwracają uwagę rodzice i opiekunowie dzieci ze szkół podstawowych są dzieci szczególnie uzdolnione. Potrzeby edukacyjne tych dzieci znacznie wykraczają poza podstawę programową

oferowaną przez szkołę. Placówki szkolne ze względu na ograniczenia finansowe i organizacyjne nie są w stanie zaspokoić szczególnych potrzeb ww. grup dzieci. Dostęp do specjalistów jest z kolei utrudniony i często wymaga wyjazdów poza miejsce zamieszkania, co wiąże się z ponoszeniem przez rodziców znacznych nakładów finansowych. W celu zapewnienia wysokiej jakości kształcenia konieczne staje się zwiększenie oferty na zajęcia i wsparcie psychologiczne dla uczniów ze specjalnymi potrzebami oraz zajęć dodatkowych dla uczniów zdolnych.

Szkoły ponadpodstawowe stanowią następny etap systemu oświaty w Polsce. Przeznaczone są dla absolwentów szkół podstawowych. Struktura szkolnictwa w roku szkolnym 2023/2024 obejmowała:

- trzyletnią szkołę branżową I stopnia,
- dwuletnią szkołę branżową II stopnia,
- czteroletnie liceum ogólnokształcące, ukończenie którego umożliwiło zdanie egzaminu maturalnego i zdobycie świadectwa dojrzałości,
- pięcioletnie technikum, ukończenie którego umożliwiło zdanie egzaminu maturalnego i zdobycie świadectwa dojrzałości, nauka kończyła się egzaminem kwalifikacji zawodowych,
- specjalne szkoły przysposabiające do pracy, których głównym celem jest wykształcenie umiejętności do pracy w określonym zawodzie.

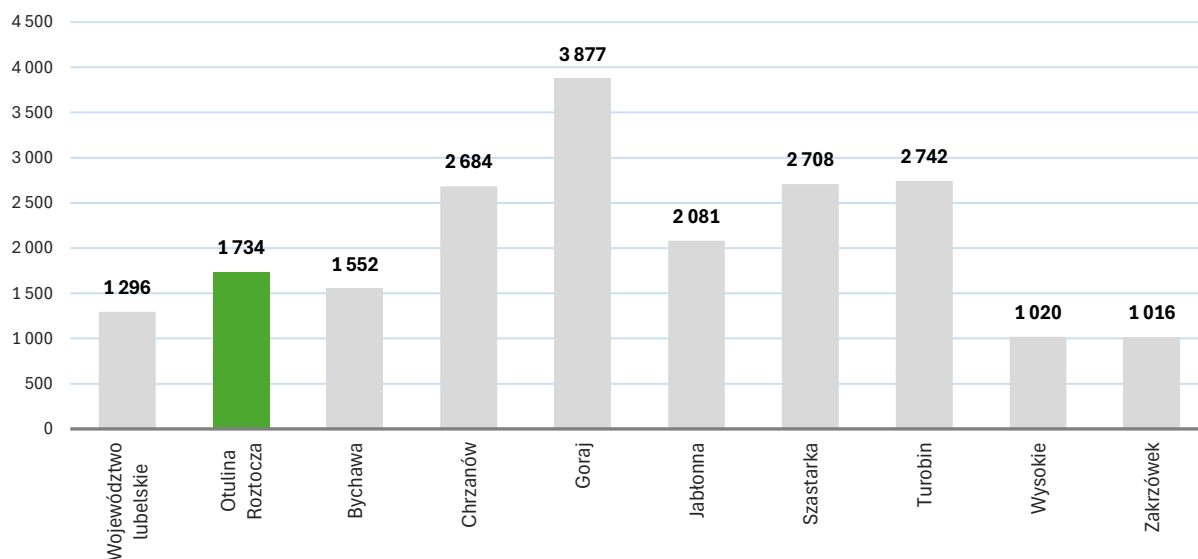
Na obszarze partnerstwa Otuliny Rostocza kształcenie na poziomie ponadpodstwowym jest oferowane w **sześciu szkołach ponadpodstawowych**:

- Liceum Ogólnokształcącym w Zespole Szkół im. ks. Antoniego Kwiatkowskiego w Bychawie;
- Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Zamoyskiego w Turobinie;
- Liceum Ogólnokształcącym w Zespole Szkół im. Stanisława Staszica w Wysokiem;
- Technikum Nr 1 w Zespole Szkół Zawodowych Nr 1 im. mjr. Henryka Dobrzańskiego w Bychawie
- Technikum nr 2 w Zespole Szkół im. ks. Antoniego Kwiatkowskiego w Bychawie;
- Branżowej Szkole I Stopnia w Zespole Szkół Zawodowych Nr 1 im. mjr. Henryka Dobrzańskiego w Bychawie.

Ochrona zdrowia

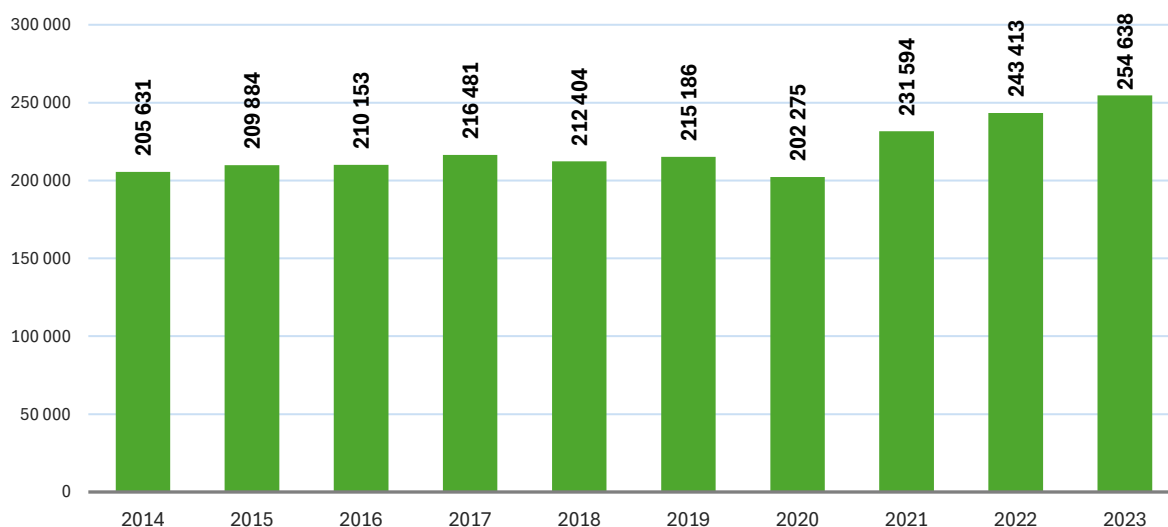
Podstawowa opieka zdrowotna stanowi ważny szczebel w systemie ochrony zdrowia – to od jej skuteczności w ogromnym stopniu zależy efektywność całego procesu leczenia pacjenta i sprawność systemu opieki medycznej. W końcu 2023 r. na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza działalność prowadziło 27 podmiotów ambulatoryjnej opieki zdrowotnej realizujących świadczenia finansowane ze środków publicznych, w tym 22 przychodnie oraz 5 praktyk lekarskich. Struktura geograficzna rozmieszczenia placówek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej na analizowanym obszarze była dość różnicowana: najwięcej podmiotów prowadziło działalność w Gminie Bychawa (7) oraz Zakrzówek (6), najmniej zaś w gminach: Chrzanów i Goraj (1).

Wykres 28. Liczba ludności na 1 podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Przychodnie świadczą szeroki katalog usług, takich jak udzielanie porad lekarskich, wykonywanie drobnych zabiegów, usług rehabilitacyjnych. Przedmiotowe placówki są dla pacjentów miejscem najczęstszego kontaktu ze służbą zdrowia, zatem niezwykle istotny jest łatwy i szybki dostęp do ich usług. Aby jednak prawidłowo ocenić skalę ich dostępności, należy odnieść liczbę przychodni do liczby ludności na danym terenie. Na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza na 1 podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej przypadało średnio 1 734 osoby, wobec 1 296 w województwie lubelskim. Wysokość przedmiotowego wskaźnika świadczy o **ograniczonej dostępności mieszkańców partnerstwa do usług opieki zdrowotnej**.

Wykres 29. Liczba porad udzielonych w podstawowej opiece zdrowotnej na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Według danych GUS w 2023 r. w przychodniach i praktykach udzielono 302 978 **porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej**, w tym 254 638 w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej. Na przestrzeni ostatnich dziesięciu lat liczba porad lekarskich udzielonych na

terenie partnerstwa zwiększyła się o 49 007 (23,8%). W ujęciu gminnym bardzo wysoki wzrost liczby udzielonych konsultacji nastąpił w trzech gminach partnerskich: Wysokie (48,4%), Bychawa (47,5%) oraz Zakrzówek (30,1%). W tym samym okresie znaczący spadek udzielanych porad nastąpił jedynie w Gminie Chrzanów (19,9%). W pozostałych jednostkach liczba porad uległa jedynie nieznacznym wahaniom. Dane te pośrednio świadczą o kondycji zdrowotnej społeczności zamieszkujących poszczególne gminy. Wzrost liczby udzielonych porad oraz ich spadek w gminach partnerskich powiązany jest również powstawaniem i likwidacją placówek ochrony zdrowia.

Na terenie partnerstwa funkcjonuje również **Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Bychawie**, którego organem prowadzącym jest Powiat Lubelski. To placówka medyczna z ponad stuletnią tradycją, świadcząca kompleksowe usługi zdrowotne dla mieszkańców Bychawy oraz okolicznych gmin. Placówka oferuje świadczenia zdrowotne m.in. w ramach: Szpitala Powiatowego z oddziałem chorób wewnętrznych i izbą przyjęć, Zakładu Pielęgnacyjno-Opiekuńczego, zapewniającego całodobową opiekę osobom przewlekle chorym i niesamodzielnym, Ośrodka rehabilitacji i fizjoterapii, zespołu ratownictwa medycznego oraz licznych poradni specjalistycznych.

Na obszarze Otuliny Roztocza w 2023 r. istniało ponadto 16 aptek oraz 1 punkt apteczny.

Pomoc społeczna

Pomoc społeczna ma na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w godnych warunkach. Zgodnie z polskim prawodawstwem większość działań pomocowych umiejscowionych jest na poziomie gminy, a ośrodki pomocy społecznej i centra usług społecznych można uznać za wiodące i stanowiące podstawowe źródło wsparcia dla rodzin znajdujących się w sytuacji kryzysowej. Są to instytucje, które na poziomie lokalnym odpowiadają za koordynację działań z zakresu pomocy społecznej oraz za większość działań z zakresu polityki społecznej. Zajmują się one między innymi wypłacaniem świadczeń pieniężnych i udzielaniem wsparcia w zakresie przezwycięzania trudnej sytuacji życiowej.

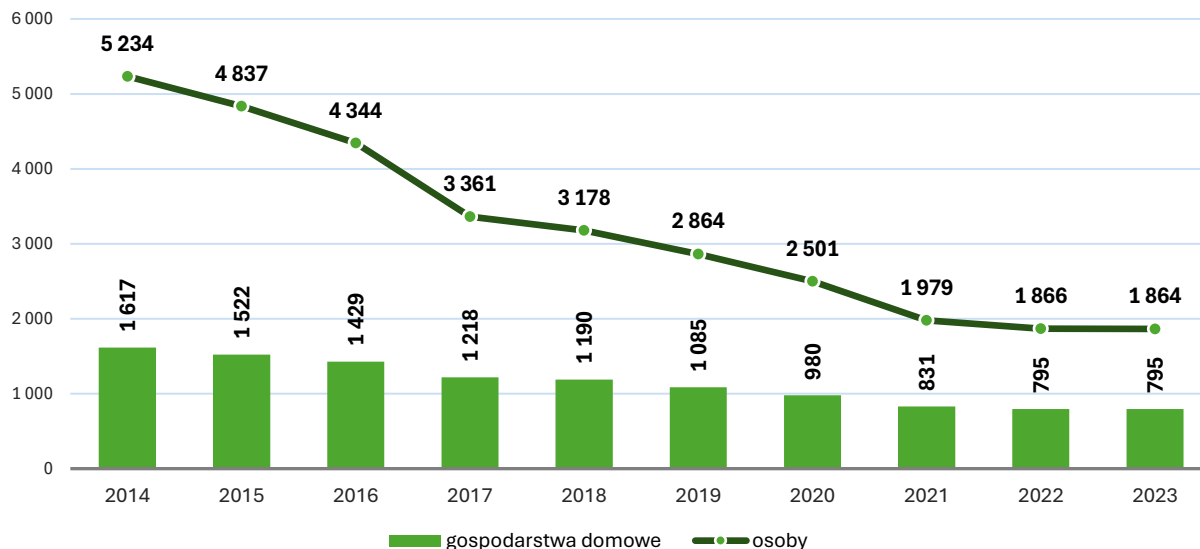
Główne zadania pomocy społecznej to: przyznawanie i wypłacanie przewidzianych ustawą świadczeń, praca socjalna, prowadzenie i rozwój niezbędnej infrastruktury socjalnej, analiza i ocena zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia pomocy społecznej, realizacja zadań wynikających z rozeznaczonych potrzeb społecznych, rozwijanie nowych form pomocy i samopomocy w ramach zidentyfikowanych potrzeb. Kolejnym zadaniem jest pobudzanie społecznej aktywności, inspirowanie działań samopomocowych w zaspokajaniu potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych, inicjowanie nowych form udzielania pomocy oraz współuczestniczenie w opracowywaniu, wdrażaniu i rozwijaniu programów podniesienia jakości życia.

Na terenie każdej z gmin partnerskich działają **Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej**, podejmujące działania na rzecz osób i rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, wspierając ich przy usamodzielnieniu się oraz integracji ze środowiskiem.

W 2023 r. na terenie partnerstwa z pomocy społecznej skorzystało 795 gospodarstw domowych. Liczba **beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej** wynosiła 1 864 osoby i była o 3 370 osób mniejsza niż w 2014 r. (64,4%). Największy procentowy spadek liczby beneficjentów pomocy społecznej odnotowano w gminach: Szastarka – 74,7%, Goraj – 71,7% oraz Jabłonna –

70,0%, najmniej zaś w Gminie Chrzanów, gdzie liczba korzystających ze świadczeń zmniejszyła się o 40,9%.

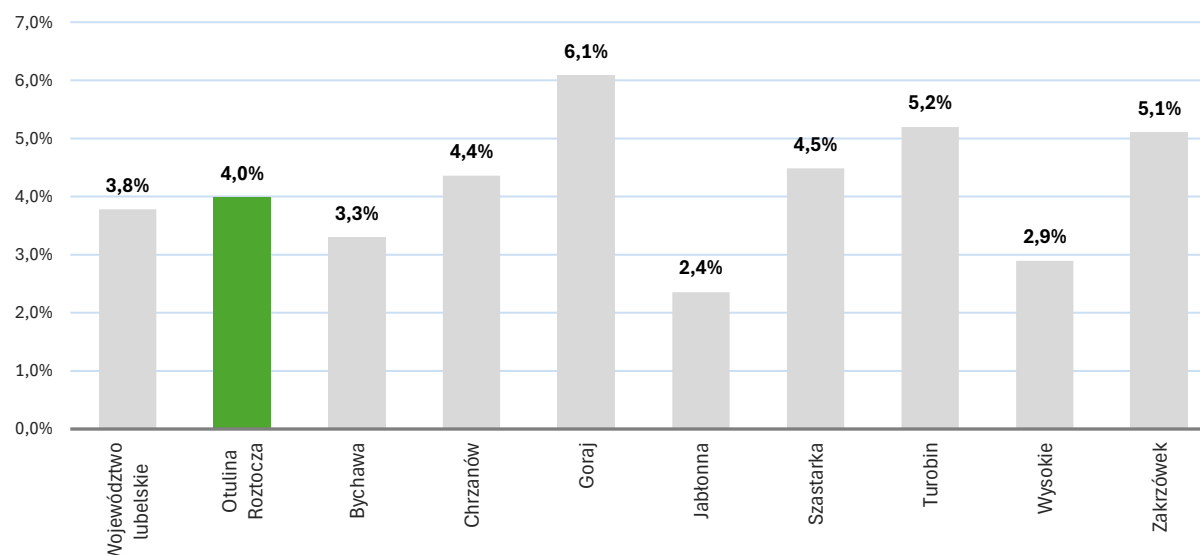
Wykres 30. Liczba gospodarstw domowych (rodzin) objętych pomocą społeczną oraz liczba beneficjentów pomocy społecznej na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza w latach 2014-2023 (gospodarstwa, osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział beneficjentów w ogólnej liczbie ludności na obszarze partnerstwa Otuliny Rostocza w 2023 r. wynosił 4,0% i był jedynie nieznacznie wyższy od średniej dla województwa lubelskiego wynoszącej 3,8%. Zróżnicowanie zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej pomiędzy gminami było jednak duże.

Wykres 31. Zasięg korzystania z pomocy społecznej na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

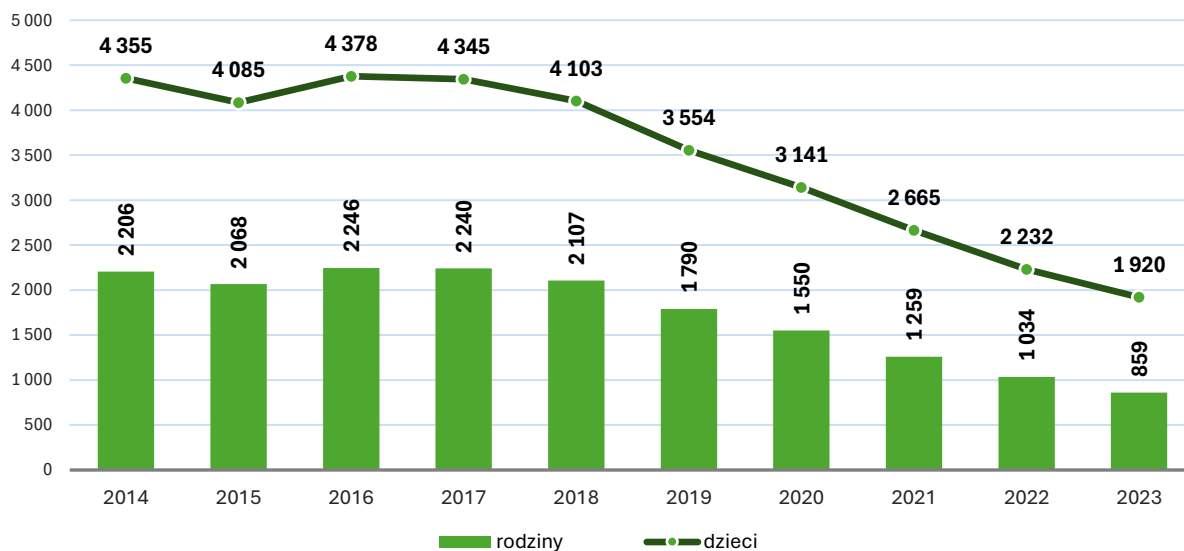
Największą wartość wskaźnika – 6,1% odnotowano w Gminie Goraj, a wysoki udział beneficjentów w liczbie mieszkańców odnotowano ponadto w gminach: Turobin – 5,2% oraz

Zakrzówek – 5,1%. Najmniejszy zasięg beneficjentów pomocy społecznej wystąpił w gminach Jabłonna i Wysokie, gdzie wyniósł odpowiednio 2,4% i 2,9%.

Wśród **przyczyn korzystania z pomocy społecznej** w gminach partnerskich najczęściej powtarzają się następujące zjawiska: ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, alkoholizm, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego oraz potrzeba ochrony macierzyństwa. W rodzinach występuje jednocześnie kilka powodów przyznania pomocy społecznej.

W obecnie funkcjonującym systemie prawnym, rodzice z dziećmi na utrzymaniu mogą korzystać z pomocy państwa w szczególności w postaci świadczeń umocowanych w powszechnych i stale rozszerzanych programach kierowanych do rodzin z dziećmi tj.: „Rodzina 800+”, „Dobry Start”, „Aktywny rodzic”. Uzupelnienie wsparcia przyznawanego w ramach funkcjonujących i wprowadzanych programów powszechnie wspomagających rodziny z dziećmi, stanowi zasiłek rodzinny wraz z dodatkami z systemu świadczeń rodzinnych, przyznawany rodzinom z dziećmi po spełnieniu ustalonego kryterium dochodowego. Ponadto w ramach systemu świadczeń rodzinnych, funkcjonują świadczenia niezależne od zasiłku rodzinnego. Są to: jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka, świadczenie rodzicielskie oraz świadczenia opiekuńcze dla osób niepełnosprawnych i ich opiekunów. Oprócz ww. instrumentów kierowanych do rodzin z dziećmi, na pomoc państwa mogą liczyć również dzieci uprawnione do alimentów od rodzica, które ich nie otrzymują z uwagi na bezskuteczność egzekucji - w postaci świadczeń z funduszu alimentacyjnego, przyznawanych po spełnieniu kryteriów wskazanych w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów.

Wykres 32. Liczba rodzin oraz liczba dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

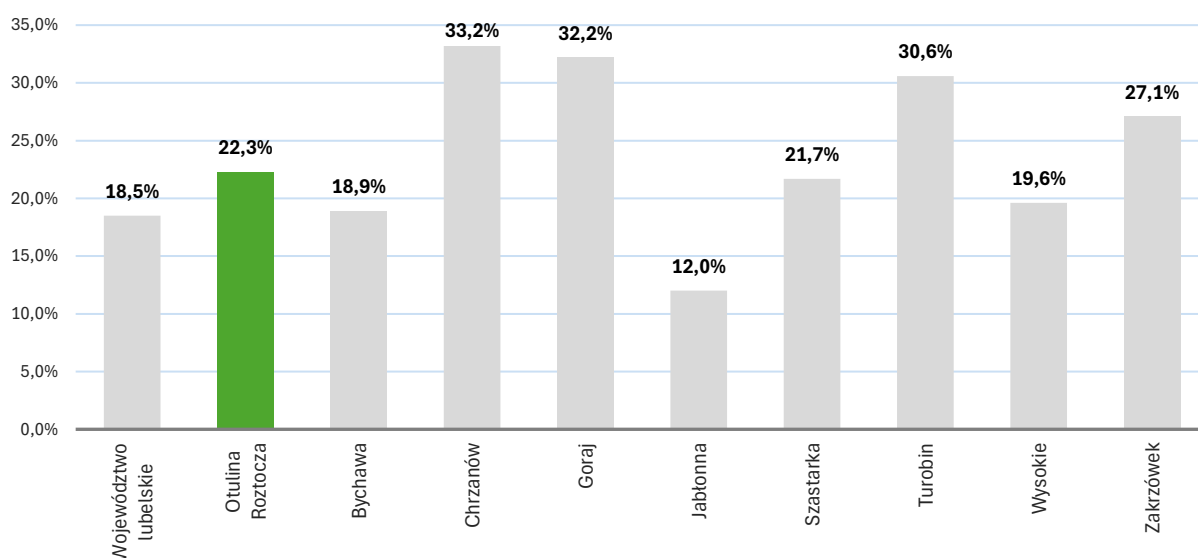
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

W 2023 r. na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza ze **świadczeń rodzinnych na dzieci** skorzystało 859 rodzin, a liczba dzieci na które przyznano zasiłek rodzinny wyniosła 1 920. Według danych GUS w ostatnim dziesięcioleciu liczba rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci na obszarze partnerstwa zmniejszyła się o 1 347 rodzin, co stanowi 61,1% liczby rodzin otrzymujących takie zasiłki w roku 2014. Tendencja spadkowa wystąpiła we wszystkich gminach partnerskich, przy czym relatywnie najwyższy spadek zaobserwowano w Gminie Jabłonna (o 70,0% wartości z 2014 r.), zaś najniższy w Gminie Chrzanów (o 54,2% wartości z 2014 r.).

Analogicznie w latach 2014-2023 zanotowano spadek liczby dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłki rodzinne. Na całym obszarze Otuliny Rostocza w 2023 r. wskaźnik ten był mniejszy o 55,9% w stosunku do wartości z roku 2014. Spośród gmin partnerskich najwyższy spadek dotyczy gmin: Jabłonna i Szastarka (spadek wynosi odpowiednio 65,6% i 63,6%), zaś najniższy Gminy Chrzanów (44,9%).

Analizując **udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny** w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (tj. w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym) należy zauważyć, iż choć w ostatnim dziesięcioleciu wartość tego wskaźnika dla Otuliny Rostocza znacząco się zmniejszyła, to i tak w 2023 blisko 1/4 osób w wieku przedprodukcyjnym (22,3%) na obszarze partnerstwa była objęta wsparciem w ramach zasiłku rodzinnego. Najwyższą wartość tego wskaźnika zaobserwowano w gminach: Chrzanów (33,2%), Goraj (32,2%) oraz Turobin (30,6%), zaś najniższą w Gminie Jabłonna (12,0%).

Wykres 33. Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku na terenie partnerstwa Otuliny Rostocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Na obszarze partnerstwa od 1996 r. funkcjonuje placówka stacjonarnej pomocy społecznej – **Środowiskowy Dom Samopomocy w Bychawie**. Środowiskowy Dom Samopomocy w Bychawie pełni istotną rolę w lokalnym systemie wsparcia osób z zaburzeniami psychicznymi oraz niepełnosprawnościami intelektualnymi. Dom zapewnia uczestnikom bezpieczne i przyjazne środowisko, w którym mogą rozwijać umiejętności społeczne, samodzielność życiową oraz aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności lokalnej. Ośrodek dysponuje 30 miejscami statutowymi dla osób z zaburzeniami psychicznymi mieszanymi oraz 30 miejscami dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Pomimo stosunkowo niskiego zasięgu korzystania z pomocy społecznej na obszarze partnerstwa, obserwowane zmiany demograficzne – w szczególności proces starzenia się społeczeństwa, wzrost liczby osób z niepełnosprawnościami, chorych, wymagających długotrwałego wsparcia – wskazują na rosnącą potrzebę rozwoju usług społecznych i opiekuńczych. Kluczowym wyzwaniem w najbliższych latach będzie zapewnienie mieszkańcom dostępu do **usług społecznych i zdrowotnych świadczonych w społeczności lokalnej**, które umożliwiają możliwie niezależne i samodzielne życie. Istotnym elementem tej strategii jest zapewnienie

dostępu do **usług asystenckich i opiekuńczych**, które umożliwiają codzienne funkcjonowanie osobom wymagającym pomocy. Ważną formą wsparcia osób w trudnych sytuacjach życiowych, takich jak osoby z niepełnosprawnościami, starsze lub przewlekłe chore, mogą być również **mieszkania wspomagane i treningowe**. To skuteczna forma pomocy społecznej przygotowująca pod opieką specjalistów osoby tam przebywające do prowadzenia samodzielnego życia lub wspomagająca te osoby w codziennym funkcjonowaniu. Szczególne znaczenie mają również **usługi opieki wytchnieniowej**, kierowane do rodzin i opiekunów osób niesamodzielnych, które pozwalają im na czasowe odciążenie i regenerację sił, a jednocześnie zapewniają ich bliskim profesjonalną opiekę. Ważnym aspektem jest również realizacja projektów związanych z rozwojem zasobów **mieszkalnictwa socjalnego** (poprzez adaptację istniejących zasobów mieszkaniowych czy tworzenie systemów wsparcia dla najemców), które umożliwią najuboższym osobom i rodzinom zabezpieczenie potrzeb mieszkaniowych. Inwestycje te nie tylko odpowiadają na aktualne potrzeby mieszkańców, ale również wpisują się w długofalowy cel zmniejszania ubóstwa i marginalizacji społecznej oraz poprawy jakości życia. Komplementarnym elementem wsparcia powinien być **również rozwój placówek wsparcia dziennego**, takich jak środowiskowe domy samopomocy, kluby seniora czy dzienne domy opieki. Zapewniają one nie tylko opiekę w ciągu dnia, ale również integrację społeczną, aktywizację i możliwość udziału w zajęciach terapeutycznych, edukacyjnych czy kulturalnych. Tego typu rozwiązania skutecznie przeciwdziałają izolacji społecznej i pogłębianiu się niesamodzielności.

Należy również podkreślić, że skuteczność działań w zakresie wsparcia społecznego wymaga **integracji usług społecznych i zdrowotnych**. Ich połączenie – w ramach centrów usług społecznych – pozwala na kompleksowe, spójne i szybkie reagowanie na złożone potrzeby mieszkańców.

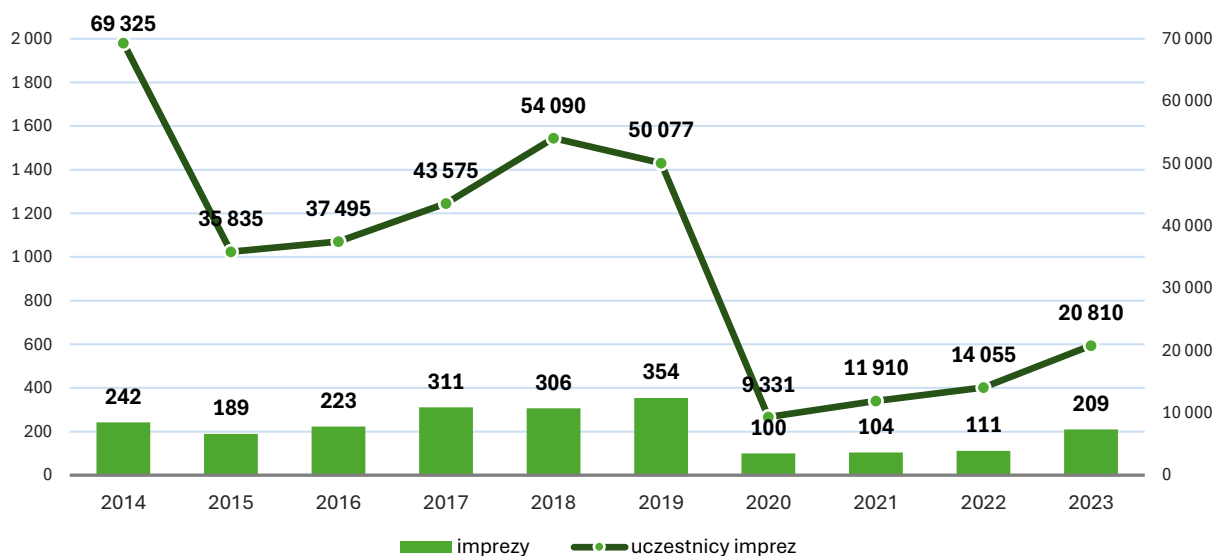
Kultura

Centra kultury, domy i ośrodki kultury są instytucjami prowadzącymi wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, integrują poszczególne przedsięwzięcia kulturalne, a przygotowując zróżnicowane oferty skierowane do ludzi w każdym wieku, kreują postawy aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym danej społeczności. Ponadto instytucje te zapewniają, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, atrakcyjne formy wypełnienia wolnego czasu.

W 2023 r. na obszarze Otuliny Roztocza funkcjonowało 6 **instytucji kulturalnych**: Bychawskie Centrum Kultury, Gminny Ośrodek Kultury w Goraju, Centrum Kultury Gminy Jabłonna, Gminne Centrum Kultury w Polichnie (Gmina Szastarka), Gminny Ośrodek Kultury w Wysokiem oraz Centrum Kultury i Biblioteki w Gminie Zakrzówek. Na terenie Gminy Turobin i Gminy Chrzanów nie funkcjonują gminne ośrodki kultury.

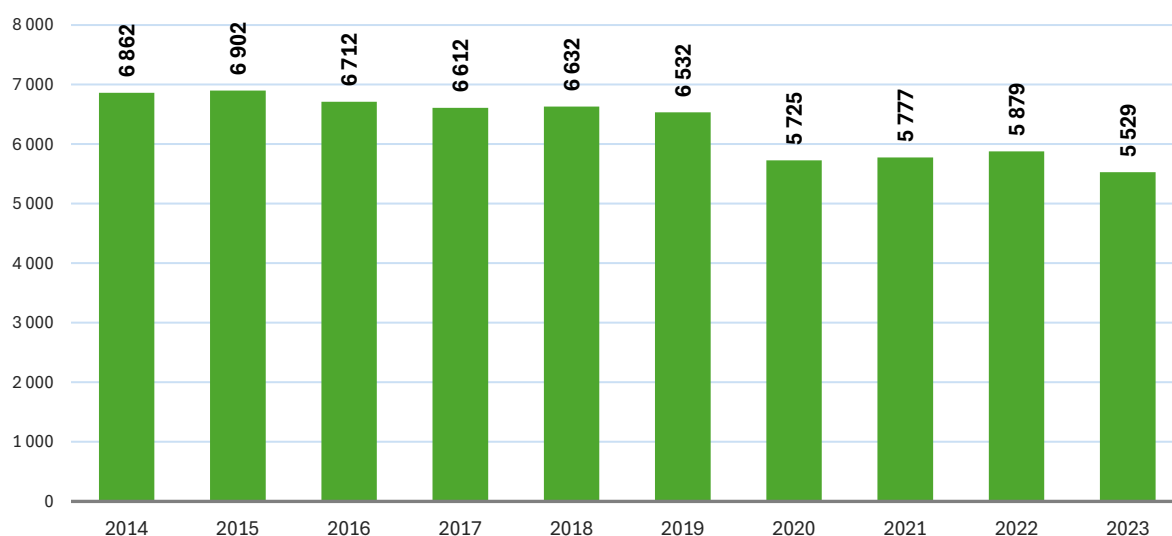
W 2023 r. instytucje kultury prowadzące działalność na terenie partnerstwa zorganizowały 209 **impresz**, w których wzięło udział 20 810 **uczestników**. Należy przy tym zaznaczyć, że w ostatnim dziesięcioleciu zarówno liczba imprez jak i liczba osób w nich uczestniczących podlegały znacznym wahanom. Spadek liczby organizowanych wydarzeń i ich uczestników w latach 2020-2021 spowodowany był pandemią COVID-19 oraz wprowadzonymi ograniczeniami związanymi z sytuacją epidemiologiczną. Po roku 2021 obserwowany jest stopniowy wzrost obu wskaźników.

Wykres 34. Liczba imprez oraz osób uczestniczących w imprezach organizowanych przez ośrodki kultury na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (imprezy, osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

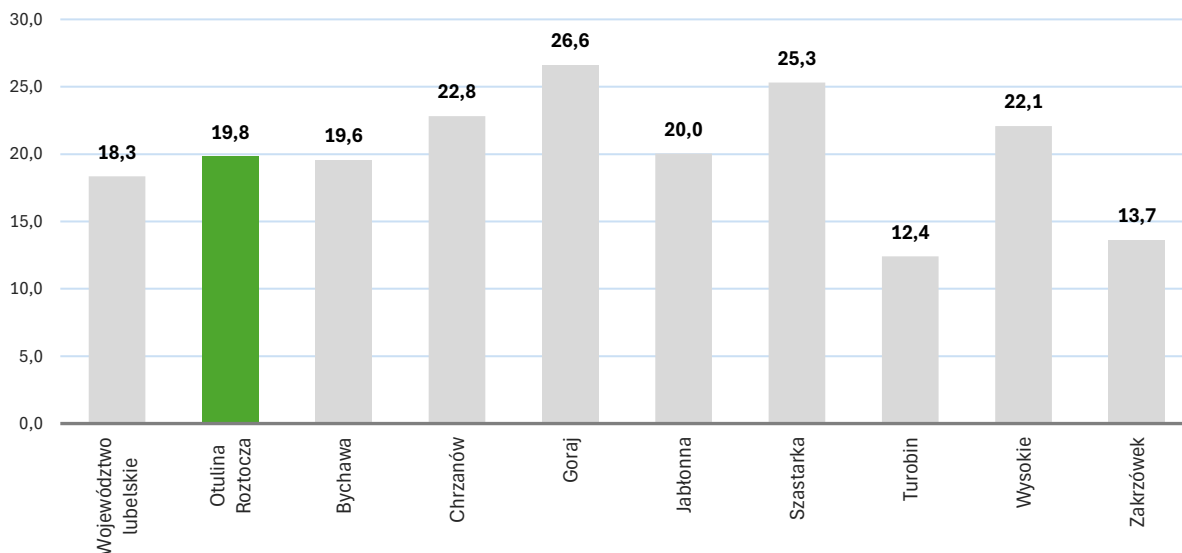
Ważną rolę w szerzeniu działalności kulturalno-oświatowej obszaru pełnią **placówki biblioteczne** i ich filie, których na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza w 2023 r. funkcjonowało 20. Najwięcej placówek bibliotecznych i filii znajduje się na terenie gmin: Jabłonna i Zakrzówek (po 4). Biblioteki publiczne dysponowały księgozbiorem składającym się z 170 079 woluminów. W placówkach bibliotecznych w 2023 r. było zarejestrowanych 5 529 czytelników. Zdecydowanie najwięcej czytelników posiadały biblioteki w Gminie Bychawa (1 547 osób). Biorąc pod uwagę cały obszar partnerstwa w ostatnich dziesięciu latach **liczba czytelników** spadła o 1 333 osoby (19,4%). Warto zauważyć, iż wszystkie gminy partnerskie odnotowały spadek liczby czytelników w ostatniej dekadzie, przy czym największy spadek nastąpił w trzech jednostkach: Gminie Jabłonna – o 508 osób (36,6%), Gminie Turobin – o 201 osób (31,2%) i Gminie Zakrzówek – o 267 osób (24,9%).

Wykres 35. Liczba czytelników bibliotek na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2014-2023 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Jednocześnie, w 2023 r. **czytelnictwo**, mierzone liczbą wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach, osiągnęło wartość 19,8 i było na nieznacznie wyższym poziomie niż wartość ww. wskaźnika dla województwa lubelskiego (18,3). Wśród gmin partnerskich najwyższy wskaźnik czytelnictwa odnotowano w gminach: Goraj (26,6), Szastarka (25,3) i Wysokie (22,1), zaś najniższy w gminach: Turobin (12,4) i Zakrzówek (13,7).

Wykres 36. Liczba wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika na terenie partnerstwa Otuliny Roztocza i województwa lubelskiego w 2023 r. (wol.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wizytówką bogatego dziedzictwa kulturowego obszaru są amatorskie zespoły artystyczne, twórcy ludowi, koła gospodyń wiejskich oraz stowarzyszenia. Lokalna społeczność terenu partnerstwa w celu rozwoju i promocji swoich miejscowości, a także całego regionu, skupia się w stowarzyszeniach działających na rzecz integracji lokalnej i organizacji wszelkiego rodzaju przedsięwzięć kulturalnych, turystycznych, oświatowych czy gospodarczych. Na terenie gmin partnerskich funkcjonują również koła gospodyń wiejskich. Aktywność społeczna kół przejawia się przede wszystkim w kultywowaniu tradycji czy rozwijaniu różnych form przedsiębiorczości wśród kobiet. Ich członkinie chętnie angażują się w wydarzenia kulturalne, jarmarki, festyny i warsztaty rękodzieła czy kulinarne. Bardzo ważnymi w życiu społeczności wiejskich organizacjami pozarządowymi są również jednostki ochotniczej straży pożarnej. Są to najdłużej działające stowarzyszenia, które realizują zadania z zakresu ochrony przeciwpożarowej, ochrony życia i mienia mieszkańców, jak również z zakresu organizacji imprez kulturalnych, społecznych i sportowych.

Ważnym elementem dostępu do kultury jest jej **infrastruktura**. Pomimo podejmowanych działań na terenie partnerstwa, nadal istnieje szereg obiektów zasobów kultury wykorzystywanych przez instytucje kultury do prowadzenia działalności statutowej, które wymagają gruntownych remontów, modernizacji oraz dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Braki w odpowiednio wyposażonej, nowoczesnej i dostępnej infrastrukturze ograniczają możliwości organizacji wydarzeń kulturalnych, działań edukacyjnych czy międzypokoleniowej integracji społecznej. Szczególnej uwagi wymagają **obiekty zabytkowe**, które nierzadko stanowią o lokalnej tożsamości i dziedzictwie kulturowym regionu. Ich restauracja i ponowne włączenie w życie społeczne nie tylko przeciwdziałają degradacji materialnych śladów przeszłości, ale także umożliwia ich nowe, społeczne i edukacyjne wykorzystanie. Zachowanie zabytków i ich adaptacja

do współczesnych funkcji sprzyja budowaniu poczucia wspólnoty i dumy mieszkańców z ich dziedzictwa, a także integruje różne grupy wiekowe i społeczne wokół wspólnej historii i wartości. Istotnym elementem działań infrastrukturalnych jest także tworzenie i rozwijanie **miejsc spotkań i integracji mieszkańców** – w szczególności osób starszych, które często doświadczają wykluczenia społecznego. Równolegle niezwykle ważne jest wspieranie lokalnych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych działających na rzecz społeczności lokalnych, które często są inicjatorami i realizatorami oddolnych działań kulturalnych, animacyjnych i edukacyjnych. Zapewnienie im odpowiednich warunków lokalowych i infrastrukturalnych wzmacnia ich potencjał i umożliwia trwałe zakorzenienie prowadzonych przez nie inicjatyw w lokalnym środowisku.

Bezpieczeństwo publiczne

Poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb każdego człowieka i decyduje o funkcjonowaniu społeczności. Jednym z zadań realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego jest zapewnienie porządku publicznego i bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Główne zadania zakresu ochrony przeciwpożarowej na terenie partnerstwa realizowano poprzez działalność **Ochotniczych Straży Pożarnych**. W 2023 r. na terenie partnerstwa funkcjonowało 86 jednostek OSP, z czego 15 jednostek włączonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego: OSP Goraj, OSP Hosznia Ordynacka (Gmina Goraj), OSP Turobin, OSP Żabno (Gmina Turobin), OSP Chrzanów, OSP Malinie (Gmina Chrzanów), OSP Blinów, OSP Polichna, OSP Szastarka Stacja (Gmina Szastarka), OSP Stara Wieś Druga (Gmina Bychawa), OSP Chmiel, OSP Piotrków (Gmina Jabłonna), OSP Dragany, OSP Maciejów Stary (Gmina Wysokie), OSP Zakrzew (Gmina Zakrzówek).

W 2023 r. na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza miało miejsce 501 **zdarzeń wymagających udziału jednostek ochrony przeciwpożarowej**, w tym 119 pożarów, 372 miejscowych zagrożeń oraz 10 fałszywych alarmów. Niepokojący jest fakt, że w porównaniu do 2018 r., liczba wszystkich zdarzeń wzrosła o 21,6%.

Ochotnicze Straże Pożarne pełnią ważną rolę w społecznościach, wspierając profesjonalne służby straży pożarnej i reagując na sytuacje awaryjne związane z pożarami, wypadkami drogowymi, klęskami żywiołowymi i innymi zagrożeniami. Ponadto w ostatnich latach obserwuje się wyraźny wzrost liczby zdarzeń wymagających interwencji OSP, co w dużej mierze jest skutkiem postępujących zmian klimatycznych. Coraz częstsze i intensywniejsze zjawiska ekstremalne – takie jak susze, nawalne deszcze, silne wiatry czy lokalne podtopienia – powodują wzrost zagrożeń zarówno dla ludzi, jak i środowiska naturalnego. Wymusza to konieczność **stałego podnoszenia gotowości operacyjnej OSP oraz zapewnienia im odpowiednich zasobów sprzętowych i szkoleniowych**, by mogły skutecznie i bezpiecznie odpowiadać na te wyzwania. Pomimo systematycznie otrzymywanej pomocy jednostki OSP napotykają wiele przeszkód i ograniczeń w swojej społecznej działalności na rzecz bezpieczeństwa publicznego. Szczególnie duże są potrzeby w zakresie **wyposażenia jednostek w specjalistyczny sprzęt, remontu remiz oraz podnoszenia kwalifikacji osób zaangażowanych w ich działalność**. Obecny stan posiadanych pojazdów gaśniczych często nie odpowiada współczesnym standardom ani potrzebom wynikającym z charakterystyki terenu.

3. POWIĄZANIA FUNKCJONALNE OBSZARU OTULINY ROZTOCZA

3.1. Analiza powiązań funkcjonalnych w ujęciu strategicznym

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (dalej: PZPWL) jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych, stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w PZPWL, obszary funkcjonalne to zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwoju. Zadaniem planu zagospodarowania przestrzennego województwa jest identyfikacja obszarów o różnych priorytetach rozwojowych i ukierunkowanie działań służących optymalnemu wykorzystaniu ich potencjałów, a także przeciwdziałanie zjawiskom problemowym. PZPWL wyznacza obszary funkcjonalne jako tereny wskazane do integrowania działań przestrzennych zapewniających ich właściwe funkcjonowanie oraz możliwości rozwoju w dłuższej perspektywie. Do obszarów funkcjonalnych, wyznaczonych w PZPWL, należą: obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym, regionalnym i lokalnym. Zgodnie z PZPWL obszar partnerstwa gmin Otuliny Roztocza znajduje się **na terenie dwóch obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym: Obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej (roślinnej rolniczej przestrzeni produkcyjnej) oraz Rztoczańsko-puszczańskiego obszaru funkcjonalnego.**

Priorytetem rozwojowym **Rztoczańsko-puszczańskiego obszaru funkcjonalnego**, zgodnie z PZPWL, jest aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału uzdrowiskowego, leśnego i turystycznego. Podstawowe funkcje Rztoczańsko-puszczańskiego obszaru funkcjonalnego to funkcja gospodarcza (ukierunkowana na przetwórstwo drewna) i turystyczna, natomiast funkcje towarzyszące to funkcja rolnicza (ukierunkowana na rolnictwo ekologiczne i produkcję roślin przemysłowych) i uzdrowiskowa. Na terenie Rztoczańsko-puszczańskiego obszaru funkcjonalnego położone są gminy: Bychawa, Jabłonna, Turobin, Wysokie i Zakrzówek. Priorytetem rozwojowym **Obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej** jest optymalne wykorzystanie potencjału produkcyjnego gleb oraz aktywizacja gospodarcza poprzez rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego. Podstawową funkcją Obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej jest funkcja gospodarcza (ukierunkowana na produkcję rolniczą), natomiast funkcją towarzyszącą jest funkcja turystyczna. Na terenie Obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej położone są gminy: Chrzanów, Goraj, Szastarka i Zakrzówek.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju. Dokument ten odzwierciedla założenia Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (dalej: SOR), w której przyjęto nowy model rozwoju – rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty na podejściu zróżnicowanym terytorialnie, które ma na celu wykorzystanie endogenicznych potencjałów i likwidację barier w rozwoju poszczególnych obszarów i terytoriów.

SRWL 2030 zawiera model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego, który określa przestrzenne ramy planowanych działań rozwojowych w województwie i stanowi płaszczyznę koordynacji realizacji przedsięwzięć w dwóch przenikających się układach –

naturalnym i antropogenicznym. SRWL 2030 uwzględnia **Obszary Strategicznej Interwencji** (dalej: OSI) o znaczeniu krajowym (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją) oraz definiuje OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, w SRWL 2030 wskazuje się OSI obejmujące: obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast – miejskie obszary funkcjonalne oraz strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych – subregionalne obszary strategicznej interwencji.

Zgodnie z delimitacją OSI przedstawioną w SRWL 2030 obszar partnerstwa Otuliny Roztocza położony jest w granicach **Obszaru Strategicznej Interwencji Roztocze oraz w granicach Żywicielskiego Obszaru Strategicznej Interwencji**.

Priorytetem rozwoju OSI Roztocze jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Roztocza i Puszczy Solskiej. Na terenie OSI Roztocza położone są gminy: Chrzanów, Goraj, Szastarka, Turobin i Zakrzówek. Wyznaczone w SRWL 2030 kierunki interwencji w tym OSI to m.in.:

- rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych;
- ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności;
- rozwój funkcji i bazy lecznictwa uzdrowiskowego na obszarach występowania naturalnych warunków i czynników leczniczych;
- kreowanie i rozwijanie oferty ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne;
- organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej;
- rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki;
- wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych;
- wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych;
- wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

Priorytetem Żywicielskiego Obszaru Strategicznej Interwencji jest wykorzystanie zasobów naturalnych Wyżyny Lubelskiej dla rozwoju konkurencyjnego rolnictwa. Na terenie Żywicielskiego OSI położone są gminy: Bychawa, Jabłonna, Wysokie. Wyznaczone w SRWL 2030 kierunki interwencji w tym OSI to m.in.:

- poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód;

- ochrona gleb, w tym racjonalizacja stosowania chemicznych nawozów oraz środków ochrony roślin oraz stosowanie agrotechniki przeciwoerozyjnej i zadrzewień śródpolnych;
- rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji;
- poprawa struktury wielkościowej i organizacyjnej gospodarstw rolnych;
- rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych;
- rozwój przedsiębiorczości wykorzystującej surowce rolne;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych oraz planowanej autostrady A2;
- poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych;
- ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności;
- wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek;
- kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne;
- organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej;
- rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki;
- wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Warto również zaznaczyć, że gminy: Bychawa i Jabłonna znajdują się w zasięgu Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego – **Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego**.

Ponadto gminy partnerskie Otuliny Rostocza zaliczają się do **gmin zagrożonych trwałą marginalizacją** (OSI o znaczeniu krajowym), zdelimitowanych w SOR, obejmujących grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe, wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą, zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego.

Do gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na obszarze Otuliny Rostocza zaliczają się: Gmina Chrzanów, Gmina Goraj, Gmina Szastarka, Gmina Turobin, Gmina Wysokie oraz Gmina Zakrzówek.

Zgodnie z KSRR 2030 polityka regionalna tam, gdzie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją, powinna zostać ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby, na integracji świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierać należy również aktywizacja podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy, w tym poprzez szersze wykorzystanie partnerstw publiczno-publicznych i międzysektorowych. Polityka regionalna dodatkowo powinna zostać ukierunkowana na pobudzanie procesów rozwojowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania

w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych. Korzystne będzie także wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z miastami, stanowiącymi lokalne ośrodki wzrostu w celu lepszego dostępu mieszkańców do rynku pracy oraz integracja usług, a przez to bardziej efektywne nimi zarządzanie. Istotna dla wzmacniania szans rozwojowych obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją jest również poprawa jakości funkcjonowania instytucji publicznych, zwłaszcza w zakresie zarządzania rozwojem i zdolności do partnerstwa, dialogu oraz współpracy administracji lokalnej z innymi instytucjami publicznymi, ze społeczeństwem i partnerami gospodarczymi.

Zgodnie z KSRR, zakres interwencji kierowany do grupy gmin, lub gmin i powiatów tworzących obszar powiązany funkcjonalnie, powinien zostać do indywidualnych potrzeb i obejmować wybrane z poniższego katalogu działania:

- wdrożenie i rozwój systemu preferencji podatkowych uzależnionych od miejsca inwestycji, jej charakteru i jakości tworzonych miejsc pracy, inkubowanie przedsięwzięć wykorzystujących lokalny potencjał i zasoby (np. klastry energii), wsparcie rozwoju przedsiębiorstw i ich sieciowanie oraz wsparcie w eksporcie usług i produktów poza rodzimy region i środowisko lokalnych konsumentów;
- aktywizacja lokalnej społeczności na rzecz pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie podnoszenia kompetencji i umiejętności mieszkańców oraz wzmacnianie poczucia tożsamości i integracji społeczności lokalnej (jako czynnik m.in. przeciwdziałający decyzjom o migracji);
- poprawa dostępności usług publicznych, m.in. poprzez ich rozwój a docelowo integrację ich świadczenia oraz określenie lokalnych standardów ich dostępności z uwzględnieniem aspektu depopulacji oraz procesu starzenia się społeczeństwa, wspieranie procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych w szczególności, przez włączanie podmiotów ekonomii społecznej w ich realizację;
- rozwijanie i integrowanie systemów transportu zbiorowego usprawniających połączenia między miastami i ich otoczeniem oraz ważnymi dla nich sąsiadującymi ośrodkami, jak również wewnątrz obszarów miejskich i wiejskich;
- uzupełnienie i dostosowanie infrastruktury technicznej (energetycznej, telekomunikacyjnej, wodnokanalizacyjnej) i społecznej na potrzeby rozwoju gospodarczego i mieszkańców oraz modernizacja infrastruktury transportowej łączącej obszary zagrożone trwałą marginalizacją z lokalnymi, subregionalnymi i regionalnymi ośrodkami rozwoju;
- racjonalne gospodarowanie przestrzenią i zapobieganie konfliktom dla osiągnięcia ładu przestrzennego i dostosowania przestrzeni lokalnej lub wykorzystania istniejących uwarunkowań (np. przyrodniczych) do potrzeb zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, a także działania na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska;
- rozwój usług opartych o technologie telekomunikacyjne, a także szkolenia na rzecz włączenia cyfrowego osób wykluczonych cyfrowo i zagrożonych tym wykluczeniem;
- wsparcie kultury i rozwój kapitału społecznego, jako ważnych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru, w tym integracji społeczności lokalnej na rzecz rozwoju lokalnego (m.in. poprzez tworzenie „miejsc trzecich” poza domem i pracą, pozwalających na kształtowanie postaw: sprzyjających kooperacji, kreatywności, komunikacji, powstawaniu oddolnych inicjatyw, kreowaniu lokalnych liderów oraz wzmacnianiu integracji społecznej);

- działania na rzecz współpracy transgranicznej w obszarach przygranicznych, a także otwartości granic przy jednoczesnym zapewnieniu bezpieczeństwa.

Wymiar terytorialny Strategii Otuliny Roztocza ujęty na poziomie celów, kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć jest kontynuacją polityki regionalnej Samorządu Województwa Lubelskiego oraz podejścia terytorialnego na poziomie krajowym wyrażonego w KSRR 2030. Taka orientacja jest również zbieżna z podejściem terytorialnym wskazanym w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. W przypadku niniejszej Strategii przekłada się to przede wszystkim na silniejsze włączanie w procesy rozwojowe obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją - obszarów, o niższym poziomie rozwoju i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe. Efektem takiego podejścia będzie wyrównywanie szans oraz kształtowanie warunków dla wzmacniania spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej obszaru Otuliny Roztocza – rozwoju zrównoważonego terytorialnie.

Na etapie definiowania celów i kierunków Strategii uwzględniono wykorzystanie dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego, które gwarantować powinny większą efektywność angażowanych środków publicznych, selektywność podejścia, realizację wspólnych projektów partnerskich i zintegrowanych oraz spójność rozwojową obszaru Otuliny Roztocza.

3.2. Analiza powiązań funkcjonalnych partnerstwa Otuliny Roztocza

Pojęcie obszarów funkcjonalnych, jako form organizacyjno-przestrzennych, jest wykorzystywane w polskim systemie planowania strategicznego i przestrzennego. Pojęcie obszaru funkcjonalnego, jako elementu polityki regionalnej, wprowadziła nieobowiązująca już Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (dalej: KPZK 2030). KPZK 2030 wprowadzając pojęcie obszaru funkcjonalnego, bazowała na definicji obszaru problemowego, zawartej w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, zgodnie z którą obszar funkcjonalny należało rozumieć jako obszar szczególnego zjawiska z zakresu gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, stanowiący zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju. Obecnie uzupełniona definicja obszaru funkcjonalnego została przeniesiona do ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Zgodnie z nową definicją obszar funkcjonalny to obszar, na którym występuje względnie wyodrębniający się, intensywny i otwarty system powiązań społecznych, gospodarczych lub przyrodniczych, uwarunkowanych cechami środowiska geograficznego (przyrodniczego i antropogenicznego). Wspomniane związki funkcjonalne są konsekwencją przemieszczeń ludności związanych z ruchami migracyjnymi oraz funkcjonowaniem rynku pracy, ale też dostępem do usług publicznych (np. dojazdami do szkół, ośrodków zdrowia).

Przeprowadzona diagnoza sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru potwierdza, że teren partnerstwa Otuliny Roztocza charakteryzuje **występowanie wielu elementów wspólnych**, zarówno w odniesieniu do posiadanych zasobów, jak i potrzeb oraz oczekiwań, co dowodzi szczególnej odrębności i specyfiki obszaru oraz stanowi podstawę do przygotowania jednolitej strategii rozwoju. **Teren partnerstwa Otuliny Roztocza obejmuje zwarte geograficznie, jednorodne, spójne społecznie i funkcjonalnie terytorium, które wyróżnia się wspólnymi tradycjami historycznymi i kulturowymi, a także specyficznymi uwarunkowaniami środowiskowymi i gospodarczymi.** Obszar ten charakteryzuje się dużą koncentracją gleb o najwyższej przydatności dla produkcji żywności, co sprzyja rozwojowi rolnictwa towarowego, zwłaszcza w zakresie upraw roślin o wysokich wymaganiach glebowych. Ukształtowane specjalizacje gospodarstw rolnych dodatkowo potwierdzają potencjał rolniczy

obszaru. Istotnym wyróżnikiem Otuliny Rostocza jest także obecność licznych terenów cennych przyrodniczo, objętych różnymi formami ochrony przyrody, które odgrywają ważną rolę w kształtowaniu powiązań ekologicznych. Obszar partnerstwa cechuje się również wysokimi walorami krajoznawczymi, które predestynują go do rozwoju aktywnych form wypoczynku, takich jak turystyka krajoznawcza, przyrodnicza, piesza i rowerowa, a także edukacja ekologiczna. Sprzyjające warunki klimatyczne umożliwiają rozwój turystyki zimowej i leczniczej, a odpowiednie ukształtowanie terenu sprzyja uprawianiu sportów zimowych. Dodatkowo, wysoki poziom nasłonecznienia stanowi nie tylko korzystne uwarunkowanie dla rolnictwa, lecz także istotny potencjał dla rozwoju energetyki opartej na odnawialnych źródłach energii. Pod względem bogactwa dóbr kultury obszar również charakteryzuje się dużą zasobnością – na jego terenie znajdują liczne zabytki architektury i budownictwa, które stanowią potencjał do rozwoju branży turystycznej. Mieszkańców obszaru charakteryzuje ponadto tożsamość terytorialna, poczucie przynależności lokalnej, a także chęć współpracy.

Gminy tworzące partnerstwo Otuliny Rostocza bezpośrednio ze sobą sąsiadują, co powoduje **zbieżność obserwowanych zjawisk społecznych i gospodarczych**. Analizowany obszar jest spójny, jeśli chodzi o **cechy lokalnej społeczności i wskaźniki demograficzne**. Charakteryzuje go relatywnie niska gęstość zaludnienia, odpływ migracyjny ludności, postępujący proces starzenia się społeczeństwa oraz problemy dotyczące bezrobocia i jego struktury. Obszar objęty diagnozą posiada jednorodne cechy gospodarcze tj. typowo rolniczy charakter oraz stosunkowo niską konkurencyjność i innowacyjność przedsiębiorstw, a także funkcjonowanie przedsiębiorstw w tradycyjnych sektorach produkcji i usług. Jako potencjał obszaru można wskazać dobre warunki do rozwoju energetyki odnawialnej ze słońca, produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, a także upraw roślin energetycznych.

Powiązania funkcjonalne i wzajemne oddziaływania między gminami wchodzącymi w skład partnerstwa realizowane są w ramach sieci komunikacyjno-transportowej oraz infrastruktury technicznej. Główny szkielet układu komunikacyjnego obszaru Otuliny Rostocza stanowią drogi wojewódzkie realizujące powiązania wewnętrzne i pełniące jednocześnie funkcję powiązań zewnętrznych obszaru. Obszar cechuje stosunkowo bliskie położenie względem Lublina – stolicy województwa. Obszar boryka się z problemami dotyczącymi złego stanu technicznego dróg oraz niskiego stopnia bezpieczeństwa pieszych i rowerzystów, związanego z brakiem dostosowania infrastruktury drogowej do potrzeb użytkowników niezmotoryzowanych. Obszar charakteryzuje się również występowaniem niedoborów w wyposażeniu infrastruktury w sektorze turystyki oraz niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturą sieciową (wodociągową, kanalizacyjną, gazową).

Gminy partnerstwa mają również spójne cele w kwestii **kierunków zagospodarowania przestrzennego**, gdzie najczęściej wskazywane są następujące obszary priorytetowe: tworzenie warunków dla zakładania nowych przedsiębiorstw i rozwoju istniejących, poprawa stanu środowiska naturalnego i kulturowego, rozwój infrastruktury technicznej oraz komunikacyjnej, wspieranie aktywności społecznej oraz poprawa jakości życia mieszkańców.

Należy jednak pamiętać, że obok wspólnych elementów infrastrukturalnych, bardzo ważnym identyfikatorem powiązań przestrzenno-funkcjonalnych są **relacje udziału w dobrach i usługach**. Ważną cechą diagnostyczną świadczącą o występowaniu na danym terenie szerszego wachlarza związków, odzwierciedlających przestrzenną strukturę powiązań na rynku pracy w sektorze usług publicznych i komercyjnych jest **zasięg dojazdów do pracy i szkół**. Rozpoznanie zjawiska dojazdów do pracy i placówek edukacyjnych pozwala na uchwycenie relacji oraz powiązań przestrzennych i funkcjonalnych pomiędzy jednostkami osadniczymi.

Analiza danych GUS dotyczących **przepływu ludności związanego z zatrudnieniem**, pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2021 pokazuje, że na terenie partnerstwa stosunek przyjeżdżających do pracy do wyjeżdżających jest bardzo zróżnicowany. Zdecydowanie największe strumienie osób wyjeżdżających kierują się w stronę stolicy województwa (3 303 osoby) i dużych ośrodków powiatowych: Kraśnika (695 osób), Biłgoraja (299 osób), Janowa Lubelskiego (168 osób). Na teren Otuliny Roztocza do pracy przyjeżdżają przede wszystkim mieszkańcy okolicznych gmin i miejscowości: Lublina, Strzyżewic, Kraśnika. Macierz przepływów ludności związanych z zatrudnieniem pokazuje również, że mieszkańcy poszczególnych gmin partnerskich regularnie dojeżdżają do pracy do innych gmin w obrębie partnerstwa, co świadczy o **istnieniu silnych powiązań komunikacyjnych i gospodarczych między nimi**.

Dojazdy do szkół, obok dojazdów do pracy, stanowią znaczącą część dobowych strumieni charakteryzujących mobilność ludności, służących do zidentyfikowania powiązań przestrzenno-funkcjonalnych. Podobnie rozpatrując przepływy uczniów związane z edukacją szkolną można zauważyć duże zróżnicowanie między poszczególnymi gminami partnerstwa. Uczniowie z gmin wchodzących w skład partnerstwa Otuliny Roztocza uczą się w szkołach podstawowych położonych na terenie partnerstwa, ale często w innych gminach niż gmina ich miejsca zamieszkania. Te codzienne przemieszczenia, obok dojazdów do pracy, stanowią znaczącą część dobowych strumieni ruchu i są istotnym wskaźnikiem powiązań przestrzenno-funkcjonalnych w obrębie tego terytorium. Dane GUS dotyczące kierunków i natężenia dojazdów uczniów do szkół pokazują, że znaczne **strumienie uczniów zamieszkujących obszar partnerstwa kierują się do szkół ponadpodstawowych położonych poza obszarem funkcjonalnym**. Młodzież z terenu partnerstwa głównie dojeżdża do szkół zlokalizowanych na terenie: Lublina, Biłgoraja, Kraśnika i Janowa Lubelskiego. Ważnym ośrodkiem edukacyjnym na terenie partnerstwa są natomiast Bychawa, Turobin i Wysokie, gdzie funkcjonują szkoły oferujące kształcenie na poziomie ponadpodstawowym, odgrywające kluczową rolę w zaspokajaniu potrzeb edukacyjnych mieszkańców obszaru partnerstwa.

Gminy partnerskie Otuliny Roztocza położone są na terenie czterech powiatów: lubelskiego, kraśnickiego, janowskiego oraz biłgorajskiego. Przeprowadzona analiza pokazuje, że **mieszkańcy Otuliny Roztocza korzystają z licznych usług publicznych oraz rynkowych poza obszarem partnerstwa**. Istotną część potrzeb, zwłaszcza związanych z tzw. usługami wyższego rzędu – edukacyjnymi, kulturalnymi czy związanymi z pracą – mieszkańcy partnerstwa zaspokoją w stolicy regionu, czy innych ośrodkach miejskich. **Miasta i miejscowości gminne to w skali partnerstwa ośrodki o rozwiniętych funkcjach mieszkalnych, administracyjno-gospodarczych, publicznych i usługowych, wskazane do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej**. Na ich terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe ukierunkowane na wzmacnianie ich potencjału poprzez rozwój funkcji specjalistycznych związanych m.in. z turystyką, lecznictwem, dziedzictwem kulturowym, a także skierowanych na rozbudowę i rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz usług służących krystalizacji silnych ośrodków lokalnych/gminnych obsługujących tereny wiejskie.

3.3. Analiza problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych partnerstwa Otuliny Roztocza

Potencjałami obszaru partnerstwa są jego zasoby oraz oferowane produkty i usługi, które przynoszą lub mogą przynieść bezpośrednie (dochody) lub pośrednie korzyści poprzez wytworzenie wartości dodanej dla mieszkańców i interesariuszy. Kluczowe problemy i potrzeby

zidentyfikowane na etapie sporządzania diagnozy to negatywne zjawiska, czynniki oraz niewykorzystane potencjały, które uniemożliwiają lub utrudniają realizację kierunków i celów rozwojowych gmin z terenu partnerstwa Otuliny Roztocza.

Wyniki przeprowadzonych analiz pokazują, że do najważniejszych potencjałów obszarów partnerstwa można zakwalifikować:

- ▶ Znaczący potencjał rolniczy w kontekście rozwoju nowoczesnej i efektywnej produkcji rolnej tj. podniesienia zdolności obszaru partnerstwa do osiągania wysokiej i stabilnej wydajności w produkcji roślinnej i zwierzęcej, przy jednoczesnym zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Potencjał rolniczy rozpatrywać można w kontekście innowacyjnych rozwiązań, takich jak rolnictwo precyzyjne, automatyzacja procesów, stosowanie nowoczesnych środków ochrony roślin i nawozów, a także cyfrowe systemy monitoringu upraw i hodowli oraz przez pryzmat kapitału ludzkiego (wiedzy i umiejętności rolników), ich otwartości na innowacje oraz zdolności adaptacyjnych do zmieniających się warunków rynkowych i klimatycznych. Potencjał rolniczy w kontekście rozwoju przewag konkurencyjnych partnerstwa Otuliny Roztocza oznacza zdolność optymalnego wykorzystania zasobów naturalnych w oparciu o nowoczesne technologie, zrównoważone praktyki i efektywne zarządzanie.
- ▶ Różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe, a także istniejące produkty turystyczne stanowiące potencjał do rozwoju turystyki, oferty w zakresie odpoczynku i integracji społecznej mieszkańców obszaru.
- ▶ Sprzyjające warunki klimatyczne umożliwiające rozwój turystyki zimowej i leczniczej oraz odpowiednie ukształtowanie terenu sprzyjające uprawianiu sportów zimowych.
- ▶ Obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru.
- ▶ Wzrost pozycji obszaru na rynku turystycznym – potencjał do tworzenia nowych oraz unowocześniania istniejących produktów turystycznych.
- ▶ Rosnący popyt na usługi turystyczne.
- ▶ Korzystne położenie i bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu.
- ▶ Korzystne warunki do wykorzystania i rozwoju odnawialnych źródeł energii: energii słonecznej i biomasy.
- ▶ Rozwój systemu gospodarki odpadami w obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej.
- ▶ Rozwój usług społecznych (deinstytucjonalizacja) związanych z negatywnymi zjawiskami demograficznymi (osoby starsze i wykluczone) oraz zwiększającą się liczbą osób niepełnosprawnych.
- ▶ Rosnąca dostępność wychowania przedszkolnego oraz istniejąca sieć szkół podstawowych, zabezpieczająca aktualne potrzeby mieszkańców.
- ▶ Poprawa dostępności infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami.
- ▶ Wsparcie inwestycji związanych z adaptacją do zmian klimatycznych – energetyka odnawialna i efektywność energetyczna.
- ▶ Zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.

- ▶ Doświadczenie gmin we współpracy przy realizacji wspólnych przedsięwzięć oraz duża aktywność samorządów w pozyskiwaniu środków europejskich w latach 2014-2020.
- ▶ Dostępność środków ze źródeł zewnętrznych w ramach perspektywy finansowej na lata 2021 – 2027, w tym w ramach instrumentów terytorialnych dedykowanych obszarom strategicznej interwencji.

Kluczowe problemy oraz potrzeby rozwojowe obszaru partnerstwa to:

- ▶ Postępujące starzenie się społeczeństwa, które wpływa na spadek liczby osób w wieku produkcyjnym aktywnych zawodowo oraz zwiększanie się liczby osób w wieku poprodukcyjnym wymagających wsparcia, asystentury i opieki.
- ▶ Ubytek ludności wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i niekorzystnego salda migracji, w tym migracji ludzi młodych.
- ▶ Niekorzystna sytuacja na lokalnym rynku pracy (bezrobocie ukryte w rolnictwie, duża liczba osób długotrwale bezrobotnych, trudności w obszarze aktywizacji zawodowej).
- ▶ Niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna i rekreacyjna, znikoma baza turystyczna i noclegowa, brak rozwiniętej sieci punktów informacji turystycznej.
- ▶ Brak spójnej i rozpoznawalnej marki turystycznej obszaru oraz niewystarczająca promocja oferty turystycznej partnerstwa.
- ▶ Zły stan techniczny części obiektów zabytkowych, wymagający przeprowadzenia szerokich prac konserwatorsko-remontowych.
- ▶ Niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia.
- ▶ Infrastruktura społeczna nie w pełni dostosowana do potrzeb seniorów i osób z niepełnosprawnościami,
- ▶ Konieczność termomodernizacji i zwiększenia efektywności energetycznej części obiektów publicznych, a także dostosowania ich do potrzeb osób z niepełnosprawnościami i szczególnymi potrzebami.
- ▶ Wysokie koszty energii zużywanej w budynkach użyteczności publicznej.
- ▶ Ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej i szkolnej, zwłaszcza dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
- ▶ Niedostatecznie rozwinięte e-usługi publiczne, ograniczające dostęp mieszkańców do nowoczesnych i efektywnych form kontaktu z administracją publiczną.
- ▶ Niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna oraz energetyczna.
- ▶ Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów.
- ▶ Obserwowane zmiany klimatu powodujące konieczność zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego obszaru poprzez rozwój potencjału służb publicznych oraz konieczność pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych.

- Niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

3.4. Najważniejsze kierunki współpracy samorządów obszaru partnerstwa Otuliny Roztocza

Najważniejsze kierunki współpracy samorządów obszaru partnerstwa Otuliny Roztocza obejmują obszary, w ramach których polityka regionalna skoncentrowana jest na terytorialnym wymiarze wsparcia, zaś realizacja przedsięwzięć uwarunkowana jest podjęciem współpracy między gminami partnerskimi oraz innymi partnerami publicznymi i prywatnymi.

- **Atrakcyjność turystyczna** - poprawa jakości, kompleksowości i dostępności oferty turystycznej i kulturalnej dla mieszkańców obszaru partnerstwa oraz turystów, z uwzględnieniem modernizacji i rozbudowy szlaków turystycznych oraz infrastruktury rekreacyjnej; modernizacja i budowa infrastruktury obsługi ruchu turystycznego oraz podniesienie jakości usług świadczonych w dziedzinie turystyki i promocji turystycznej; stworzenie atrakcyjnego i spójnego systemu turystycznego, który przyciągnie większą liczbę odwiedzających oraz wzmocni lokalną gospodarkę; zachowanie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- **Rozwój marki turystycznej „Otulina Roztocza”** – zintegrowana oferta turystyczna – kulturalna – noclegowa – kulinarna w oparciu o rozwój istniejących i tworzenie nowych produktów i usług turystycznych; współpraca z przedsiębiorcami w tworzeniu i rozwoju marki turystycznej; intensyfikacja działań na rzecz zwiększenia rozpoznawalności i konkurencyjności marki poprzez rozwój zintegrowanych, sieciowych produktów turystycznych; dążenie do stworzenia spójnej oferty turystycznej obejmującej unikalne atrakcje przyrodnicze, kulturowe i rekreacyjne obszaru; promocja marki z uwzględnieniem nowoczesnych narzędzi marketingowych, mająca na celu wzmocnienie jej identyfikacji i pozycji na rynku.
- **Adaptacja do zmian klimatu** – kompleksowe działania mające na celu poprawę efektywności energetycznej w sektorze publicznym, obejmujące modernizację budynków użyteczności publicznej oraz wprowadzenie technologii odnawialnych źródeł energii; zmniejszenie zużycia energii pochodzącej z konwencjonalnych źródeł; zwiększenie bezpieczeństwa ekologicznego mieszkańców minimalizujące ryzyko zanieczyszczeń i przeciwdziałające skutkom ekstremalnych zjawisk pogodowych.
- **Rozwój sieciowej infrastruktury technicznej** - rozwój i unowocześnianie gospodarki wodno-ściekowej zapewniające efektywne zarządzanie zasobami wodnymi i ochronę środowiska.
- **Gospodarka w obiegu zamkniętym** - w działania na rzecz rozwijania, optymalizacji i zwiększenia efektywności systemów i infrastruktury do selektywnego zbierania odpadów; dążenie do maksymalizacji poziomu recyklingu oraz minimalizacji ilości odpadów trafiających na składowiska, wspieranie innowacyjnych rozwiązań technologicznych oraz budowanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców; długofalowe wsparcie zrównoważonego rozwoju obszaru, poprzez ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne.
- **System pomocy społecznej** - podniesienie jakości i dostępności usług społecznych i ochrony zdrowia; dostosowanie usług i infrastruktury do potrzeb osób starszych

i z niepełnosprawnościami; zachowanie standardów dostępności w infrastrukturze i usługach publicznych; rozwój i modernizacja infrastruktury społecznej; zapewnienie bezpiecznego i dostosowanego do potrzeb środowiska dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu; wspieranie procesów rehabilitacji i integracji społecznej; zachowanie i podniesienie standardów dostępności w infrastrukturze i usługach publicznych.

- **Modernizacja infrastruktury edukacyjnej** – modernizacja obiektów przedszkoli i szkół podstawowych w celu przystosowania ich do potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi; dostosowanie budynków do wymogów dostępności, w tym eliminacja barier architektonicznych; modernizacja sal lekcyjnych oraz przestrzeni wspólnych, a także wyposażenie w specjalistyczne pomoce dydaktyczne i technologiczne; stworzenie środowiska edukacyjnego, które sprzyja integracji i wsparciu uczniów o zróżnicowanych potrzebach, zapewniając im równy dostęp do edukacji oraz możliwość pełnego wykorzystania ich potencjału; podniesienie jakości kształcenia oraz wspieranie rozwoju społecznego i emocjonalnego uczniów, przyczyniające się do budowania bardziej inkluzywnej i zrównoważonej społeczności szkolnej.
- **Infrastruktura kultury** – wzmacnianie roli dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju lokalnego poprzez kompleksowe inwestycje w infrastrukturę kultury, w tym modernizację i adaptację obiektów zabytkowych oraz tworzenie przestrzeni do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej; zapewnienie równomiernego dostępu do oferty kulturalnej; zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego obszaru; eliminowanie barier w dostępie do kultury, szczególnie dla osób z niepełnosprawnościami oraz grup zagrożonych wykluczeniem społecznym; promowanie aktywnego uczestnictwa w kulturze jako elementu integracji społecznej, innowacji i wzrostu atrakcyjności obszaru partnerstwa.

4. PRZESŁANKI OPRACOWANIA STRATEGII

4.1. Samorządy wobec nowych wyzwań społecznych i gospodarczych

W ostatnich latach dostrzegalna jest intensywna dynamika przemian zachodzących w wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego – zarówno na poziomie wojewódzkim, krajowym, jak i europejskim. Skala tych przekształceń znacząco przewyższa zmiany obserwowane w poprzednim okresie programowania Unii Europejskiej, a ich wpływ na funkcjonowanie jednostek samorządu terytorialnego jest wyraźny i wieloaspektowy.

Główne źródła tych przemian to narastające problemy ekonomiczne, gospodarcze i społeczne na poziomie europejskim i światowym, coraz bardziej odczuwalne skutki zmian klimatycznych, a także oddziaływanie wojny w Ukrainie na gospodarkę europejską i krajową. Jednocześnie wraz z rosnącym tempem przemian gospodarczych i społecznych oraz wynikającymi z nich zmianami na poziomie kraju, obserwujemy lokalne przekształcenia społeczno - gospodarcze, związane z intensyfikacją rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i innowacyjnych technologiach, jak również z koniecznością adaptacji do warunków wynikających ze zmian klimatycznych.

W związku z rosnącą liczbą i skalą czynników wpływających na działalność samorządów gminnych, ewoluuje również charakter przewag konkurencyjnych, którymi dysponuje obszar Otuliny Roztocza. Zmieniające się uwarunkowania przekładają się na nowe oczekiwania mieszkańców – kluczowych beneficjentów polityk i działań podejmowanych przez władze samorządowe.

W świetle powyższych uwarunkowań zaszła potrzeba aktualizacji danych oraz przeprowadzenia kompleksowej analizy sytuacji społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej obszaru partnerstwa, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji i zależności kluczowych z perspektywy lokalnych wyzwań i potencjałów rozwojowych. Przeprowadzone prace analityczne umożliwiły opracowanie diagnozy obejmującej najistotniejsze aspekty związane z demografią, rynkiem pracy, infrastrukturą i usługami społecznymi, gospodarką, edukacją, kulturą, sportem i rekreacją, turystyką, komunikacją i transportem, bezpieczeństwem, środowiskiem naturalnym oraz infrastrukturą techniczną.

Na podstawie zaktualizowanych danych, wyników diagnozy oraz rekomendacji wypracowanych w toku procesu partycypacji społecznej, przeprowadzono analizę SWOT i zidentyfikowano kluczowe problemy, potencjały oraz kierunki rozwoju obszaru Otuliny Roztocza. Rozpoznanie istotnych zjawisk i trendów, a także rezultaty prac analitycznych pozwoliły na sformułowanie spójnej wizji rozwoju, celów strategicznych oraz kierunków działań, które wyznaczają główne obszary aktywności samorządów Otuliny Roztocza w perspektywie lat 2025–2030.

Niniejsza Strategia jest Strategią Innych Instrumentów Terytorialnych wynikającą z art. 36 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, nie jest zaś strategią rozwoju ponadlokalnego wynikającą z ustawy o samorządzie gminnym.

W związku z tym niniejsza Strategia obejmuje jedynie te aspekty (m.in. cele, kierunki działań, wskaźniki, propozycje projektów), które wynikają z uwarunkowań i zasad Innych Instrumentów Terytorialnych, przede wszystkim w zakresie obszarów wsparcia przewidzianych do finansowania w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla

Lubelskiego na lata 2021 – 2027 oraz obszarów, w ramach których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych.

4.2. Terytorialny wymiar wsparcia i podejście zintegrowane

Istotnym aspektem aktualnego modelu polityki regionalnej kraju jest zwiększenie skuteczności planowania i realizacji działań rozwojowych oraz podniesienie jakości funkcjonowania instytucji publicznych. Konieczne staje się tym samym zwiększenie jakości planowania strategicznego oraz zapewnienie spójności dokumentów planistycznych.

Jednym z założeń w obecnym modelu polityki rozwoju regionalnego jest **wzmocnienie roli wymiaru terytorialnego i podejścia zintegrowanego**, które zakłada między innymi opracowanie dokumentów integrujących zagadnienia odnoszące się do wymiaru społecznego, gospodarczego i przestrzennego, zapewnienie skutecznych mechanizmów realizacji planowanych przedsięwzięć oraz powiązanie działań podmiotów odpowiedzialnych za politykę rozwoju na danym obszarze. Stąd też ważnym elementem Strategii jest system wdrażania zaprojektowany zgodnie z kompetencjami ustawowymi samorządów gminnych w oparciu o partycypacyjny model współpracy interesariuszy.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie. Zgodnie z KSRR 2030, w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie „**polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych**”. W praktyce KSRR 2030 zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów – tzw. obszarów strategicznej interwencji. Jednocześnie KSRR 2030 silnie podkreśla konieczność stosowania **zintegrowanego podejścia terytorialnego**, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej. Zaznaczyć należy, że znacząca część gmin partnerskich Otuliny Roztocza znajdują się w grupie samorządów, które zgodnie z przyjętą typologią zaliczają się do **obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją**, czyli obszarów strategicznej interwencji zdelimitowanych w krajowych dokumentach strategicznych.

Jednocześnie Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce silnie podkreśla konieczność stosowania zintegrowanego podejścia terytorialnego, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb, problemów i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej. Innym istotnym dokumentem dla operacjonalizacji koncepcji wsparcia samorządów w ujęciu terytorialnych powiązań funkcjonalnych są również „Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027” określające m.in. uwarunkowania związane z opracowaniem strategii Innych Instrumentów Terytorialnych, które zostały uwzględnione w niniejszym dokumencie.

Powyższe podejście znalazło odzwierciedlenie w niniejszej Strategii, która ma nie tylko sprostać nowym wyzwaniom rozwojowym samorządów obszaru Otuliny Roztocza, ale też wpisać się w kierunki i zasady polityki rozwoju proponowane na poziomie regionalnym, krajowym i UE, szczególnie w zakresie Innych Instrumentów Terytorialnych.

5. ZAKRES, TRYB I METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII

Zakres i metodyka opracowania niniejszej Strategii uwarunkowane są przepisami i zasadami Innych Instrumentów Terytorialnych będących, obok Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, „narzędziem” realizacji tzw. terytorialnego wymiaru wsparcia polityki spójności UE w latach 2021 – 2027. Zgodnie z założeniami programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 Inny Instrument Terytorialny dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego służy przede wszystkim wspieraniu rozwoju terytorialnego i relacji funkcjonalnych pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego zaliczanymi do krajowych obszarów strategicznej interwencji: gmin zagrożonych trwałą marginalizacją oraz miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze przy wykorzystaniu możliwości finansowania inwestycji ze środków Unii Europejskiej. Województwo lubelskie jest szczególnie predestynowane do realizowania tego typu działań pomocowych przede wszystkim ze względu na szczególną kumulację niekorzystnych zjawisk i trendów społeczno-gospodarczych ograniczających możliwości rozwoju. Zgodnie z delimitacją KSRR 2030 w województwie lubelskim wyznaczono aż 140 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją i 11 miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Do gmin zagrożonych trwałą marginalizacją na obszarze partnerstwa Otuliny Roztocza należy sześć z ośmiu gmin objętych partnerstwem, tj. gminy: Chrzanów, Goraj, Szastarka, Turobin, Wysokie oraz Zakrzówek.

Inny Instrument Terytorialny dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji, w odróżnieniu od ZIT, jest bardziej elastyczny, gdyż nie odnosi się wyłącznie do obszarów miejskich wyznaczonych w SRWL 2030. Uwarunkowania FEL 2021 – 2027 odnoszą się przede wszystkim do: wymogów formalnych dotyczących zakresu i trybu opracowania Strategii, wymogów w zakresie powołania zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa samorządów oraz wymogów dotyczących typów projektów możliwych do realizacji w ramach Strategii.

W programie FEL 2021-2027 określono zakres wsparcia dedykowany IIT. Instrument ten będzie realizowany bezpośrednio w następujących Celach Polityki, Priorytetach i Celach Szczegółowych Programu:

- **Cel Polityki 2.** Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej
  - Cel Szczegółowy 2 (i) wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych,
  - Cel Szczegółowy 2 (ii) wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju.
- **Cel Polityki 5.** Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych
  - Cel szczegółowy 5(ii) wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie

lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

Poza bezpośrednim wdrażaniem instrumentu terytorialnego w Programie określono system preferencji dla projektów przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego. Zastosowane będą preferencje punktowe w naborach konkurencyjnych dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa JST w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego (strategii rozwoju ponadlokalnego lub strategii IIT). Ww. preferencje dotyczą następujących Celów Polityki, Priorytetów i Celów Szczegółowych Programu:

- **Cel Polityki 1.** Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej
  - Cel Szczegółowy (1ii) czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych.
- **Cel Polityki 2.** Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej:
  - Cel Szczegółowy 2 (iv) wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego,
  - Cel Szczegółowy 2 (v) wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej,
  - Cel Szczegółowy 2 (vi) wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej,
  - Cel Szczegółowy 2(vii) wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia,
  - Cel Szczegółowy 2 (viii) wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej.
- **Cel Polityki 4.** Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych:
  - Cel Szczegółowy 4 (ii) poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online (EFRR),
  - Cel Szczegółowy 4 (iii) wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne (EFFR).

- Cel Szczegółowy 4 k) zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej (EFS+).
- Cel Szczegółowy 4 f) wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (EFS+)

Do ubiegania się o wsparcie uprawnione są wyłącznie formalnie utworzone partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego z przewagą gmin zaliczonych do krajowych obszarów strategicznej interwencji. W programie FEL 2021-2027 przyjęto, że uprawnienie do wdrażania IIT przysługuje partnerstwom, w których składzie min. 70% ogólnej liczby gmin, stanowią gminy zagrożone trwałą marginalizacją i/lub miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Ponadto gminy i miasta z OSI krajowych zdecydowane na współpracę w obszarach funkcjonalnych z wykorzystaniem Innego Instrumentu Terytorialnego muszą spełnić warunek sąsiedztwa gmin polegający na wyznaczeniu obszaru zamkniętego wspólną granicą.

Z uwagi na powyższe Strategia terytorialna Otuliny Roztocza na lata 2025 – 2030 opracowana została na podstawie art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027. Jednocześnie zakres i tryb opracowania Strategii jest spójny z zapisami dokumentu pn. Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027, opracowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej w sierpniu 2022 r.

Metodyka zastosowana w Strategii opiera się na poniższych zasadach, które odnoszą się zarówno do kolejnych etapów opracowania dokumentu, jak też do fazy wdrożeniowej Strategii:

■ **Model ekspercko – partycypacyjny**

W pracach nad Strategią zastosowano model ekspercko – partycypacyjny zakładający wiodącą rolę ekspertów zewnętrznych oraz udział przedstawicieli interesariuszy w procesie opracowania i wdrażania Strategii. **Z uwagi na ograniczenia dotyczące obszarów wparcia w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych wynikające z zapisów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027 do opracowania Strategii zaangażowani byli przede wszystkim przedstawiciele władz samorządowych gmin partnerskich Otuliny Roztocza.**

■ **Analiza danych, wnioski i kierunki rozwojowe**

W ramach diagnozy przeprowadzono analizę danych w obszarach społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych, pod kątem problemów, potencjałów rozwojowych i wspólnych funkcji samorządów obszaru partnerstwa Otuliny Roztocza. Zidentyfikowano kluczowe zjawiska i trendy wpływające na rozwój obszaru. Odpowiednio do zidentyfikowanych problemów rozwojowych i przewag konkurencyjnych sformułowano wnioski i określono wizję rozwoju obszaru

oraz zdefiniowano cele strategiczne, w taki sposób aby dać pierwszeństwo wykorzystania lokalnych czynników rozwoju – **mając na uwadze ograniczenia wynikające ze specyfiki wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych**. Określono priorytety/kierunki działań i projekty służące realizacji celów oraz wskazano najważniejsze obszary aktywności samorządów partnerstwa Otuliny Roztocza w latach 2025–2030. Definiując cele i priorytety/kierunki działań strategicznych korzystano z dotychczasowych doświadczeń związanych z planowaniem i wdrażaniem polityki rozwoju w każdym z samorządów objętych Strategią.

■ Koncentracja wsparcia

Ograniczono liczbę obszarów rozwojowych i celów do takich, które w procesie tworzenia Strategii uznano za priorytetowe i mające decydujący wpływ na realizację wizji rozwoju obszaru partnerstwa. **Bezpośredni wpływ na wybór obszarów wsparcia i projektów miały uwarunkowania wynikające ze specyfiki wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych oraz preferencji dla projektów wynikających z strategii terytorialnych (m.in. ograniczenia dot. typów projektów i kwalifikowalności kosztów)**. W Strategii nie dążono zatem do tego, aby każdy obszar aktywności gmin uznać za strategiczny. Nie oznacza to rezygnacji z bieżących działań samorządów, uznano jedynie, że część z nich ma mniejszy wpływ na osiągnięcie celów strategicznych.

■ Terytorialny wymiar wsparcia

Zastosowano zasady wynikające z podejścia terytorialnego i zintegrowanego planowania – zidentyfikowano społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne powiązania funkcjonalne, które występują na obszarze partnerstwa oraz dostosowano zakres przedsięwzięć rozwojowych do specyfiki obszaru, tak aby były odpowiedzią na istniejące problemy i wyzwania. Skupiono się na tych funkcjach, które najbardziej wzmocnią wspólny potencjał rozwojowy obszaru.

Terytorialny wymiar wsparcia został ograniczony do tych obszarów, które zgodnie z programem FEL 2021 - 2027 są dedykowane lub preferowane dla projektów przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego do wsparcia w formule IIT.

■ Partycypacja społeczna

Eksperti zewnętrzeni oraz przedstawiciele władz samorządowych realizowali proces opracowania Strategii zgodnie z przyjętymi praktykami partycypacji społecznej i partnerstwa przy wykorzystaniu doświadczeń lokalnej społeczności oraz podmiotów publicznych i prywatnych. Zasadę partnerstwa i współpracy z interesariuszami zastosowano również w proponowanym systemie wdrażania Strategii. **Z uwagi na ograniczenia dotyczące obszarów wsparcia w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych wynikające z zapisów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027 do opracowania Strategii zaangażowani byli przede wszystkim przedstawiciele władz samorządowych gmin partnerskich obszaru Otuliny Roztocza.**

■ System realizacji

Opracowano przejrzysty system wdrażania Strategii w oparciu o kompetencje ustawowe oraz możliwości finansowe i organizacyjne gmin przy wykorzystaniu zasady partnerstwa i współpracy interesariuszy, uwzględniając elastyczność przyjętych rozwiązań, tak by zwiększyć sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy.

Konstrukcja systemu wdrażania Strategii odpowiada wymogom art. 36 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 – 2027.

■ Wybór kierunków działań i projektów

Określenie kierunków działań rozwojowych i wybór projektów, które zapewnią osiągnięcie celów Strategii, nastąpiło we współpracy z partnerami w oparciu o wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru, wnioski z analizy silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT) oraz wnioski i uwagi uzyskane w procesie konsultacji społecznych.

Skupiono się na przedsięwzięciach dedykowanych lub preferowanych do realizacji w formule IIT, które rozwiązują wspólne problemy samorządów partnerskich lub wzmacniają i rozwijają potencjały obszaru. Ideą takich przedsięwzięć jest współpraca gmin partnerskich zapewniająca efekt synergii, w taki sposób aby rezultaty i oddziaływanie projektów zintegrowanych (w tym partnerskich) były większe i korzystniejsze niż jest to możliwe do osiągnięcia w projektach indywidualnych.

Przy wyborze przedsięwzięć strategicznych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii uwzględniono zalecenia i ograniczenia dotyczące finansowania przedsięwzięć określone przez Instytucję Zarządzającą Programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 -2027.

■ Polityka spójności 2021 - 2027

Dostosowano rodzaj i zakres interwencji oraz system wdrażania Strategii do wyzwań i uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027 opierając się na zasadach obowiązujących w unijnych, krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych i operacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych oraz identyfikacji takich celów rozwojowych, które są możliwe do osiągnięcia nie tylko poprzez projekty indywidualne, ale też w ramach partnerskiej współpracy interesariuszy.

■ Spójność z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju

Zachowano zgodność z założeniami polityki regionalnej Państwa, tak aby Strategia była spójna z kierunkami, obszarami interwencji i celami określonymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030, Umowie Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, szczególnie w zakresie wymiaru terytorialnego i zintegrowanego podejścia w realizacji strategii rozwoju ponadlokalnego.

■ Podejście realistyczne

W trakcie prac koncentrowano się na tym, aby dokument Strategii pozostał realistyczny. Zarówno w kontekście celów, jak również kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć przyjęto następujące podejście:

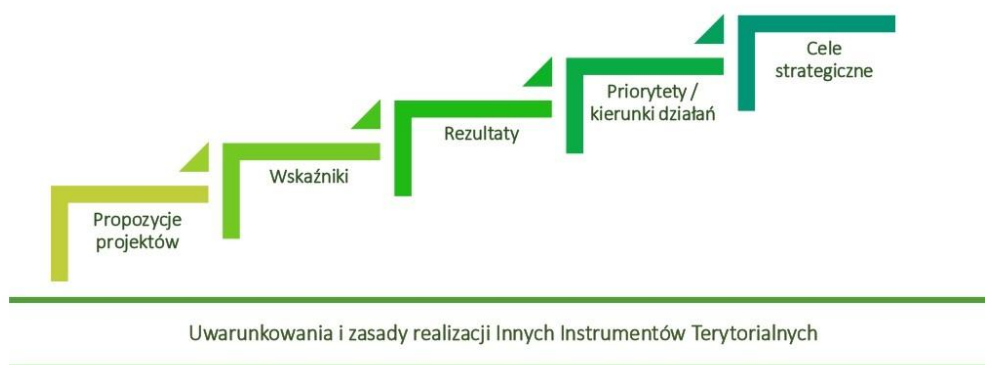
Źródło: Opracowanie własne.

■ Finansowanie propozycji przedsięwzięć wynikających ze Strategii

Strategia ukierunkowana jest na realizację projektów w formule Innych Instrumentów Terytorialnych. W związku z tym głównym źródłem finansowania przedsięwzięć wynikających ze Strategii będą środki programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027, zarówno z działań dedykowanych dla instrumentów terytorialnych, jak i działań w których Instytucja Zarządzająca przewidziała zastosowanie preferencji punktowych dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych. Należy jednocześnie podkreślić, że ostateczne rozstrzygnięcia odnośnie do zakresów, kosztów i harmonogramów realizacji poszczególnych projektów uzależnione będą od dostępności środków z programu FEL 2021 - 2027, przede wszystkim w kontekście kwalifikowalności oraz innych, formalnych i merytorycznych aspektów wdrażania. Proces ten wymaga też dobrej organizacji współpracy gmin i długofalowej konsekwencji w działaniu władz samorządowych zaangażowanych w realizację Strategii.

■ Logika interwencji Strategii

W Strategii przyjęto logikę interwencji, w której celom i odpowiadającym im priorytetom/kierunkom działań przypisano odpowiednie rezultaty i wskaźniki oraz propozycje projektów do realizacji:

Źródło: Opracowanie własne.

6. ANALIZA SWOT

Narzędziem zastosowanym do przeprowadzenia analizy strategicznej obszaru Otuliny Roztocza jest analiza SWOT – zestawienie **uwarunkowań wewnętrznych w postaci mocnych i słabych stron** oraz **określenie zewnętrznych szans i zagrożeń rozwojowych**. Analiza potraktowana została szeroko i kompleksowo, obejmując wszystkie istotne kwestie społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne obszaru partnerstwa **ze szczególnym uwzględnieniem kwestii związanych z wymiarem terytorialnym w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji**.

Metoda ta umożliwia zebranie oraz usystematyzowanie informacji o wewnętrznym potencjale obszaru partnerstwa, jak również dostrzeganych barierach, zwracając jednocześnie uwagę na pojawiające się w otoczeniu szanse i zagrożenia mające wpływ na funkcjonowanie i rozwój obszaru.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Znaczący potencjał rolniczy w kontekście rozwoju nowoczesnej i efektywnej produkcji rolnej tj. podniesienia zdolności obszaru partnerstwa do osiągania wysokiej i stabilnej wydajności w produkcji roślinnej i zwierzęcej, przy jednoczesnym zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. 2. Korzystne położenie na obszarze o dużej atrakcyjności turystycznej – przyrodniczej i krajobrazowej. 3. Bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu. 4. Rosnąca rozpoznawalność turystyczna obszaru Otuliny Roztocza w regionie i kraju. 5. Rozwijająca się sieć szlaków turystycznych oraz atrakcyjne turystycznie obiekty i przestrzenie publiczne (w tym rekreacyjne). 6. Sprzyjające warunki klimatyczne umożliwiające rozwój turystyki zimowej i leczniczej oraz odpowiednie ukształtowanie terenu sprzyjające uprawianiu sportów zimowych. 7. Istniejące produkty turystyczne oraz lokalne produkty spożywcze. 8. Obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru. 9. Poprawa dostępności i jakości infrastruktury publicznej. 10. Poprawiająca się jakość zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej. 11. Czyste i nieskażone środowisko – potencjał rozwoju gospodarstw i upraw ekologicznych.	1. Niekorzystna sytuacja demograficzna (ujemny przyrost naturalny, ujemne saldo migracji, starzenie się społeczeństwa, depopulacja, niekorzystna struktura wiekowa). 2. Niewystarczający zakres usług skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych oraz seniorów. 3. Niewystarczający poziom kwalifikacji zawodowych, niska aktywność zawodowa, odpływ wykształconej kadry do większych ośrodków. 4. Trudna sytuacja na rynku pracy (zmniejszająca się liczba osób aktywnych zawodowo - możliwe problemy z zapewnieniem wykwalifikowanych pracowników). 5. Wysokie bezrobocie osób młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, osób po 50 roku życia oraz istnienie ukrytego bezrobocia (bezrobocia agrarnego). 6. Trudności związane z aktywizacją zawodową osób długotrwale bezrobotnych. 7. Niewystarczające wsparcie dla wykorzystania potencjału produktów i usług lokalnych. 8. Nieprzystosowanie parametrów technicznych dróg do obecnych i przyszłych obciążeń oraz deficyty w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego (oświetlenie ulic, chodniki, ciągi pieszo-rowerowe, pobocza).

12. Korzystne warunki dla rozwoju energetyki pochodzącej ze źródeł odnawialnych. 13. Rozwój infrastruktury publicznej służącej aktywizacji gospodarczej obszaru i poprawie jakości życia mieszkańców. 14. Wzrost dostępności wychowania przedszkolnego i sieć szkół podstawowych zabezpieczająca potrzeby mieszkańców. 15. Doświadczenie gmin partnerskich we współpracy przy realizacji wspólnych przedsięwzięć. 16. Tożsamość terytorialna oraz poczucie przynależności lokalnej. 17. Rosnące zaufanie mieszkańców obszaru do administracji samorządowej. 18. Rosnąca aktywność społeczna, wzrost znaczenia społeczności lokalnych w podejmowaniu decyzji dotyczących rozwoju obszaru. 19. Wzrost dynamiki zakładania działalności gospodarczej. 20. Zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.	9. Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura sieciowa (wodno-kanalizacyjna, gazowa) w niektórych lokalizacjach. 10. Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów. 11. Zróżnicowanie w dostępie do szerokopasmowego Internetu. 12. Niewystarczająca jakość zaawansowanych e-usług publicznych oraz niskie kompetencje cyfrowe osób po 50 roku życia blokujące możliwość korzystania z e-usług. 13. Brak kompleksowego systemu identyfikacji i promocji gospodarczej oraz oferty inwestycyjnej i turystycznej obszaru. 14. Brak zintegrowanego systemu promocji i certyfikacji produktów lokalnych. 15. Niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna wysokiej jakości. 16. Zły stan lub brak infrastruktury turystycznej w niektórych lokalizacjach. 17. Zły stan techniczny części obiektów zabytkowych, wymagający przeprowadzenia szerokich prac konserwatorsko-remontowych. 18. Niski poziom wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego w kreowaniu oferty turystycznej. 19. Istnienie obiektów użyteczności publicznej wymagających przeprowadzenia prac termomodernizacyjnych i remontowych, a także dostosowania do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. 20. Wysokie koszty energii zużywanej w budynkach użyteczności publicznej. 21. Niski wskaźnik upowszechnienia wychowania przedszkolnego w części gmin obszaru partnerstwa. 22. Częściowe niedostosowanie infrastruktury edukacyjnej do potrzeb uczniów ze szczególnymi potrzebami oraz braki infrastrukturalne w otoczeniu przedszkoli i szkół. 23. Niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. 24. Niewystarczająca i przestarzała infrastruktura kulturalna, ograniczony dostęp do oferty kulturalnej i edukacyjnej. 25. Niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji

	mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia. 26. Niedostateczne wyposażenie służb ratunkowych w sprzęt i materiały do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków zagrożeń naturalnych. 27. Obserwowane zmiany klimatu powodujące konieczność pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Wzrost znaczenia oraz rozwój infrastruktury energetyki odnawialnej (dążenie do samowystarczalności energetycznej). 2. Rozwój przetwórstwa spożywczego – skrócenie łańcucha dostaw, produkcja żywności o wysokiej jakości. 3. Wsparcie dla działań w zakresie modernizacji i specjalizacji rolnictwa (w tym rolnictwo ekologiczne i specjalistyczne), np. wykorzystanie nowoczesnych technologii satelitarnych dot. retencji, monitoringu i zarządzania uprawami. 4. Współpraca z ośrodkami akademickimi i szkołami branżowymi w zakresie nowoczesnych technologii w rolnictwie oraz planowaniu przestrzennym. 5. Rozwój marki „Otulina Roztocza” i powiązanie z konkretnymi produktami - turystyka / produkty lokalne / sieciowe produkty turystyczne (w tym związane z obsługą turystyki – np. wypożyczalnie rowerów). 6. Zapotrzebowanie i moda na unikatową, kompleksową ofertę turystyczną i usługową (całoroczną), bazującą na produktach lokalnych. Wzrost znaczenia srebrnej gospodarki (w tym turystyki senioralnej). Rozwijająca się turystyka sentymalna. 7. Promocja produktów turystycznych, rolniczych, lokalnych oraz wspólnych inicjatyw – np. zintegrowany turystyczny portal internetowy Otuliny Roztocza. 8. Rozwój bazy gastronomiczno-noclegowej wysokiej jakości. 9. Stworzenie systemu promocji i certyfikacji produktów lokalnych. 10. Wzrost znaczenia marki i produktów lokalnych dla mieszkańców obszaru (system	1. Zmiany klimatyczne (m.in. zagrożenie suszami) - spadek efektywności produkcji rolniczej oraz postępujące zagrożenie dla cennych walorów środowiska przyrodniczego. 2. Brak systemowych rozwiązań dotyczących skrócenia łańcucha dostaw produktów rolniczych (przetwórstwo i dystrybucja). 3. Spadek intensywności powstawania i rozwoju przedsiębiorstw o charakterze pozarolniczym. 4. Utrzymujące się negatywne trendy demograficzne (zakłócenia lokalnych rynków pracy, zmiana profilu usług publicznych wskutek starzenia się społeczeństwa, rosnące koszty utrzymania infrastruktury społecznej, wpływ na politykę inwestycyjną jednostek samorządu terytorialnego, zanikanie więzi społeczno – kulturowych). 5. Zwiększające się obciążenia budżetów jednostek samorządu terytorialnego przy jednoczesnych zmniejszeniach dochodów (spadek wielkości nadwyżki operacyjnej, mniejsze nakłady na inwestycje związane z poprawą stanu infrastruktury publicznej i projekty zwiększające potencjał rozwojowy gmin). 6. Wzrost nakładów na zadania własne gmin (w tym: oświata, służba zdrowia, gospodarka odpadami). 7. Brak mocy przyłączeniowych do sieci energetycznej w kontekście rozwoju energetyki słonecznej. 8. Zapewnienie w dłuższym horyzoncie czasu konsekwentnych i profesjonalnych działań oraz finansowania rozwoju marki „Otulina Roztocza”. 9. Obserwowane zmiany klimatu stanowiące bardzo poważne zagrożenie i wpływające na

promocji i dystrybucji produktów lokalnych dla mieszkańców). 11. Rozwój infrastruktury i usług dedykowanych osobom starszym - srebrna gospodarka (sprzyja temu sytuacja demograficzna, walory przyrodnicze, ekologiczne i środowiskowe). 12. Zwiększenie ilości atrakcyjnych przestrzeni i obiektów publicznych oraz wykorzystanie potencjału przestrzeni publicznych na potrzeby ruchu turystycznego (rynków, skwerów). 13. Wykorzystanie szans rozwoju gmin i ich społeczności poprzez realizację wspólnych projektów i programów współpracy - projekty partnerskie, adaptacja dobrych praktyk. 14. Dynamiczny rozwój e-usług publicznych (administracja, ochrona zdrowia, edukacja). 15. Rozwój technologii umożliwiających pracę zdalną oraz wzrost znaczenia pracy zdalnej pozwalający na pobyt i pracę na obszarach położonych peryferyjnie, lecz atrakcyjnych jako miejsce zamieszkania. 16. Realizacja inwestycji publicznych mających na celu spadek bezrobocia i wzrost dochodów gmin. 17. Wykorzystanie położenia przygranicznego jako szansy dla rozwoju gospodarki (w tym turystyki) - współpraca gmin w ramach Euroregionu Roztocze. 18. Promocja i wykorzystanie istniejących i nowych terenów inwestycyjnych. 19. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia w lokalnych placówkach edukacyjnych. 20. Poprawa warunków nauczania poprzez zapewnienie lepszej dostępności do nowoczesnych narzędzi edukacyjnych. 21. Wzrost znaczenia aktywizacji zawodowej (działalność pozarolnicza, osoby starsze) w kontekście negatywnych trendów demograficznych. 22. Wzrost udziału mieszkańców w inicjatywach społecznych (zwiększenie wpływu na podejmowane decyzje), wzrastająca aktywność obywatelska. 23. Realizacja polityki zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym – wsparcie dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją. 24. Dostępność funduszy UE wspierających turystykę, przedsiębiorczość, tworzenie	wiele aspektów gospodarczych, społecznych i przestrzennych. 10. Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców związana z przeciwdziałaniem zmianom klimatu. 11. Ryzyko pogłębiania się wykluczenia edukacyjnego uczniów ze specjalnymi potrzebami w wyniku braku odpowiednich inwestycji infrastrukturalnych. 12. Ograniczona atrakcyjność i konkurencyjność lokalnej oferty edukacyjnej, mogąca skutkować odpływem uczniów do lepiej wyposażonych placówek w innych gminach. 13. Ryzyko dalszego pogłębiania nierówności w dostępie do edukacji przedszkolnej między gminami, w tym migracja edukacyjna do lepiej wyposażonych ośrodków. 14. Niejednoznaczne i zmieniające się regulacje prawne dot. sprzedaży produktów lokalnych. 15. System finansowania inwestycji w ramach polityki spójności UE 2021 – 2027 (zwiększenie liczby inwestycji finansowanych w ramach instrumentów zwrotnych). 16. Rosnąca ilość programów i form wsparcia UE nieuwzględniających specyfiki i potrzeb obszaru, nadmierna biurokracja. 17. Niewystarczająca ilość środków finansowych na realizację wszystkich projektów wynikających z dokumentów strategicznych gmin.

miejsc pracy, B+R, cyfryzację, gospodarkę niskoemisyjną i energetykę odnawialną.	

7. MISJA I WIZJA OBSZARU OTULINY ROZTOCZA

Misja obszaru Otuliny Roztocza w zwięzły sposób precyzuje istotę działań samorządów gmin partnerskich oraz podstawowe funkcje do spełnienia na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Misja określa też rolę władz samorządowych gmin partnerskich w procesie rozwoju wspólnoty lokalnej, w którym pełnią one rolę inicjatora przedsięwzięć rozwojowych podejmowanych przez podmioty publiczne, organizacje społeczne i przedsiębiorców. Jednocześnie samorządy gmin są realizatorami własnych projektów uwzględniających potencjały, problemy oraz możliwości prawne, organizacyjne i finansowe poszczególnych jednostek.

Realizacji celów rozwojowych towarzyszy zmieniający się i rosnący poziom wymagań i oczekiwań różnych środowisk i grup społecznych dążących do tego aby obszar Otuliny Roztocza stanowił region przyjazny mieszkańcom i inwestorom, był nowoczesny, dynamiczny, innowacyjny, oferujący atrakcyjne miejsca pracy oraz dobre warunki do życia i samorealizacji. Jednocześnie plany i bieżące działania samorządów muszą uwzględniać nowe wyzwania zewnętrzne, na które władze gmin powinny reagować, niwelując zagrożenia i wykorzystując swoje szanse rozwojowe.

MISJA obszaru OTULINY ROZTOCZA

Kreowanie i wspieranie rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego we współpracy z interesariuszami – samorządami gminnymi i powiatowymi, mieszkańcami, przedsiębiorcami oraz partnerami społecznymi w oparciu o lokalne potencjały, specjalizacje i potrzeby mieszkańców z poszanowaniem środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Wizja rozwoju obszaru Otuliny Roztocza jest projekcją pożądanego stanu rzeczywistości lokalnej w perspektywie 2030 roku. Określa stan docelowy, do którego dążą gminy partnerskie, tj. mieszkańcy, władze samorządowe oraz partnerzy społeczni i gospodarczy, wykorzystując przy tym możliwości płynące z własnych atutów oraz szans pojawiających się w otoczeniu. Wizja ukierunkowana jest perspektywicznie, określając cel do jakiego zmierza obszar Otuliny Roztocza. Wskazuje ona zasadniczy kierunek podejmowanych działań.

WIZJA obszaru OTULINY ROZTOCZA

W roku 2030 Otulina Roztocza jest atrakcyjnym obszarem wykorzystującym swój potencjał rolniczy, przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy. Nowoczesne usługi publiczne i infrastruktura dedykowana mieszkańcom, przedsiębiorcom i turystom podnoszą jakość życia i atrakcyjność obszaru Otuliny Roztocza jako atrakcyjnego miejsca do zamieszkania, inwestowania i spędzania wolnego czasu. Odpowiedzialna polityka społeczna oraz aktywne wsparcie dla tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw stopniowo zmniejszają negatywne trendy demograficzne. Dzięki inwestycjom w zieloną energię, efektywność energetyczną i gospodarkę obiegu zamkniętego zachodzi ewolucyjna transformacja w kierunku gospodarki neutralnej dla środowiska.

8. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

Cele strategiczne i cele szczegółowe (kierunki działań), zostały określono w oparciu o:

- wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru Otuliny Rostocza,
- wnioski z analizy mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT),
- wnioski z analizy powiązań funkcjonalnych partnerstwa,
- wnioski z analizy problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych partnerstwa,
- wnioski i uwagi uzyskane w procesie partycypacji społecznej,
- uwarunkowania zewnętrzne dotyczące spójności z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju oraz celami polityki spójności 2021- 2027, **ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań realizacji Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw JST z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim.**

CELE STRATEGICZNE I CELE SZCZEGÓŁOWE (KIERUNKI DZIAŁAŃ)

1. WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

- 1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej
- 1.2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego
- 1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych

2. OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU

- 2.1. Zwiększenie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych
- 2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami
- 2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom

3. WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

- 3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
- 3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych

Niniejsza Strategia jest Strategią Innych Instrumentów Terytorialnych w rozumieniu ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021 - 2027. Jednocześnie niniejsza Strategia nie jest identyfikowana jako strategia rozwoju ponadlokalnego zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym.

W związku z tym zaprojektowany schemat celów odnosi się jedynie do stymulowania tych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru, które są dedykowane do objęcia

wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 lub preferowane do wspierania w ramach strategii terytorialnych.

---

9. REALIZACJA CELÓW STRATEGII ZE WSKAZANIEM PODEJŚCIA ZINTEGROWANEGO

9.1. Cel strategiczny 1: Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego,
- sezonowość oferty turystycznej,
- duża konkurencyjność rynkowa innych obszarów turystycznych oraz kulturalnych w skali województwa i kraju,
- brak spójnej i zintegrowanej oferty turystycznej obszaru – infrastruktura, produkty i usługi turystyczne nie są w pełni dostosowane do nowoczesnych standardów i oczekiwań mieszkańców oraz turystów,
- brak kompleksowego systemu identyfikacji i promocji oraz oferty turystycznej,
- niedostatecznie rozwinięta baza noclegowa i gastronomiczna wysokiej jakości,
- zły stan techniczny części obiektów zabytkowych, wymagający przeprowadzenia szerokich prac konserwatorsko-remontowych,
- niski poziom wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego w kreowaniu oferty turystycznej.
- niewystarczająca i przestarzała infrastruktura kulturalna, ograniczony dostęp do oferty kulturalnej i edukacyjnej,
- niedostatek ogólnodostępnych miejsc rekreacji i przestrzeni integracji mieszkańców, służących budowaniu kapitału społecznego i poprawie jakości życia,
- niedostatecznie rozwinięte e-usługi publiczne, ograniczające dostęp mieszkańców do nowoczesnych i efektywnych form kontaktu z administracją publiczną.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe, a także istniejące produkty turystyczne stanowiące potencjał do rozwoju turystyki oraz oferty w zakresie integracji społecznej mieszkańców obszaru,
- obiekty dziedzictwa kulturowego oraz ciekawa historia obszaru,
- korzystne położenie i bliska odległość od ważniejszych ośrodków miejskich regionu,
- rozwijająca się sieć szlaków turystycznych oraz atrakcyjne turystycznie obiekty i przestrzenie publiczne,
- istniejące produkty turystyczne,
- wzrost pozycji obszaru na rynku turystycznym – duży potencjał do tworzenia nowych oraz unowocześniania istniejących produktów turystycznych,
- rosnąca rozpoznawalność turystyczna obszaru Otuliny Roztocza w regionie i kraju;
- rosnąca świadomość lokalnej społeczności na temat specyfiki obszaru,

- tożsamość terytorialna oraz poczucie przynależności lokalnej,
- zwiększający się poziom cyfryzacji i dostępności Internetu.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 1 będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 1 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących rozwoju usług i infrastruktury związanej z podniesieniem atrakcyjności turystycznej obszaru partnerstwa oraz rozwoju elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych.

9.2. Cel strategiczny 2: Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- konieczność termomodernizacji i zwiększenia efektywności energetycznej części obiektów publicznych,
- częściowe niedostosowanie usług i infrastruktury do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami,
- niewystarczające wykorzystanie odnawialnych źródeł energii,
- wzrost kosztów utrzymania obiektów publicznych o niskiej efektywności energetycznej,
- niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta infrastruktura wodno-kanalizacyjna,
- niedostatecznie rozwinięta infrastruktura segregacji oraz recyklingu odpadów,
- zmiany klimatu powodujące konieczność zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego obszaru oraz pojęcia działań w zakresie retencji wody, poprawy gospodarki wodnej oraz adaptacji przestrzeni do ekstremalnych zjawisk pogodowych,
- niedostateczne wyposażenie służb ratunkowych w sprzęt i materiały do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków zagrożeń naturalnych.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- korzystne warunki do wykorzystania i rozwoju odnawialnych źródeł energii,
- wzrost znaczenia energetyki ze źródeł odnawialnych,
- zwiększenie efektywności energetycznej obiektów publicznych,
- działania w zakresie przystosowania się do zmian klimatu oraz zapobieganie ryzykom związanym z klimatem,
- wsparcie inwestycji związanych z adaptacją do zmian klimatycznych – energetyka odnawialna, efektywność energetyczna, transport niskoemisyjny,

- liczne i aktywne jednostki OSP, zaangażowane w działania na rzecz bezpieczeństwa, integracji i aktywizacji lokalnych społeczności.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 2 będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 2 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących rozwoju energetyki ze źródeł odnawialnych, efektywności energetycznej, gospodarki wodno - ściekowej, gospodarki odpadami, adaptacji do zmian klimatu oraz bezpieczeństwa ekologicznego.

9.3. Cel strategiczny 3: Wzrost jakości życia i spójności społecznej

Problemy i potrzeby na jakie odpowiada cel:

- postępujące starzenie się społeczeństwa, które wpływa na spadek liczby osób w wieku produkcyjnym aktywnych zawodowo oraz zwiększanie się liczby osób w wieku poprodukcyjnym wymagających wsparcia, asystentury i opieki;
- wysoki ubytek ludności wynikający zarówno z ujemnego przyrostu naturalnego, jak i niekorzystnego salda migracji, w tym migracji ludzi młodych;
- niewystarczający zakres usług skierowanych do osób z niepełnosprawnościami, przewlekłe chorych, seniorów oraz ich opiekunów,
- infrastruktura społeczna nie w pełni dostosowana do potrzeb seniorów i osób z niepełnosprawnościami,
- niski wskaźnik upowszechnienia wychowania przedszkolnego w części gmin obszaru partnerstwa,
- braki infrastrukturalne w otoczeniu przedszkoli (m.in. brak lub zły stan infrastruktury i terenów rekreacyjnych),
- częściowe niedostosowanie infrastruktury edukacyjnej do potrzeb uczniów ze szczególnymi potrzebami, w tym brak odpowiednich warunków lokalowych, sprzętu oraz istnienie barier architektonicznych utrudniających dostępność,
- ograniczone możliwości prowadzenia nowoczesnych form edukacji z powodu niedostosowania obiektów szkolnych do współczesnych standardów funkcjonalnych, technologicznych i integracyjnych,
- niedostateczne wsparcie mieszkaniowe dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym ograniczona dostępność mieszkań socjalnych i innych form wsparcia lokalowego dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.

Potencjały obszaru, które będą wzmacniane w trakcie realizacji celu:

- rozwój usług społecznych związanych z negatywnymi zjawiskami demograficznymi (osoby starsze, zagrożone wykluczeniem społecznym, samotne),
- wzrost jakości usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych świadczonych na terenie partnerstwa,
- poprawa dostępności infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami,
- poprawa dostępności mieszkańców do dziennych form wsparcia dla osób z problemami w funkcjonowaniu,
- aktywnie działające organizacje pozarządowe,
- wzrost dostępności wychowania przedszkolnego i sieć szkół podstawowych zabezpieczająca potrzeby mieszkańców.

Terytorialność celu:

Interwencje w ramach Celu strategicznego 3 będą miały wpływ na wszystkie gminy partnerstwa i będą spełniać jeden z dwóch warunków tj. będą projektami partnerskimi w rozumieniu art. 39 ustawy z dnia 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027 lub deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury lub objęcie wsparciem mieszkańców co najmniej dwóch gmin obszaru partnerstwa.

Zaangażowanie partnerów:

W realizacji projektów w ramach Celu strategicznego 3 zaangażowani będą partnerzy instytucjonalni i społeczni, zgodnie ze specyfiką projektów dotyczących poprawy jakości usług i infrastruktury społecznej i edukacyjnej.

10. OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA

Określając poniższe rezultaty i wskaźniki planowanych kierunków działań uwzględniono:

- powiązanie wskaźników realizacji celów szczegółowych Strategii (kierunków działań) ze wskaźnikami programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 opisanymi w Szczegółowym Opisie Priorytetów Programu,
- uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i operacyjnych na poziomie regionalnym i krajowym,
- zasady dotyczące planowania i wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim,
- dostępność danych na potrzeby monitoringu wskaźników,
- możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów obszaru partnerstwa,
- plany samorządów oraz możliwości współpracy gmin w realizacji projektów partnerskich.

Pomiar wartości wskaźników osiągnięcia celów strategicznych nastąpi dwukrotnie – w roku 2028, i w roku 2030.

Na obecnym etapie prac nad Strategią i projektami gminy partnerskie Otuliny Roztocza nie dysponują narzędziami i danymi do wprowadzenia wartości wskaźników. Wartości wskaźników zostaną określone w oparciu o uzyskaną dokumentację projektową i techniczną poszczególnych projektów przewidzianych do realizacji w formule IIT. Stosowne uzupełnienia zostaną dokonane po ich ustaleniu i uzyskaniu w trybie aktualizacji Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030.

Cel strategiczny 1: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Kierunek działania 1.1	Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej
Planowane rezultaty	
▪ Zwiększenie atrakcyjności turystycznej obszaru Otuliny Roztocza. ▪ Dostosowanie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej do wymaganych przez turystów standardów i norm. ▪ Poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych na obszarze Otuliny Roztocza. ▪ Rozwój marki terytorialnej „Otulina Roztocza”. ▪ Aktualizacja produktów turystycznych i integracja oferty turystycznej w oparciu o atrakcje przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe i produkty lokalne. ▪ Rozbudowa i modernizacja sieci ścieżek oraz szlaków rowerowych, które umożliwią aktywne zwiedzanie obszaru i połączą kluczowe atrakcje turystyczne Otuliny Roztocza.	

Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend**Wskaźniki produktu:**

- WLWK-PLRO136 - Długość odnowionych szlaków turystycznych ↗
- WLWK-PLRO137 - Długość utworzonych szlaków turystycznych ↗
- WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem ↗
- WLWK-PLRO144 - Liczba wspartych obiektów w miejscach dziedzictwa naturalnego ↗
- WLWK-PLRO143 - Liczba utworzonych punktów informacji turystycznej i infokiosków zapewniających obsługę w min. 2 językach obcych ↗
- WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗

Kierunek działania 1.2	Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego
Planowane rezultaty	
▪ Poprawa stanu technicznego obiektów kultury i obiektów zabytkowych. ▪ Upowszechnianie wartości dziedzictwa kulturowego. ▪ Doposażenie w nowoczesny sprzęt, doskonalenie oferty kulturalnej obszaru partnerstwa. ▪ Wzrost atrakcyjności turystycznej Otuliny Roztocza. ▪ Dostosowanie obiektów kultury do obecnych standardów i norm architektonicznych.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO141 - Liczba instytucji kultury objętych wsparciem ↗ ▪ WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami ↗ ▪ WLWK-RCO077 - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem ↗ ▪ WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami ↗	

- WLWK-PLRO140 - Liczba wspartych obiektów o charakterze niezabytkowym ↗
- WLWK-PLRO139 - Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem ↗
- WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO112 - Podmioty zaangażowane w przygotowanie i realizację strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO076 - Zintegrowane projekty rozwoju terytorialnego ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem ↗

Kierunek działania 1.3	Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych
Planowane rezultaty	
▪ Rozwój e-administracji i e-usług publicznych. ▪ Zapewnienie jak największej liczby wysokiej jakości usług publicznych dostępnych na najwyższych poziomach dojrzałości. ▪ Wzrost liczby użytkowników nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych. ▪ Modernizacja zaplecza teleinformatycznego zapewniająca tworzenie i implementację nowoczesnych systemów e-administracji. ▪ Wzrost zainteresowania obywateli i przedsiębiorców powszechnym korzystaniem z e- usług publicznych. ▪ Podniesienie kompetencji pracowników administracji w zakresie e-usług publicznych.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-RCO014 - Instytucje publiczne otrzymujące wsparcie na opracowywanie usług, produktów i procesów cyfrowych ↗ ▪ WLWK-PLRO013 - Liczba osób objętych szkoleniami w zakresie kompetencji cyfrowych ↗ ▪ WLWK-PLRO010 - Liczba podmiotów, które udostępniły informacje sektora publicznego / dane prywatne on-line ↗ ▪ WLWK-PLRO014 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie cyberbezpieczeństwa ↗ ▪ WLWK-PLRO008 - Liczba podmiotów wspartych w zakresie rozwoju usług, produktów i procesów cyfrowych ↗	

- WLWK-PLRO160 - Liczba rozwiązań wykorzystujących informacje sektora publicznego/dane prywatne ↗
- WLWK-PLRO012 - Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości co najmniej 4 – transakcja ↗

Wskaźniki rezultatu

- WLWK-RCR011 - Użytkownicy nowych i zmodernizowanych publicznych usług, produktów i procesów cyfrowych ↗

Cel strategiczny 2: OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU

Kierunek działania 2.1	Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych
Planowane rezultaty	
▪ Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie energochłonności budynków. ▪ Poprawa bilansu energetycznego budynków poprzez zmniejszenie zapotrzebowania na energię. ▪ Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz zmniejszenie kosztów bieżących utrzymania budynków. ▪ Zmniejszenie zużycia energii elektrycznej na potrzeby oświetlenia ulicznego. ▪ Poprawa stanu środowiska w zakresie jakości powietrza.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-RCO019 - Budynki publiczne o udoskonalonej charakterystyce energetycznej ↗ ▪ WLWK-PLRO027 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii cieplnej ze źródeł OZE ↗ ▪ WLWK-PLRO026 - Dodatkowa zdolność wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗ ▪ WLWK-PLRO036 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii cieplnej z OZE ↗ ▪ WLWK-PLRO034 - Liczba wybudowanych jednostek wytwarzania energii elektrycznej z OZE ↗ ▪ WLWK-PLRO237 - Liczba powstałych magazynów energii cieplnej ↗ ▪ WLWK-PLRO238 - Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej ↗ ▪ WLWK-PLRO208 - Pojemność magazynów energii elektrycznej ↗ ▪ WLWK-PLRO023 - Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków ↗	

- WLWK-PLRO025 - Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła (innych niż indywidualne) ↗
- WLWK-PLRO165 - Liczba nowych/zmodernizowanych punktów świetlnych ↗
- WLWK-RCO074 - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗
- WLWK-RCO075 - Wspierane strategie zintegrowanego rozwoju terytorialnego ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR032 - Dodatkowa moc zainstalowana odnawialnych źródeł energii ↗
- WLWK-PLRR013 - Ilość wytworzonej energii elektrycznej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRR014 - Ilość wytworzonej energii cieplnej ze źródeł OZE ↗
- WLWK-PLRR012 - Ilość zaoszczędzonej energii cieplnej ↗
- WLWK-PLRR011 - Ilość zaoszczędzonej energii elektrycznej ↗
- WLWK-RCR050 - Ludność odnosząca korzyści ze środków na rzecz jakości powietrza ↗
- WLWK-PLRR073 - Roczne zużycie energii pierwotnej w: budynkach publicznych ↘
- WLWK-RCR029 - Szacowana emisja gazów cieplarnianych ↘

Kierunek działania 2.2	Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami
Planowane rezultaty	
▪ Poprawa efektywności systemów zaopatrzenia w wodę, odprowadzania i oczyszczania ścieków. ▪ Zwiększenie liczby mieszkańców z dostępem do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. ▪ Ograniczenie awarii i strat w sieci wodociągowej oraz poprawa jakości wody pitnej. ▪ Redukcja zanieczyszczeń gleb i wód powierzchniowych. ▪ Poprawa organizacji funkcjonowania gospodarki odpadami komunalnymi. ▪ Zwiększenie poziomu selektywnej zbiórki odpadów i udziału odpadów poddanych recyklingowi oraz ograniczenie ilości odpadów trafiających na składowiska.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO047 - Długość wybudowanej sieci kanalizacyjnej ↗ ▪ WLWK-PLRO045 - Długość wybudowanej sieci wodociągowej ↗ ▪ WLWK-PLRO048 - Długość zmodernizowanej sieci kanalizacyjnej ↗ ▪ WLWK-PLRO046 - Długość zmodernizowanej sieci wodociągowej ↗ ▪ WLWK-PLRO233 - Liczba przebudowanych / zmodernizowanych ujęć wody ↗	

- WLWK-PLRO049 - Liczba nowych indywidualnych / przydomowych oczyszczalni ścieków ↗
- WLWK-PLRO052 - Liczba rozbudowanych / przebudowanych / zmodernizowanych oczyszczalni ścieków komunalnych ↗
- WLWK-RCO032 - Wydajność nowo wybudowanych lub zmodernizowanych instalacji oczyszczania ścieków ↗
- WLWK-RCO107 - Inwestycje w obiekty do selektywnego zbierania odpadów ↗
- WLWK-PLRO060 - Liczba wspartych punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK) ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-PLRR038 - Ludność podłączona do wybudowanej lub zmodernizowanej zbiorczej kanalizacji sanitarnej ↗
- WLWK-RCR041 - Ludność przyłączona do udoskonalonych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗
- WLWK-RCR042 - Ludność przyłączona do zbiorowych systemów oczyszczania ścieków co najmniej II stopnia ↗
- WLWK-RCR043 - Straty wody w zbiorowych systemach zaopatrzenia w wodę ↘
- WLWK-PLRR018 - Wielkość ładunku ścieków poddanych ulepszonemu oczyszczaniu ↗
- PROG-FELCR06 - Ludność podłączona do nowo wybudowanych zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę ↗
- WLWK-PLRR019 - Liczba osób objętych selektywnym zbieraniem odpadów komunalnych ↗
- WLWK-RCR103 - Odpady zbierane selektywnie ↗

Kierunek działania 2.3	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom
Planowane rezultaty	
▪ Podniesienie jakości działania służb ratowniczo – gaśniczych poprzez zakup nowoczesnego sprzętu. ▪ Wzrost kompetencji i sprawność funkcjonowania jednostek ratowniczo – gaśniczych. ▪ Wzrost poziomu bezpieczeństwa mieszkańców. ▪ Poprawa bilansu wodnego i zwiększenie odporności lokalnych ekosystemów na skutki suszy i zmian klimatu. ▪ Zwiększenie pojemności retencyjnej na obszarze gmin poprzez budowę zbiorników magazynujących wody opadowe i roztopowe.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	

Wskaźniki produktu:

- WLWK-PLRO041 - Liczba jednostek służb ratowniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof ↗
- WLWK-PLRO044 - Pojemność obiektów małej retencji ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR035 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przeciwpowodziowej ↗
- WLWK-RCR037 - Ludność odnosząca korzyści ze środków ochrony przed klęskami żywiołowymi związanymi z klimatem (oprócz powodzi lub niekontrolowanych pożarów) ↗

Cel strategiczny 3: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Kierunek działania 3.1	Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych
Planowane rezultaty	
▪ Poprawa jakości infrastruktury i usług pomocy i integracji społecznej oraz aktywizacji społeczno-zawodowej. ▪ Rozwoju usług opiekuńczych świadczonych w społeczności lokalnej. ▪ Wzrost dostępności mieszkańców obszaru do infrastruktury i usług pomocy społecznej. ▪ Zwiększenie dostępności obiektów świadczących usługi społeczne dla osób starszych, zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób z niepełnosprawnościami. ▪ Zapewnienie specjalistycznej opieki nad osobami zależnymi, pozwalające na odciążenie opiekunów rodzinnych. ▪ Zwiększenie dostępności lokali mieszkalnych dla osób w trudnej sytuacji życiowej i materialnej. ▪ Przygotowanie osób z niepełnosprawnościami i osób w trudnych sytuacjach życiowych do samodzielnego życia w środowisku lokalnym.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗ ▪ WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗	

- WLWK-PLRO205 - Liczba wspartych obiektów, w których realizowane są usługi społeczne ↗
- WLWK-RCO065 - Pojemność nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR067 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych lokali socjalnych ↗
- WLWK-PLRR105 - Roczna liczba użytkowników obiektów świadczących usługi społeczne ↗
- PROG-FELCR02 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych podmiotów realizujących usługi społeczne ↗

Kierunek działania 3.2	Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych
Planowane rezultaty	
▪ Dostosowywanie funkcjonowania placówek oświatowych do zmieniających się uwarunkowań demograficznych oraz potrzeb uczniów i nauczycieli. ▪ Poprawa stanu infrastruktury włączającej dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. ▪ Rozwój oraz wzmocnienie potencjału sprzętowego i infrastrukturalnego ośrodków wychowania przedszkolnego. ▪ Wzrost dostępności wychowania przedszkolnego. ▪ Polepszenie warunków kształcenia w szkołach. ▪ Poprawa warunków pracy nauczycieli i uczniów. ▪ Poprawa wyposażenia szkół w nowoczesny sprzęt dydaktyczny przystosowany do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami ▪ Zapewnienie wszystkim uczniom, bez względu na ich sytuację materialną, rodzinną, zdrowotną możliwości edukacji na miarę ich potrzeb i możliwości.	
Przykładowe wskaźniki osiągnięcia / oczekiwany trend	
Wskaźniki produktu: ▪ WLWK-PLRO124 - Liczba doposażonych przedszkoli ↗ ▪ WLWK-PLRO123 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych przedszkoli ↗ ▪ WLWK-PLRO122 - Liczba wybudowanych przedszkoli ↗ ▪ WLWK-PLRO191 - Liczba doposażonych szkół ↗ ▪ WLWK-PLRO127 - Liczba przebudowanych lub rozbudowanych szkół ↗ ▪ WLWK-RCO066 - Pojemność klas w nowych lub zmodernizowanych placówkach opieki nad dziećmi ↗	

- WLWK-PLRO132 - Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗
- WLWK-PLRO199 - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR/FST/FS) ↗

Wskaźniki rezultatu:

- WLWK-RCR070 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek opieki nad dziećmi ↗
- WLWK-RCR071 - Roczna liczba użytkowników nowych lub zmodernizowanych placówek oświatowych ↗
- PROG-FELCR09 - Liczba osób z niepełnosprawnościami korzystających ze wspartych dostosowanych obiektów ↗

11. OPIS ZINTEGROWANEGO PODEJŚCIA SŁUŻĄCEGO ZASPOKOJENIU ZIDENTYFIKOWANYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH I WYKORZYSTANIU POTENCJAŁU OBSZARU PARTNERSTWA OTULINY ROZTOCZA

11.1. Integracja kontekstowa w zakresie priorytetów SRWL 2030 oraz celów polityki spójności

Konsekwencję i logikę podejścia zintegrowanego w procesie definiowania celów i kierunków działań Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030 zapewnia integracja kontekstowa dotycząca **zachowania spójności z modelem zrównoważonego rozwoju województwa lubelskiego**, który ma charakter funkcjonalny i oparty jest o cztery filary zakładające:

- zrównoważony terytorialnie rozwój regionu,
- integrację zasobów i potencjałów,
- stymulowanie racjonalnymi wyborami strategicznymi,
- ukierunkowanie na osiągnięcie wysokiej jakości życia.

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii oraz zapewnieniu integracji kontekstowej jest **zgodność z horyzontalnymi zasadami współpracy** przedstawionymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju i determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL 2030:

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

Wykorzystanie modeli, zasad, rekomendacji i celów zawartych w SRWL 2030 było ważnym aspektem w zintegrowanym podejściu do formułowaniu celów Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030, szczególnie w kontekście wykorzystania dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego zapewniających większą efektywność wydatkowania środków publicznych i koncentrację na realizacji projektów prorozwojowych.

Analizując problemy, potencjały i przewagi konkurencyjne obszaru partnerstwa oraz określając cele Strategii **zapewniono integrację kontekstową z celami operacyjnymi SRWL 2030.**

**Integracja celów Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030
z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030**

Cele strategiczne Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030	Cele operacyjne / kierunki działań Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030
Cel strategiczny 1: Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej	1.4. Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych: – działania na rzecz rozwijania oferty produktów tradycyjnych i regionalnych oraz ekologicznych; – popularyzacja informacji oraz kształtowanie świadomości wśród potencjalnych odbiorców na temat właściwości produktów żywnościowych produkowanych w regionie; – promowanie i wsparcie marketingowe lubelskich produktów żywnościowych. 2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej – rozwijanie portfolio cyfrowych usług oraz udostępnianie ich dla mieszkańców, przedsiębiorców i turystów. 2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich – stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości; – wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmacnianiu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego. 3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu: – wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym; – upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych; – rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki; – rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;

	– ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych. 4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania: – wspieranie sieciowych inicjatyw ponadlokalnych wpływających na pobudzenie rozwoju gospodarczego oraz wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnych; – budowa wizerunku regionu i kreowanie tożsamości marki województwa lubelskiego; – podnoszenie kompetencji cyfrowych kadr zarządzających oraz pracowników podmiotów publicznych, w tym w zakresie cyberbezpieczeństwa.
Cel strategiczny 2: Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu	2.4. Ochrona walorów środowiska: – wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek; – wspieranie działań i rozwiązań na rzecz zwiększania efektywności energetycznej budynków i infrastruktury publicznej oraz ograniczania niskiej emisji; – rozwój niskoemisyjnych i zeroemisyjnych mocy wytwórczych, energetyki rozproszonej opartej m.in. o komponent prosumencki; – wdrażanie systemu racjonalnej gospodarki odpadami nastawionej na zwiększenie ponownego ich wykorzystania, recyklingu i odzysku surowców i energii. 4.5. Bezpieczeństwo publiczne: – wspieranie służb odpowiedzialnych za usuwanie skutków gwałtownych zjawisk klimatycznych/klęsk żywiołowych oraz służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne.
Cel strategiczny 3: Wzrost jakości życia i spójności społecznej	2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich: – poprawa dostępności do świadczonych podstawowych usług społecznych. 3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej: – rozwój infrastruktury i usług opieki nad osobami starszymi oraz osób z niepełnosprawnościami, a także rozwiązań służących utrzymaniu ich samodzielności. 4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego: – rozwijanie szkolnictwa, w tym w zakresie współpracy uczelni, szkół i placówek oświatowych z otoczeniem społeczno-gospodarczym, podnoszenia kompetencji nauczycieli,

	unowocześniania bazy dydaktycznej, wsparcia społecznej/wychowawczej roli szkół i placówek oświatowych; – upowszechnianie usług edukacji przedszkolnej oraz podnoszenie jej jakości; – stwarzanie warunków umożliwiających godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi, w tym opieka nad dziećmi i osobami zależnymi. 4.2. Poprawa jakości świadczenia usług zdrowotnych: – rozwój usług zdrowotnych i społecznych dedykowanych różnym grupom społecznym, m.in.: osobom z niepełnosprawnościami, osobom starszym, osobom niesamodzielnym, poprzez zwiększenie roli form środowiskowych (deinstytucjonalizacja) 4.3. Włączenie i integracja społeczna: – wspieranie przedsięwzięć na rzecz integracji społecznej i aktywizacji zawodowej osób i rodzin wykluczonych lub zagrożonych ubóstwem, wykluczeniem społecznym; – rozwój usług opiekuńczych dedykowanych różnym grupom społecznym, m.in. osobom z niepełnosprawnościami, osobom starszym, osobom niesamodzielnym, poprzez zwiększenie roli form środowiskowych (zdeinstytucjonalizowanych).

W celu zapewnienia podejścia zintegrowanego na poziomie celów szczegółowych (kierunków działań) Strategii oraz zwiększenia możliwości finansowania przedsięwzięć strategicznych, szczególnie w zakresie Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji, **zapewniono integrację kontekstową celów szczegółowych Strategii z celami szczegółowymi polityki spójności na lata 2021 – 2027.**

Integracja kierunków działań Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025 - 2030 z celami szczegółowymi polityki spójności na lata 2021-2027

Kierunki działań Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025 - 2030	Cele szczegółowe polityki spójności na lata 2021-2027
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Cs 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie
1.2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego	Cs 5(ii) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie

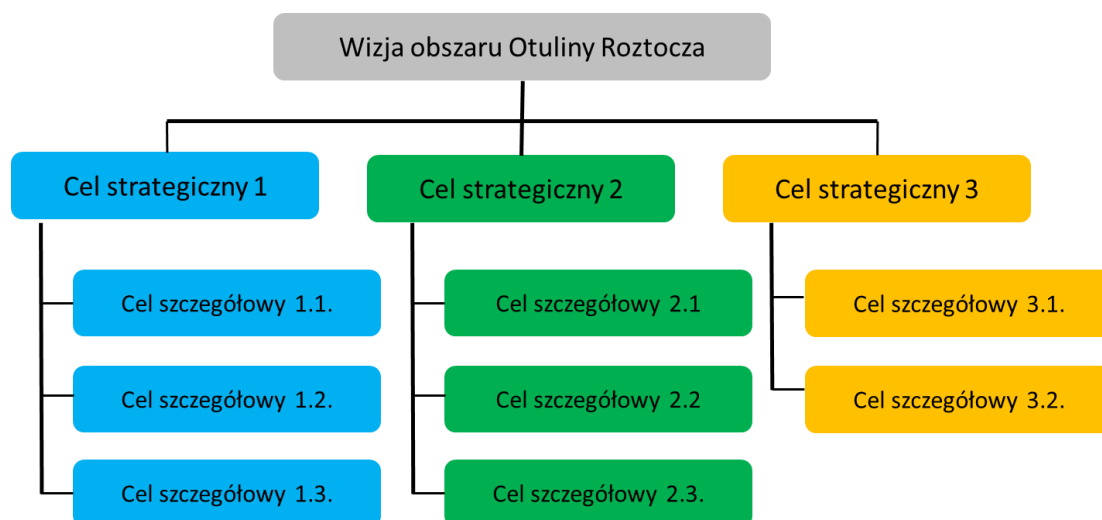
1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	CP1 (ii) Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych
2.1. Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych	CS 2(i) Wspieranie efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych CS 2(ii) Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Cs 2(v) Wspieranie dostępu do wody oraz zrównoważonej gospodarki wodnej Cs 2(vi) Wspieranie transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym i gospodarki zasobooszczędnej
2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	Cs 2(iv) Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Cs 4(iii) Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne
3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	Cs 4(ii) Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online

11.2. Integracja strategiczna na poziomie celów strategicznych i kierunków działań Strategii

Realizacja celów Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030 ze wskazaniem podejścia zintegrowanego opisana została w Rozdziale 9.

Integracja na poziomie formułowania celów Strategii realizowana jest poprzez zintegrowane podejście do stwierdzonych problemów, potrzeb i potencjałów rozwojowych według następującej logiki interwencji:

Źródło: Opracowanie własne

Integracja powiązanych ze sobą celów strategicznych i kierunków działań polega na ich wspólnej realizacji w kontekście zakładanej wizji obszaru Otuliny Rostocza. Oznacza to bezpośredni wpływ działań związanych ze wzrostem konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej (Cel strategiczny 1), ochroną środowiska i adaptacją do zmian klimatu (Cel strategiczny 2) oraz wzrostem jakości życia i spójności społecznej (Cel strategiczny 3) na poprawę atrakcyjności Otuliny Rostocza jako obszaru do zamieszkania, pracy, inwestowania i spędzania wolnego czasu, posiadającego nowoczesną infrastrukturę i usługi publiczne dedykowane mieszkańcom, przedsiębiorcom i turystom. Realizacja celów strategicznych integruje działania samorządów partnerskich i zapewnia aktywne wsparcie dla rozwoju, dostosowanych do potrzeb mieszkańców usług publicznych oraz odpowiedzialnej polityki społecznej, które stopniowo zmniejszają negatywne trendy demograficzne. Jednocześnie dzięki inwestycjom w usługi społeczne, infrastrukturę publiczną, zieloną energię, gospodarkę odpadami i turystykę poprawia się jakość życia mieszkańców oraz zachodzi stopniowa transformacja w kierunku gospodarki neutralnej dla środowiska.

11.3. Integracja na poziomie celów szczegółowych (kierunków działań)

Zintegrowane podejście do rozwiązywania problemów społecznych, gospodarczych i środowiskowych oraz do rozwoju potencjałów i przewag konkurencyjnych obszaru Otuliny Rostocza realizowane jest poprzez **wzajemne powiązanie i integrację celów szczegółowych (kierunków działań)** Strategii zgodnie z poniższą tabelą:

Integracja i powiązanie celów szczegółowych Strategii terytorialnej Otuliny Rostocza na lata 2025 - 2030

Kierunki działań Strategii terytorialnej Otuliny Rostocza na lata 2025 - 2030	Powiązanie
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	1.2 Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego 1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych

	2.2 Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami 2.3 Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom
1.2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych
1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 1.2 Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego 2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom 3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych 3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych
2.1. Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych	2.2 Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami 2.3 Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom 3.1 Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych 3.2 Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 2.1 Zwiększenie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych
2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	1.1 Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej 1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych 2.1 Zwiększenie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych 2.1 Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych

	3.2 Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych
3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych 2.1 Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych 3.1 Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych

Potwierdzenie zintegrowania powiązanych wzajemnie celów szczegółowych ma swoje odzwierciedlenie w zakresie projektów realizowanych w ramach każdego kierunku działań oraz odpowiadających im wskaźników produktu i rezultatu opisanych w Rozdziale 9.

11.4. Integracja na poziomie projektów

Projekty zawarte w Strategii Otuliny Roztocza są potencjalnie dedykowane do realizacji:

- w ramach **działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027 dedykowanych dla Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji**:
  1. Działanie FELU.04.04 Wsparcie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych.
  2. Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych.
  3. Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie.
  4. Działanie FELU.11.06 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów innych niż miejskie.
- w ramach **działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, w których przewidziano preferencje dla projektów wynikających ze strategii terytorialnych** przygotowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego:
  1. Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie.
  2. Działanie FELU.03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne.
  3. Działanie FELU.03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy.
  4. Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa.
  5. Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym.
  6. Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna.
  7. Działanie FELU.07.02 Infrastruktura edukacji ogólnej.
  8. Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej.

Przedsięwzięcia zidentyfikowane w Strategii spełniają wymogi dla **projektów zintegrowanych**, określone w dokumencie pn. Zasady realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, gdzie wskazano, że projekt zintegrowany to projekt,

który wpisuje się w cele rozwoju obszaru funkcjonalnego objętego instrumentem i jest ukierunkowany na rozwiązywanie wspólnych problemów rozwojowych – oznacza to, że projekt ten ma wpływ na więcej niż 1 gminę obszaru partnerstwa oraz jego realizacja jest uzasadniona zarówno w części diagnostycznej, jak i w części kierunkowej strategii. Każdy projekt zintegrowany, opisany w Rozdziale 15 realizowany w formule Innego Instrumentu Terytorialnego, spełnia przynajmniej jeden z dwóch warunków:

- jest projektem partnerskim w rozumieniu art. 39 ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021-2027,
- deklarowany jest wspólny efekt, rezultat lub produkt końcowy projektu, tj. wspólne wykorzystanie stworzonej w jego ramach infrastruktury w przypadku projektów „twardych”, lub objęcie wsparciem w przypadku projektów „miękkich”, mieszkańców co najmniej gmin partnerskich.

Komplementarność projektów i ich wzajemne powiązania ilustruje poniższa tabela. Szczegóły opisane zostały w fischkach projektowych zawartych w odrębnym dokumencie.

Integracja i wzajemne powiązanie projektów Strategii Otuliny Roztocza na lata 2025 - 2030

		Numer projektu (zgodnie z rozdziałem 15)											
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Numer projektu (zgodnie z rozdziałem 15)	1.		■			■	■	■					
	2.	■						■					
	3.				■	■			■	■			
	4.			■		■							■
	5.	■		■	■						■	■	■
	6.	■						■		■			
	7.	■	■				■		■				
	8.			■				■					
	9.			■			■						
	10.					■						■	
	11.					■					■		
	12.				■	■							

11.5. Integracja funkcjonalna w zarządzaniu Strategią

System realizacji Strategii ma na celu wzmacnianie i rozwój więzi partnerskich oraz integracji terytorialnej w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszaru partnerstwa Otuliny Roztocza, wykorzystania istniejących potencjałów i rozwiązania wspólnych problemów.

W celu optymalizacji procesów organizacyjnych i zarządczych, opracowane zostały „**Zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu strategii**”, opisane w Rozdziale 13.1. Zasady te kładą nacisk na integrację funkcjonalną między samorządami gminnymi tworzącymi partnerstwo Otuliny Roztocza oraz pozostałymi podmiotami zaangażowanymi we wszystkie procesy. Integracja ta obejmuje ścisłą współpracę na każdym etapie opracowania i wdrażania strategii, począwszy od konsultacji, przez implementację, aż po ocenę efektów.

Integracja działań organizacyjnych i zarządczych została zapewniona dzięki włączeniu interesariuszy, co umożliwia efektywną wymianę informacji oraz wspólne podejmowanie decyzji.

Zgodnie z zasadami przyjętymi w Strategii wszystkie istotne decyzje i zmiany dokumentu Strategii oraz kluczowe informacje służące wdrażaniu strategii, w tym obejmujące proces monitoringu oraz decyzje w sprawie uruchomienia badań ewaluacyjnych i wykorzystania wniosków z tych badań, będą konsultowane z interesariuszami (w tym partnerami społecznymi i gospodarczymi, przedstawicielami podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych oraz równości płci i niedyskryminacji) z obszaru partnerstwa.

Zintegrowane zarządzanie obejmuje również etap oceny efektów realizacji Strategii, czyli monitoringu postępów i badań ewaluacyjnych. W procesie tym wykorzystywane będą zaawansowane narzędzia badawcze, które pozwolą na zebranie danych zarówno z ogólnodostępnych źródeł statystycznych, jak i od partnerów oraz mieszkańców obszaru partnerstwa. Narzędzia te, takie jak sondaże, badania fokusowe, ankiety, wywiady czy spacery badawcze, zostaną precyzyjnie dostosowane do potrzeb konkretnych badań ewaluacyjnych, co zapewni kompleksową analizę i umożliwi skuteczną realizację strategii.

12. PLANOWANE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Zewnętrznym źródłem finansowania przedsięwzięć strategicznych będą środki z regionalnego programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 w następującym podziale:

Cele szczegółowe Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030	Źródło finansowania w programie Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 - 2027
1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie
1.2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego	Działanie FELU.11.06 Ochrona dziedzictwa kulturowego obszarów innych niż miejskie
1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie
2.1. Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.04 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych
2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym
2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	Działanie FELU 03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne Działanie FELU 03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy
3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej
3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna Działanie FELU.07.02 Infrastruktura edukacji ogólnej

Zakres, forma i wysokość finansowania poszczególnych przedsięwzięć (dotacja, dotacja w ramach instrumentu finansowego, instrument zwrotny) uzależniony jest od uwarunkowań i zasad określonych dla poszczególnych działań w Szczegółowym Opisie Priorytetów programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027.

Strategia zakłada realizację projektów w formule Innych Instrumentów Terytorialnych wyłącznie w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-

2027, w związku z powyższym partnerstwo nie prowadzi uzgodnień na temat możliwości wsparcia strategii terytorialnej w ramach programów krajowych, a opiniowanie strategii prowadzone jest wyłącznie w relacji z IZ FEL.

W przypadku braku możliwości zrealizowania przedsięwzięcia lub jego części ze środków programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021–2027, partnerstwo przewiduje możliwość sfinansowania tych zadań z innych źródeł zewnętrznych, w tym min.:

- środków budżetu państwa pozostających do dyspozycji poszczególnych ministerstw, w tym dedykowanych funduszy i programów, np. Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych,
- środków funduszy celowych, np. pochodzących z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- środków funduszy europejskich dostępnych w ramach programów krajowych (pozyskanych poza mechanizmem instrumentów terytorialnych),
- innych funduszy europejskich, takich jak fundusze norweskie i fundusze Europejskiego Obszaru Gospodarczego,
- środków prywatnych uzyskiwanych na drodze zawiązywanych partnerstw publiczno-prywatnych.

Źródłem finansowania przedsięwzięć strategicznych będą również:

■ **Środki własne jednostek samorządu terytorialnego zaangażowanych w realizację Strategii:**

Środki własne jednostek samorządu terytorialnego przewidziane są przede wszystkim jako wkład własny do projektów współfinansowanych ze środków unijnych. Zgodnie z zasadą racjonalizacji wydatków publicznych istotnym jest zaplanowanie mechanizmów koordynacyjnych dotyczących wspólnego finansowania projektów międzygminnych oraz realizowanych przy udziale innych partnerów publicznych lub prywatnych.

■ **Środki pochodzące z budżetu państwa oraz środki budżetu Województwa Lubelskiego**

Środki budżetu państwa oraz samorządu województwa dostępne w ramach istniejących oraz nowych instrumentów stanowić mogą uzupełnienie projektów przewidzianych do realizacji w ramach niniejszej Strategii, zgodnie z uwarunkowaniami i zasadami finansowania projektów w ramach poszczególnych działań programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 - 2027.

Dla zapewnienia skutecznej realizacji przedsięwzięć wynikających ze Strategii istotne jest podejmowanie prób poszukiwania nowych rozwiązań (w tym organizacyjnych - w partnerstwie międzygminnym oraz z partnerami publicznymi i prywatnymi) w zakresie zarządzania i finansowania. Ważnym elementem sprawnego wdrażania Strategii powinny być zatem działania zmierzające do podejmowania ścisłej współpracy pomiędzy samorządami z obszaru partnerstwa, nie tylko w zakresie wspólnego finansowania poszczególnych zadań, ale również zapewnienia ciągłości funkcjonowania inwestycji.

13. ZASADY I STRUKTURA ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ

System zarządzania wdrażaniem Strategii ma kluczowe znaczenie w kontekście skuteczności realizacji interwencji publicznych i korzyści dla partnerów obszaru Otuliny Roztocza. **Istotnym aspektem mającym wpływ na kształt systemu wdrażania Strategii jest zachowanie zgodności z aktami prawnymi i dokumentami wyższego rzędu, szczególnie w zakresie Innego Instrumentu Terytorialnego - dotyczy to przede wszystkim ustawy o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027, dokumentu pn. Zasad realizacji instrumentów terytorialnych w Polsce w perspektywie finansowej UE na lata 2021-2027 oraz zapisów Szczegółowego Opisu Priorytetów Programu FEL na lata 2021 – 2027.**

Właściwie zaprojektowany i konsekwentnie wdrażany system wpłynie na sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy przeznaczonych na realizację jej celów. Co istotne, właściwy system stanowi podstawę do rozwoju trwałego forum współpracy między samorządami Otuliny Roztocza oraz partnerami zewnętrznymi, nie tylko w zakresie instrumentu IIT, ale docelowo wszystkich polityk i projektów realizowanych przez samorządy. Jednocześnie system zarządzania tworzy sformalizowaną strukturę, w ramach której powstają relacje nieformalne. Taka struktura stanowić będzie w przyszłości bazę wiedzy i pamięci organizacyjnej determinującej dalszą współpracę i zintegrowany rozwój samorządów obszaru objętego Strategią.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 oraz Umowie Partnerstwa na lata 2021 – 2027 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego, określając powyższe jednymi z zasad polityki regionalnej, które regulują sposób postępowania wszystkich interesariuszy i zapewniają lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów strategicznej interwencji.

13.1. Zasady współpracy partnerów

Opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz prawidłowemu funkcjonowaniu systemu zarządzania towarzyszą poniższe **zasady**, którymi powinny kierować się wszystkie zaangażowane podmioty:

Źródło: Opracowanie własne

■ **Równość partnerów**

Powodzenie współpracy w zasadniczym stopniu zależy od tego, że wszyscy partnerzy będą przekonani co do łączącej ich wspólnoty interesów i celów. Decyduje o tym zarówno konstrukcja i treść Strategii, jak też codzienna praktyka działania, zarówno na etapie przygotowania dokumentu, jak późniejszego jego wdrażania. Dlatego istotne jest, aby zaplanowane i później wykorzystywane mechanizmy zarządzania w realny sposób uwzględniały równość partnerów (nawet jeśli różnice w wielkości, potencjale i finansach partnerów determinują określony kształt tych mechanizmów).

■ **Partnerstwo**

Proces opracowania i wdrażania Strategii polegać będzie na kreowaniu partnerskich warunków współpracy między interesariuszami (oznacza to odpowiedni dobór i kształtowanie przedsięwzięć zawartych w Strategii, mechanizmów ich finansowania oraz korzystania z ich efektów przez mieszkańców gmin Otuliny Roztocza) jak również odpowiednich relacji między poszczególnymi podmiotami (publicznymi, prywatnymi, organizacjami społecznymi) oraz osobami zaangażowanymi w opracowanie i wdrażanie Strategii. Zasada ta stosowana będzie we wszystkich sytuacjach, w których dochodzi do interakcji między władzami samorządów, a ich mieszkańcami lub organizacjami ich reprezentującymi (np. lokalne grupy działania).

■ **Tworzenie możliwie elastycznych rozwiązań**

Na etapie tworzenia Strategii, a nawet w początkowym procesie jej wdrażania, nie uda się trafnie przewidzieć wszystkich uwarunkowań tak, aby szczegółowo zaplanować mechanizmy zapewniające efektywność działań. Co więcej, te uwarunkowania będą się zmieniać z czasem. Stąd też niezbędne jest formułowanie elastycznych procedur i rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Konieczność zachowania elastyczności w procesie wdrażania Strategii do roku 2030 uwarunkowana jest przede wszystkim: sytuacją społeczną i gospodarczą obszaru Otuliny Roztocza oraz poszczególnych gmin, trendami

demograficznymi, opiniami i potrzebami mieszkańców, wpływem inwestycji krajowych i regionalnych, możliwościami finansowania inwestycji w perspektywie finansowej UE 2021 – 2027, sytuacją budżetową jednostek samorządu terytorialnego, konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi wojny w Ukrainie oraz realizacją celów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 i Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

■ **Wielopoziomowe zarządzanie**

Aby działania samorządów Otuliny Rostocza na rzecz realizacji Strategii miały realny i skuteczny wymiar, współpraca interesariuszy musi pojawiać się na różnych szczeblach zarządzania, w różnych formułach i przy realizacji poszczególnych projektów czy przedsięwzięć partnerskich. Całkowite ograniczenie zarządzania do jednego podmiotu może skutkować powstaniem „wąskich gardeł”, ograniczoną akceptacją społeczną części działań lub innymi problemami zarządczymi.

■ **Racjonalność wydatków publicznych**

Tworzenie mechanizmów zarządczych w samorządach gmin Otuliny Rostocza nie powinno prowadzić do mnożenia struktur i nieuzasadnionego wydatkowania środków publicznych.

■ **Sieciowanie i stała współpraca**

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych stwarzane będą warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami ludzi i poszczególnymi mieszkańcami. Stanowi to dobrą bazę dla dalszej współpracy i przyszłej realizacji kolejnych wspólnych przedsięwzięć. Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii ponadlokalnej będą proste i jasno sformułowane. Wszyscy zaangażowani interesariusze będą wiedzieć, w ramach jakich mechanizmów i zasad działają. Wydaje się to szczególnie ważne przy przedsięwzięciach zintegrowanych (w tym projektach partnerskich) oraz w trakcie innych prac projektowych czy koncepcyjnych. Jednocześnie spisane i przejrzyste zasady pomogą interesariuszom identyfikować się z celami Strategii oraz sposobami ich osiągnięcia.

■ **Otwartość, uczciwość, zaufanie i przyjazna atmosfera**

Cechy te powinny kształtować relacje partnerskie w różnych układach interakcji, natomiast odniesienie się do nich na początku współpracy wskaże jasną ścieżkę postępowania wszystkich interesariuszy i będzie odniesieniem w przypadku jakichkolwiek kwestii spornych, czy kryzysowych.

■ **Proste i jasne zasady komunikacji**

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędne szczególnie na początku współpracy kilku partnerów instytucjonalnych. Działanie takie pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi sprawne podejmowanie decyzji i spowoduje, że partnerzy będą współodpowiedzialni za działania rozwojowe realizowane na całym obszarze Otuliny Rostocza. Co istotne, proste i jasne zasady komunikacji znacznie ułatwiają realizację przedsięwzięć zintegrowanych i partnerskich.

■ **Spójność z celami i zasadami polityki regionalnej**

Zasadą horyzontalną (zarówno w procesie opracowania jak też wdrażania strategii) będzie zachowanie spójności strategii (cele, kierunki działań, zakres poszczególnych przedsięwzięć) z dokumentami strategicznymi i operacyjnymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027.

13.2. Struktura i system zarządzania Strategią

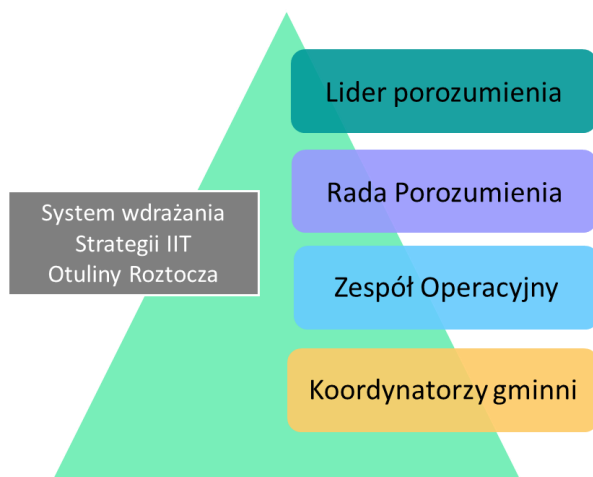
System wdrażania Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030 stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego polityką rozwoju prowadzonego przez samorządy obszaru partnerstwa. W systemie realizacji Strategii, kluczową rolę odgrywać będzie przywództwo organizacyjne władz gmin, rozumiane jako strategiczna rola organu wykonawczego samorządów gminnych w stymulowaniu i koordynacji działań podejmowanych przez różnorodne podmioty i środowiska, jak również w mobilizowaniu oraz integrowaniu zasobów pozostających w ich dyspozycji na rzecz realizacji celów Strategii. Projekty w ramach Strategii będą realizowane w różnych okresach czasowych przy zaangażowaniu zróżnicowanych instrumentów obejmujących narzędzia organizacyjne i finansowe, których zakres przedmiotowy oraz kierunki wydatkowania podlegają bezpośredniej kontroli ze strony organów samorządów gminnych Otuliny Roztocza.

Koniecznym i celowym działaniem w toku realizacji Strategii będzie tworzenie warunków dla ścisłej współpracy (nie tylko wewnętrznej w ramach porozumienia międzygminnego Otuliny Roztocza ale również z samorządami innych szczebli oraz zewnętrznymi podmiotami publicznymi i prywatnymi) rozumianej, jako otwarte i aktywne współdziałanie równoprawnie traktowanych podmiotów, reprezentujących różnorodne środowiska i instytucje oraz realizujące i wspierające inicjatywy na rzecz rozwoju obszaru partnerstwa.

Formą partnerskiej współpracy samorządów Otuliny Roztocza w procesie wdrażania strategii terytorialnej jest **Porozumienie międzygminne określające zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Otuliny Roztocza**. Porozumienie zostało zawarte w Bychawie w dniu 13 maja 2025 r. i opublikowane w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego w dn. 06 czerwca 2025 r. (poz. 2943).

Dla zwiększenia skuteczności realizacji Strategii, a także podkreślenia roli partnerów w procesie zarządzania, struktura systemu wdrażania składa się z: **Lidera Porozumienia, Rady Porozumienia, Zespołu Operacyjnego oraz Koordynatorów gminnych**. W aspekcie kompetencji ustawowych za wdrażanie Strategii odpowiedzialne są władze gmin (Rada Miejska/Rada Gminy i Burmistrz/Wójt), a za ich sprawną realizację urzędy miast/gmin i ich jednostki organizacyjne.

Kompetencje poszczególnych podmiotów zaangażowanych w proces wdrażania Strategii zostały określone w **Porozumieniu międzygminnym określającym zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Otuliny Roztocza**.

Źródło: Opracowanie własne.

Lider Porozumienia

Liderem jest gmina uprawniona do występowania w imieniu Stron Porozumienia w procesie wdrażania i aktualizacji Strategii Otuliny Roztocza oraz przy opracowaniu, negocjowaniu i wdrażaniu wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027 oraz innych projektów współfinansowanych ze środków programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, wobec wszystkich podmiotów realizujących te procesy na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim.

Lider Porozumienia (Przewodniczący Rady Porozumienia) **reprezentuje strony przy podejmowaniu ustaleń dotyczących opracowania, akceptacji i wdrażania Strategii wobec podmiotów zewnętrznych po uprzedniej konsultacji ze stronami**, uczestniczy też w spotkaniach zewnętrznych związanych z realizacją i promocją Strategii (co nie wyklucza udziału przedstawicieli stron). Lider przeprowadza procedury wyboru wykonawców usług niezbędnych w procesie wdrażania Strategii oraz koordynuje zadania wynikające z umowy z wykonawcami. Zadaniem Lidera jest też kierowanie pracami Zespołu Operacyjnego oraz informowanie stron o ustaleniach, działaniach i faktach mających wpływ na realizację celów Porozumienia.

Rada Porozumienia

Rada pełni **funkcję doradczą – opiniodawczą**. W skład Rady wchodzi **przedstawiciele organów wykonawczych stron Porozumienia międzygminnego określającego zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Otuliny Roztocza lub osoby je reprezentujące** (po jednej z każdej gminy). Pracami Rady Porozumienia kieruje Przewodniczący – Lider Porozumienia.

Spotkania Rady odbywają się w zależności od potrzeb. Organizatorem spotkań jest Lider, jednak spotkanie może być zorganizowane na wniosek gmin partnerskich. Rada Porozumienia reaguje na potrzeby wyrażane przez Zespół Operacyjny, tak by łatwy kontakt między Radą a Zespołem sprzyjał płynnemu wdrażaniu Strategii, umożliwiał sprawną ewaluację Strategii i poszczególnych działań oraz pozwalał na podejmowanie świadomych decyzji o niezbędnych zmianach w Strategii lub proponowanych metodach działania.

Do zadań Rady należy w szczególności:

- opiniowanie projektu Strategii IIT, projektów zawartych w Strategii oraz zmian w Strategii,
- opiniowanie rozwiązań wdrożeniowych Strategii,
- opiniowanie dokumentów niezbędnych w procesie przygotowania i wdrażania Strategii,
- podejmowanie decyzji niezbędnych do bieżącego funkcjonowania struktur Porozumienia,
- Inicjowanie dodatkowych działań, porozumień i dokumentów rozwijających współpracę gmin w ramach realizacji Strategii IIT,
- powoływanie i rozwiązywanie dodatkowych struktur roboczych służących realizacji Strategii IIT, np. zespołów roboczych dla poszczególnych projektów.

Zespół Operacyjny i Koordynatorzy gminni

Zespół Operacyjny jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele wszystkich gmin - Koordynatorzy gminni, którzy na poziomie roboczym będą koordynować prace nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii. Członkowie Zespołu są wskazywani przez Strony Porozumienia. Prace Zespołu służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu i wdrażaniu Strategii.

Do zadań Zespołu Operacyjnego należy w szczególności:

- koordynacja opracowania i wdrażania Strategii IIT;
- koordynacja współpracy między gminami – Stronami porozumienia;
- współpraca z wykonawcami usług i prac niezbędnych w procesie wdrażania Strategii IIT;
- identyfikacja i koordynacja realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach Porozumienia;
- monitorowanie wdrażania Strategii IIT w oparciu o system wskaźników realizacji;
- bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii IIT;
- roboczy kontakt z innymi instytucjami zaangażowanymi w proces realizację Strategii IIT;
- formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji projektów;
- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy;
- formułowanie wniosków i opinii dla Rady Porozumienia i Lidera Porozumienia.

Pracami Zespołu Operacyjnego kieruje Lider Porozumienia.

W spotkaniach Zespołu Operacyjnego, które będą odbywać się w zależności od potrzeb, mogą uczestniczyć inne osoby zapraszane ze względu na rodzaj omawianych projektów, szczególnie koordynatorzy projektów odpowiedzialni za ich realizację.

W sytuacji, gdy realizacja projektu wymaga szerokiego zaangażowania wielu interesariuszy (w tym pracowników gmin z różnych dziedzin) możliwe będzie powoływanie zespołów roboczych/zadaniowych skupiających przedstawicieli zainteresowanych gmin. Członkowie zespołów, a także inni zaangażowani we wspólne przedsięwzięcia pracownicy urzędów gmin i jednostek podległych, będą mieć możliwość (a wręcz obowiązek) kontaktowania się ze sobą na bieżąco i bez zbędnych formalności w celu zapewnienia płynnej współpracy. Równocześnie przewidziana zostanie określona regularność, z którą członkowie zespołów będą się spotykać w pełnym gronie, aby dokonywać systematycznego przeglądu całości spraw mieszczących się w danym obszarze tematycznym Strategii. Takie spotkania mogą odbywać się nie tylko na wniosek Lidera Porozumienia ale też poszczególnych koordynatorów.

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację strategii partnerstwo Otuliny Roztocza przewiduje również możliwość powołania w strukturze zarządczej Strategii **Rady Społecznej** - reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Rada stanowić będzie ważny kanał komunikacji między władzami gmin a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii. Zachowana zostanie reprezentatywność członków Rady Społecznej, przy czym znajdą się w niej przedstawiciele podmiotów prywatnych i społecznych ze wszystkich gmin partnerskich Otuliny Roztocza.

Do zadań Rady Społecznej będzie należało w szczególności:

- opiniowanie kierunków rozwoju proponowanych w Strategii, projektu Strategii oraz jej zmian,
- opiniowanie innych działań gmin partnerskich – w zależności od potrzeb (np. innych dokumentów strategicznych, projektów), inicjowanie i proponowanie nowych projektów i rozwiązań organizacyjnych,
- rola konsultacyjno-doradcza.

Choć rozwiązanie to nie zostało przewidziane w treści zawartego porozumienia między gminami, partnerstwo dopuszcza możliwość jego wprowadzenia poprzez ewentualną modyfikację porozumienia, jeśli zajdzie taka potrzeba i pojawi się wola stron w tym zakresie.

Opracowanie i realizacja Strategii terytorialnej jest zadaniem, które stanowi wyzwanie dla samorządów z dużym doświadczeniem w planowaniu rozwoju terytorialnego. Sprawne wdrażanie Strategii wymagać będzie ciągłego podnoszenia kwalifikacji, rozwoju zawodowego oraz wypracowywania skutecznych metod efektywnej współpracy ze wszystkimi interesariuszami. W związku z powyższym osoby zaangażowane we wdrażanie Strategii będą stale podnosić swoje kompetencje.

14. MONITORING I EWALUACJA STRATEGII

Istotnym aspektem procesu monitoringu Strategii będą szczegółowe wytyczne i zalecenia Instytucji Zarządzającej Programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 – 2027, ponieważ środki z tego programu stanowią źródło finansowania projektów zintegrowanych ujętych w niniejszej Strategii.

Proces monitoringu Strategii, za który odpowiedzialny jest Lider Porozumienia za pośrednictwem Zespołu Operacyjnego i Koordynatorów gminnych, oparty jest o system wskaźników agregowanych w **dwóch okresach sprawozdawczych** – w roku 2028 i w roku 2030. Proces ten nie będzie ograniczać się jedynie do określenia wartości poszczególnych wskaźników i wskazania, że mają one tendencję wzrostową lub spadkową, ale będzie stanowić podstawę do wprowadzania ewentualnych zmian w realizowanych projektach, grupach docelowych, rozszerzaniu lub ograniczaniu grupy zaangażowanych partnerów oraz ewentualnie do aktualizacji kierunków działań i celów strategicznych.

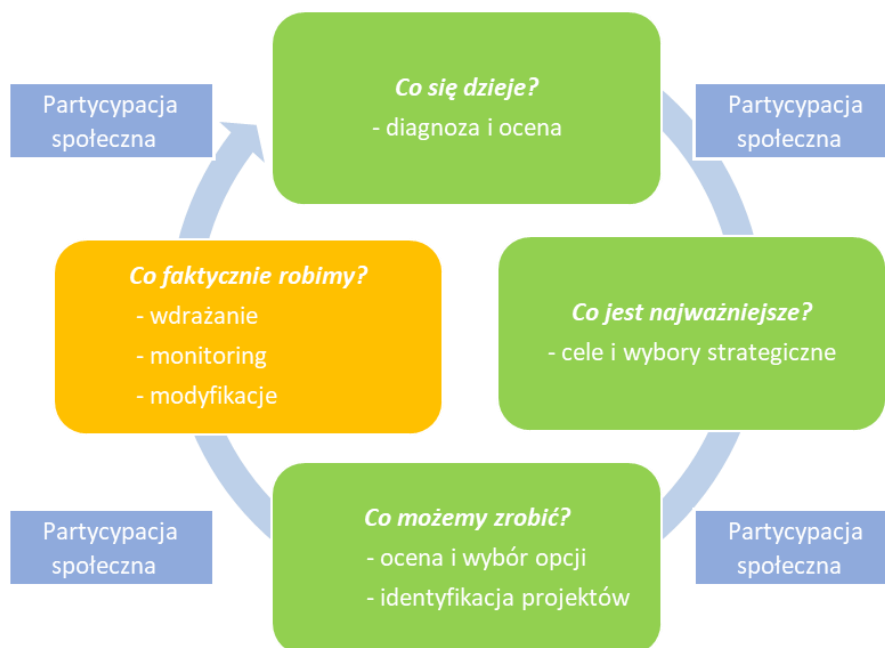
Monitoring będzie działaniem prowadzonym stale, a nie jedynie działaniem naprawczym i chwilowym. Proces ten angażować będzie wielu interesariuszy oraz będzie częścią działań partycypacyjnych. Monitoring obejmować będzie przede wszystkim stan realizacji poszczególnych zadań (projektów) oraz wskaźników przypisanych do kierunków działań w oparciu o następujące założenia:

- **monitoring stanu wdrażania poszczególnych projektów** przewidzianych do realizacji w ramach celów strategicznych i kierunków działań oraz monitoring wartości przypisanych im wskaźników,
- **identyfikacja zmian** jakie zaistniały podczas wdrażania Strategii oraz rekomendowanie działań zaradczych i aktualizacji Strategii,
- **ocena końcowa stanu realizacji projektów i wartości wskaźników** oraz ustalenie przyczyn występujących zmian w procesie realizacji Strategii, a także sformułowanie wniosków dotyczących oceny realizacji celów Strategii i rekomendacji na przyszłość.

Wdrażanie Strategii oparte będzie o **cykl planistyczny**, który zakłada cztery moduły, w ramach których kluczowym jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

1. **Co się dzieje?** [diagnoza, dane, statystyka, ocena jakościowa, zaangażowanie interesariuszy]
2. **Co jest najważniejsze?** [cele, wizja, rezultaty, kierunki działań, wybory strategiczne]
3. **Co możemy zrobić?** [identyfikacja i wybór projektów, wstępna ocena ich wykonalności]
4. **Co faktycznie robimy?** [wdrożenie, monitoring, ocena, propozycja zmian, niezbędne dostosowanie]

Pierwsze trzy etapy są przedstawione w niniejszej Strategii, **natomiast elementem podsumowującym cykl planistyczny jest etap 4 będący integralną częścią procesu monitoringu Strategii.**

Źródło: Opracowanie własne.

Dla skuteczności wdrażania Strategii istotne jest aby odpowiedzialność za proces monitoringu przypisana była do konkretnego podmiotu – w tym przypadku **Zespołu Operacyjnego i Koordynatorów gminnych**. Zadaniem Zespołu będzie monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów, realizacji celów Strategii, ocena rezultatów wdrażania i przypisanych im wskaźników oraz rekomendowanie ewentualnych działań modyfikujących Liderowi i Radzie Porozumienia.

Jeśli zaistnieje taka potrzeba Strategia podlegać będzie **procedurze aktualizacji**, która może wynikać ze zmiany uwarunkowań lokalnych, regionalnych, krajowych lub międzynarodowych, pojawienia się nowych problemów i potrzeb lub nowych szans rozwojowych. Podstawową przesłanką dla podjęcia aktualizacji staną się wnioski z prowadzonego monitoringu.

Poza bieżącym monitorowaniem, dokument Strategii poddany zostanie **ewaluacji ex-post**. Proces ten obejmować będzie oszacowanie jakości, wartości i znaczenia Strategii w odniesieniu do zakładanych kierunków działań, ocenę stopnia osiągnięcia celów Strategii oraz analizę wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na sytuację społeczną i gospodarczą obszaru Otuliny Roztocza.

W ocenę efektów realizacji Strategii, tj. monitoring i ewaluację Strategii, włączeni będą partnerzy społeczni. Odpowiednie narzędzia badawcze (wykorzystujące nie tylko ogólnodostępne dane statystyczne, ale także informacje pozyskane od partnerów i mieszkańców obszaru partnerstwa – np. sondaże, badania fokusowe, ankiety i wywiady, spacery badawcze) określone zostaną w odniesieniu do zakresu i stopnia szczegółowości konkretnych badań ewaluacyjnych oraz przedmiotu analiz.

15. LISTA PROJEKTÓW ZINTEGROWANYCH PRZEWIDZIANYCH DO REALIZACJI W RAMACH STRATEGII

Istotą procesu partycypacji na etapie **identyfikacji projektów zintegrowanych** przewidzianych do realizacji w ramach Strategii było poznanie opinii partnerów publicznych i społecznych dotyczących barier, problemów i kierunków rozwoju obszaru Otuliny Roztocza oraz rekomendacji w zakresie przedsięwzięć, które mają być realizowane w ramach Strategii. W ramach tego procesu zapewniono możliwość udziału wszystkich interesariuszy, w tym przedstawicieli: partnerów społeczno-gospodarczych, właściwych podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska, podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych oraz równości płci i niedyskryminacji. W przygotowanie strategii i wybór projektów starano się włączyć przede wszystkim mieszkańców, ponieważ to oni będą głównymi odbiorcami realizowanych inwestycji.

Podstawowym elementem partycypacji społecznej w zakresie określenia listy projektów zintegrowanych, było przeprowadzenie dialogu w zakresie planowanych kierunków działań i typów operacji. w kontekście wyników przeprowadzonych diagnoz problemów i potencjałów obszaru współpracy jednostek samorządu terytorialnego. Udział interesariuszy w opracowaniu listy projektów został zainicjowany w formie spotkań z przedstawicielami gmin Otuliny Roztocza. Uczestnicy spotkań wypracowali propozycje projektów możliwych do realizacji w ramach współpracy samorządów, które stały się podstawą do definiowania zakresu przedsięwzięć partnerskich.

Zgłoszone propozycje projektowe zostały poddane analizie. Proces wyboru projektów strategicznych prowadzony był z uwzględnieniem:

- **uwarunkowań i zasad Innych Instrumentów Terytorialnych, przede wszystkim w zakresie obszarów wsparcia przewidzianych do finansowania w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027 oraz obszarów, w ramach których przewidziano preferencje dla inwestycji wynikających z opracowanych strategii terytorialnych.**
- oceny efektywności projektów w zakresie sformułowanych celów strategicznych i kierunków działań,
- uzgodnień dotyczących zakresu projektów prowadzonych pomiędzy partnerami,
- potrzeb i oczekiwań interesariuszy.

Uwzględniając powyższe uwarunkowania oraz działając w oparciu o zasadę koncentracji przygotowano propozycje projektów strategicznych – zintegrowanych, komplementarnych oraz o kluczowym znaczeniu dla rozwoju obszaru partnerstwa.

Końcowym etapem partycypacji społecznej w zakresie wyboru projektów było przeprowadzenie konsultacji społecznych projektu Strategii zawierającego listę projektów zintegrowanych przewidzianych do realizacji w ramach Strategii. Przebieg konsultacji społecznych projektu Strategii przedstawiony został w Rozdziale 16.3 Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030.

Szczegółowy opis projektów, zawarty jest w fiszkach projektowych opracowanych zgodnie z „Procedurą opiniowania strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla Partnerstw JST z OSI krajowych w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027” stanowiących odrębny dokument.

Wskaźniki realizacji dla projektów przedstawionych w poniższej tabeli odpowiadają wskaźnikom przypisanym do poszczególnych kierunków działań Strategii terytorialnej Otuliny Rostocza na lata 2025 - 2030 i zostały opisane w Rozdziale 10. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia.

Informacje dotyczące komplementarności projektów opisane zostały w Rozdziale 11.4 oraz w fiszkach projektowych zawartych w odrębnym dokumencie.

Lp.	Tytuł projektu / Partnerzy projektu	Kierunek działania Strategii terytorialnej Otuliny Rostocza na lata 2025-2030	Działanie programu FEL 2021 – 2027, w ramach którego finansowany będzie projekt
1.	Wspieranie efektywności energetycznej w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Bychawa, Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Szastarka, Turobin, Wysokie, Zakrzówek	2.1. Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.04 Wspieranie efektywności energetycznej i energooszczędności w ramach IIT Szacowana wartość: 69 300 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
2.	Zwiększenie wykorzystania OZE w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Bychawa, Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Szastarka, Turobin, Wysokie, Zakrzówek	2.1. Zwiększanie efektywności energetycznej i wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych	Działanie FELU.04.09 Zwiększenie wykorzystania Odnawialnych Źródeł Energii w ramach IIT Szacowana wartość: 24 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
3.	Poprawa atrakcyjności turystycznej w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Bychawa, Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Szastarka, Wysokie, Zakrzówek	1.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej i rozwój marki terytorialnej	Działanie FELU.11.05 Ochrona dziedzictwa naturalnego, bezpieczeństwo i rozwój zrównoważonej turystyki obszarów innych niż miejskie Szacowana wartość: 58 500 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.

4.	Rozwój kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego w Otulinie Roztocza Partnerzy - Gminy: Jabłonna, Turobin, Zakrzówek	1.2. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego	Działanie FELU.11.06 Ochrona dziedzictwa kulturowego Szacowana wartość: 25 000 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027.
5.	Rozwój e-usług publicznych w Otulinie Roztocza Partnerzy - Gminy: Jabłonna, Zakrzówek	1.3. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	Działanie FELU.02.01 Cyfrowe Lubelskie Szacowana wartość: 2 300 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
6.	Bezpieczeństwo ekologiczne w Otulinie Roztocza Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Turobin, Wysokie, Zakrzówek	2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	Działanie FELU 03.01 Bezpieczeństwo ekologiczne Szacowana wartość: 8 100 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
7.	Dostosowanie do zmian klimatu w Otulinie Roztocza Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Turobin, Wysokie, Zakrzówek	2.3. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	Działanie FELU.03.02 Dostosowanie do zmian klimatu i zapobieganie powodziom i suszy Szacowana wartość: 20 400 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
8.	Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa w Otulinie Roztocza	2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.04 Zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa Szacowana wartość: 108 344 000 PLN

	Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Jabłonna, Turobin, Wysokie, Zakrzówek		Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
9.	Gospodarka odpadami w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Wysokie, Zakrzówek	2.2. Poprawa stanu infrastruktury sieciowej oraz gospodarki odpadami	Działanie FELU.03.06 Gospodarka odpadami w sektorze publicznym Szacowana wartość: 14 500 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
10.	Podniesienie jakości edukacji przedszkolnej w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Jabłonna, Wysokie, Zakrzówek	3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	Działanie FELU.07.01 Infrastruktura przedszkolna Szacowana wartość: 19 400 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
11.	Podniesienie jakości edukacji ogólnej w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Chrzanów, Goraj, Jabłonna, Zakrzówek	3.2. Podniesienie jakości edukacji i wyrównywanie szans edukacyjnych	Działanie FELU.07.02 Infrastruktura edukacji ogólnej Szacowana wartość: 24 500 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.
12.	Podniesienie jakości usług społecznych w Otulinie Rostocza Partnerzy - Gminy: Bychawa, Chrzanów, Jabłonna, Wysokie, Zakrzówek	3.1. Podniesienie jakości infrastruktury i usług społecznych	Działanie FELU.07.06 Infrastruktura usług i integracji społecznej Szacowana wartość: 27 300 000 PLN Przedsięwzięcie przewidziane do realizacji w ramach działania, w którym preferowane będą projekty wynikające ze strategii terytorialnych opracowanych przez partnerstwa jednostek

			samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego.

Katalog projektów możliwych do realizacji w formule Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji oraz projektów, które mogą uzyskać preferencje z uwagi na ujęcie w strategii terytorialnej opracowanych przez partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego w celu wdrażania Innego Instrumentu Terytorialnego został określony przez Instytucję Zarządzającą programem FEL 2001 – 2027.

W związku z powyższym propozycje projektów ograniczone zostały do typów projektów przewidzianych do realizacji w ramach działań dedykowanych lub preferowanych do objęcia wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w ramach programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021 – 2027.

W przypadku braku możliwości zrealizowania przedsięwzięcia lub jego części ze środków programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021–2027, partnerstwo przewiduje możliwość sfinansowania tych zadań z innych źródeł zewnętrznych.

Lista projektów koncentruje się na projektach partnerskich, cechujących się zwiększoną skalą oddziaływania, w których Lider pełni kluczową rolę w systemie planowania i wdrażania przedsięwzięcia. Nie wyklucza się przy tym opcji realizacji projektów w formie wiązek projektowych, gdyż część przedsięwzięć może być realizowana zadaniowo przez poszczególnych Partnerów. Efekty takich działań mierzone będą w zakresie wykraczającym poza granicę pojedynczej jednostki samorządu terytorialnego, tj. przez pryzmat wpływu projektu na część lub całość obszaru współpracy.

16. OPIS PROCESU ZAANGAŻOWANIA LOKALNYCH INTERESARIUSZY- PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA I WDRAŻANIA STRATEGII ORAZ SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZONYCH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

16.1. Udział partnerów w opracowaniu Strategii

Proces opracowania Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025–2030 realizowano z poszanowaniem zasad partycypacji społecznej, zapewniając możliwość uczestnictwa interesariuszy w procesie planistycznym. Pozwoliło to na właściwe wypracowanie założeń dokumentu, tj. celów strategicznych i kierunków działań, zasad i obszarów współpracy, identyfikację problemów, potencjałów oraz propozycji przedsięwzięć.

Istotą procesu partycypacji było poznanie opinii partnerów publicznych i społecznych dotyczących barier, problemów i kierunków rozwoju obszaru partnerstwa oraz rekomendacji w zakresie przedsięwzięć, które mają być realizowane w ramach Strategii. Kierowano się zasadą poszukiwania takich rozwiązań, które są realistyczne pod względem możliwości finansowych i organizacyjnych samorządów gminnych oraz pomocą władzom publicznym podejmować decyzje w największym stopniu realizujące zasadę wspólnego dobra społeczności gmin Otuliny Roztocza.

Proces partycypacji realizowany był przede wszystkim w formule spotkań i warsztatów z przedstawicielami interesariuszy oraz konsultacji społecznych, które odegrały kluczową rolę w zapewnieniu szerokiego udziału społeczności lokalnej i różnych grup w procesie opracowania Strategii i wyboru projektów. Dzięki nim możliwe było zebranie opinii, sugestii i oczekiwań mieszkańców, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców oraz innych partnerów społecznych i gospodarczych, co wzmocniło transparentność i legitymizację procesu opracowania dokumentu. Konsultacje społeczne stanowiły fundament dialogu społecznego, zwiększając akceptację dla przyjętych rozwiązań i budując poczucie współodpowiedzialności za rozwój obszaru partnerstwa.

W trakcie przygotowania strategii zorganizowano cykl spotkań roboczych z interesariuszami, w tym przedstawicielami władz samorządowych gmin wchodzących w skład partnerstwa. Spotkania te miały na celu wypracowanie wspólnego podejścia do wniosków z diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej, identyfikacji potencjałów rozwojowych i głównych barier, a także wyboru najważniejszych kierunków działań i przedsięwzięć priorytetowych. W toku spotkań zapoznano uczestników z pakietem projektów rozporządzeń UE na lata 2021–2027, uwarunkowaniami i planami Komisji Europejskiej w zakresie wdrażania polityki spójności, ze szczególnym uwzględnieniem terytorialnego wymiaru wsparcia. Przedstawiony został pakiet zagadnień dotyczących polityki rozwoju na poziomie krajowym: Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Umowa Partnerstwa 2021–2027, cele Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego oraz założenia i cele Programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego na lata 2021–2027. Omówione zostały kwestie dotyczące wymiaru terytorialnego polityki spójności i terytorialnego podejścia do polityki rozwoju. Przedstawione zostały zasady, uwarunkowania i korzyści jakie niesie ze sobą realizacja projektów partnerskich oraz współpraca samorządów w kształtowaniu polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym. Zaprezentowano dotychczasowe doświadczenia i możliwe scenariusze opracowania strategii terytorialnej, m.in. w kontekście obszarów strategicznej interwencji wyznaczonych na poziomie krajowym i regionalnym oraz przykłady przedsięwzięć partnerskich realizowanych wspólnie przez samorządy. W części warsztatowej, na podstawie dotychczasowych doświadczeń i możliwości jakie stwarza nowe

podejście do polityki regionalnej, przeanalizowano korzyści i zagrożenia wynikające ze współpracy samorządów oraz określono zasady **takiej współpracy**.

Podczas spotkań i warsztatów interesariusze wypracowali również wspólną o wizję obszaru partnerstwa - uczestnicy stwierdzili, że w 2030 r. chcieliby utożsamiać obszar Otuliny Rostocza z obszarem bezpiecznym, atrakcyjnym turystycznie ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe, kojarzącym się z atrakcyjnym miejscem do zamieszkania, produkcją energii ze źródeł odnawialnych, atrakcyjnych dóbr i usług dedykowanym osobom starszym. Do najważniejszych barier i problemów interesariusze zaliczyli m.in.: ograniczony dostęp do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, ograniczony dostęp do infrastruktury rekreacyjnej, niską jakość oferty turystycznej, niską jakość informacji i promocji turystycznej, niską jakość działań dedykowanych osobom starszym, niedostateczne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, zły stan budynków użyteczności publicznej, ograniczony dostęp do e-usług, ograniczony dostęp do wysokiej jakości edukacji oraz ograniczony dostęp do wychowania przedszkolnego. Zdaniem interesariuszy najważniejsze kierunki działań dla rozwoju i podniesienia jakości życia na obszarze Otuliny Rostocza to m.in.: wsparcie infrastruktury turystycznej i szlaków turystycznych, budowa i modernizacja ścieżek i szlaków rowerowych, wspieranie lokalnych przedsiębiorców, wsparcie wykorzystania odnawialnych źródeł energii, podprawa dostępu do opieki zdrowotnej i społecznej, wsparcie infrastruktury obiektów sportowych i rekreacyjnych, promocja atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej, rozwój systemu segregacji odpadów, modernizacja i doposażenie szkół i przedszkoli, wsparcie dóbr i usług dedykowanych osobom starszym. Podkreślano, że kluczowym elementem działań na rzecz rozwoju obszaru Otuliny Rostocza powinien być rozwój wspólnej marki terytorialnej. Marka ta ma pełnić rolę spójnego narzędzia promującego zarówno ideę partnerstwa lokalnych podmiotów, jak i unikalne walory obszaru partnerstwa. Zadaniem marki powinno być budowanie pozytywnego i rozpoznawalnego wizerunku Otuliny Rostocza jako miejsca przyjaznego, bezpiecznego, atrakcyjnego turystycznie i społecznie zaangażowanego. Zdaniem interesariuszy marka terytorialna ma w szczególności wspierać rozwój turystyki poprzez podkreślanie wyjątkowych zasobów przyrodniczych i kulturowych, lokalnych produktów i usług. Jednocześnie ma wzmacniać poczucie tożsamości lokalnej oraz współpracy między gminami i innymi podmiotami działającymi na obszarze partnerstwa.

Podkreślić należy również, że przy tworzeniu Strategii wykorzystano ustalenia i wnioski wynikające z już istniejących dokumentów strategicznych na poziomie lokalnym, takich jak strategie rozwoju gmin oraz gminne programy rewitalizacji. Dokumenty te powstawały przy udziale szerokiego grona interesariuszy lokalnych – przeprowadzano w ich ramach liczne konsultacje społeczne, spotkania warsztatowe, badania ankietowe i wywiady pogłębione.

W trakcie opracowywania lokalnych strategii rozwoju poszczególnych gmin partnerskich oraz gminnych programów rewitalizacji zidentyfikowano zarówno potencjały rozwojowe, jak i główne bariery rozwoju jednostek samorządu terytorialnego tworzących partnerstwo. Do najczęściej diagnozowanych wyzwań należały m.in.: starzenie się społeczeństwa i związana z tym potrzeba rozwoju opieki nad osobami starszymi oraz wykluczonymi, niewystarczająca infrastruktura społeczna i edukacyjna (w szczególności w zakresie opieki przedszkolnej i szkół podstawowych), ograniczony dostęp do usług publicznych oraz potrzeba rozwoju e-usług, potrzeba ochrony środowiska i adaptacji do zmian klimatu, konieczność odnowy, termomodernizacji i dostosowania obiektów użyteczności publicznej, jak również niedobory w infrastrukturze technicznej – szczególnie w zakresie sieci wodno-kanalizacyjnych i gospodarki odpadami. Jednocześnie wskazywano na istotny potencjał w zakresie rozwoju funkcji turystycznych, wynikający z atrakcyjnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych oraz rosnącego zainteresowania aktywnymi formami wypoczynku i lokalnymi produktami.

Strategia Otuliny Roztocza uwzględnia te wcześniejsze ustalenia oraz wnioski, dzięki czemu jej treść stanowi efekt wieloetapowego procesu partycypacyjnego, którego fundamentem są wcześniej wypracowane i uzgodnione z mieszkańcami oraz przedstawicielami lokalnych środowisk społecznych i gospodarczych cele rozwojowe.

Wnioski wypracowane podczas spotkań i warsztatów, analiza istniejących dokumentów strategicznych oraz uwagi z konsultacji społecznych zostały wykorzystane w przygotowaniu poszczególnych elementów dokumentu Strategii, przede wszystkim w opracowaniu: analizy SWOT, wizji, celów strategicznego i kierunków działań, propozycji przedsięwzięć zintegrowanych, terytorialnego wymiaru wsparcia. Uczestnicy wypracowali również propozycje projektów możliwych do realizacji w ramach współpracy samorządów Otuliny Roztocza, które stały się podstawą do definiowania zakresu przedsięwzięć partnerskich zawartych w niniejszej strategii.

Opracowanie Strategii miało charakter partycypacyjny i opierało się na ścisłej współpracy wszystkich partnerów biorących udział w projekcie. Interesariusze aktywnie uczestniczyli w procesie tworzenia dokumentu na każdym jego etapie – od diagnozy sytuacji wyjściowej, przez identyfikację potrzeb i problemów lokalnych społeczności, aż po określenie celów strategicznych i planowanych przedsięwzięć. Każda z gmin wносиła do prac nad dokumentem swoją wiedzę, doświadczenia oraz znajomość lokalnych uwarunkowań. Wspólne wypracowanie założeń pozwoliło na uwzględnienie zróżnicowanych potrzeb poszczególnych gmin oraz zapewniło spójność planowanych działań z kierunkiem rozwoju całego partnerstwa. Tak zaplanowany proces pozwolił nie tylko na lepsze dopasowanie Strategii do realiów i oczekiwań społeczności lokalnych, ale także wzmocnił współodpowiedzialność gmin za jej wdrażanie i zwiększył szanse na skuteczną realizację zapisanych w niej działań.

Informacje i przebieg procesu partycypacji oraz przebieg konsultacji społecznych projektu Strategii przedstawione zostały w Rozdziale 16.3 Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii.

16.2. Udział partnerów we wdrażaniu, monitorowaniu i ewaluacji Strategii

Aby zapewnić efektywne wdrażanie, monitorowanie i ewaluację Strategii, niezbędne jest ustanowienie **skutecznych mechanizmów współpracy i komunikacji między wszystkimi partnerami**.

Kluczową rolę w opiniowaniu istotnych decyzji dotyczących wdrażania Strategii posiada **Rada Porozumienia** będąca organem doradczym Lidera Porozumienia. Do najważniejszych zadań Rady należą: opiniowanie projektu Strategii oraz projektu jej aktualizacji lub zmian, inicjowanie aktualizacji lub zmian strategii, opiniowanie projektów innych dokumentów wymaganych przez Instytucję Zarządzającą programem Fundusze Europejskie dla Lubelskiego lub inne uprawnione podmioty oraz opiniowanie innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia i realizacji strategii Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027. W skład Rady przedstawiciele organów wykonawczych stron Porozumienia międzygminnego określającego zasady współpracy w ramach Innych Instrumentów Terytorialnych na obszarze Otuliny Roztocza lub osoby je reprezentujące (po jednej z każdej gminy). Pracami Rady Porozumienia kieruje Przewodniczący – Lider Porozumienia. W ramach prac Rady gminy współpracują w celu harmonizacji działań zgodnych z wytycznymi Strategii, dbając o spójność realizowanych projektów oraz o integrację zasobów. Jednostki zarządzają również budżetami przeznaczonymi na realizację działań strategicznych, nadzorując ich efektywne i zgodne z prawem wykorzystanie.

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację strategii partnerstwo Otuliny Roztocza przewiduje również możliwość powołania w strukturze zarządczej Strategii Rady Społecznej - reprezentatywnej grupy przedstawicieli strony społecznej i biznesowej. Rada stanowić będzie ważny kanał komunikacji między władzami gmin a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii.

Zgodnie z zasadami przyjętymi w Strategii wszystkie istotne decyzje i zmiany dokumentu Strategii oraz kluczowe informacje służące wdrażaniu strategii będą **konsultowane z interesariuszami** (w tym partnerami społecznymi i gospodarczymi) z terenu obszaru Otuliny Roztocza. Opisana partycypacja społeczna dotyczy również etapu oceny efektów realizacji Strategii, tj. monitoringu Strategii i badań ewaluacyjnych. Bezpośrednimi odbiorcami efektów działań wdrażanych w ramach Strategii są mieszkańcy obszaru partnerstwa oraz przedsiębiorcy i organizacje pozarządowe prowadzące działalność na jego terenie. Ich zaangażowanie i opinie mają kluczowe znaczenie dla sukcesu Strategii. W ramach procesu wdrażania i monitorowania Strategii regularnie organizowane będą **konsultacje społeczne**, które pozwolą na uwzględnienie opinii mieszkańców i innych podmiotów w kształtowaniu polityk lokalnych. Przykładowe, planowane formy konsultacji to:

- organizowanie otwartych spotkań, podczas których interesariusze będą mogli zapoznać się z postępami realizacji Strategii, wyrazić swoje opinie i zgłaszać uwagi,
- przeprowadzanie ankiet i sondaży, w celu zebrania opinii na temat realizacji poszczególnych działań i ich wpływu na społeczność,
- organizowanie tematycznych warsztatów, na których mieszkańcy, przedsiębiorcy i przedstawiciele organizacji będą mogli pracować nad konkretnymi aspektami strategii, proponując swoje rozwiązania i pomysły,
- aktywne współdziałanie z lokalnymi radami osiedli i sołectwami, które mogą reprezentować interesy mieszkańców i przekazywać ich uwagi,
- zachęcanie mieszkańców do monitorowania postępów realizacji Strategii na poziomie lokalnym, np. poprzez zgłaszanie problemów, opóźnień lub dobrych praktyk.

Włączając mieszkańców w proces realizacji, monitorowania i ewaluacji Strategii, nie tylko zwiększymy szanse na jej sukces, ale także zbudujemy silniejszą, bardziej zaangażowaną i świadomą społeczność.

16.3. Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030

Sprawozdanie z przebiegu i wyników konsultacji społecznych projektu Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030 sporządzone zostanie po zakończeniu prac nad Strategią.

17. STRATEGICZNA OCENA ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO DLA PROJEKTU STRATEGII

Informacja nt. przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu Strategii sporządzona zostanie po zakończeniu prac nad Strategią.

18. DEKLARACJA ODRĘBNOŚCI STRATEGII TERYTORIALNEJ

Przedmiot oraz zakres projektów ujętych w Strategii terytorialnej Otuliny Roztocza na lata 2025-2030, przypisany do objęcia wsparciem w ramach Innego Instrumentu Terytorialnego dla partnerstw jednostek samorządu terytorialnego z krajowych obszarów strategicznej interwencji w województwie lubelskim w perspektywie finansowej na lata 2021-2027, nie będzie finansowany ze środków przeznaczonych na realizację innych instrumentów terytorialnych: Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnego oraz Gminnych Programów Rewitalizacji.